

KİTAP VE SÜNNET PERSPEKTİFİNDE

KADER

M. Fethullah Gülen

KİTAP VE SÜNNET PERSPEKTİFİNDE KADER

M. Fethullah Gülen

ISBN
978-975-315-055-2

Yayın Numarası
92

Çağlayan A. Ş.
TS EN ISO 9001:2000
Ser No: 300-01
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir / İZMİR
Tel: (0232) 274 22 15
Mayıs 2011

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31
Tek-Er İş Merkezi Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Nil Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No:1
Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78
www.nil.com.tr

Takdim

Öteden beri "kader meselesi" ayakların kaydığı bir zemin telakki edildiği için İslâm büyükleri, âyet ve hadislerle icmalen en temel ölçüyü tespit etmişler fakat halkın, anlayamayacakları ayrıntılarda tereddüde düşüp boğulmalarını önlemek gayesiyle de derin ve teferruatlı yönleri ulu orta mevzuubahis etmemişlerdir. Böyle yapmakla da bilhassa avam halkı bilmedikleri vadilerde kaybolma tehlikesinden korumuşlardır.

Fakat zamanla dünya çapında gelişen materyalist anlayış, bazı rejimlerin esası hâline gelip, bütün dünyadaki eğitim sistemlerinin de temelini oluşturunca, tehlike çanları bizde de çalmaya başlamıştı. Çünkü ürettiği şüphe ve tereddütlerle tenkit gücünü geliştiren materyalizm, artık İslâm ülkelerindeki eğitim yuvalarında da bir moda gibi yayılma istidadı göstermişti. Müslümanların, ele alırken hassasiyet gösterdikleri kader meselesinin, bilhassa üzerinde duran materyalistler, bu noktayı, hücum edecek yumuşak bir karın saymışlar ve var güçleriyle yüklenmişlerdir.

Dinî eğitimden tecrit edilen yeni nesiller teksif edilen bu hücumlar karşısında zayıf ve korumasız kaldıkları için, –tabir mazur görülsün– sersemleştiler. Pek çokları, inkâr girdabına kapılmaktan kurtulamadılar. Bu konuda bizim düşünürlerimiz de hazırlıksızlığın şokunu yaşıyordu. Asırlar önce yapılmış olan yığınaklar ise bugünün tarz-ı telakkisine göre değildi. Çünkü inanca karşı tavır alan bir kısım insanlar, evvelâ bir şahs-ı mânevî hâlinde beynelmilel çalışıyordu. İkinci olarak sadece yıkmayı hedefliyordu. Hâlbuki tamir zordu. Üçüncü olarak sarî bir hastalık gibi üniversite ve liselerde inkâr modası başını almış gidiyordu. Güç dengesi olarak da onlar ağır basıyordu... Kahvelere kadar yayılan bu korkunç gelişme, vicdan ehli herkesi dehşete düşürüyordu.

İşte böyle bir zamanda M. Fethullah Gülen Hocaefendi, cami kürsülerinden kahvehanelere, bilhassa üniversite muhitlerine kadar geniş bir alanda sohbetlerini, soru-cevap şeklinde sürdürmeye başladı. Bu hizmetlerin pek çoğuna bizim kuşak bizzat şahitti. Her yerde her seviyeden insan, kafasına takılan veya birileri tarafından üflenen soruları çekinmeden kendisine soruyor ve cevabını alıyordu. Bilhassa kader üzerine en muğlak ve mudill sorulara verilen açık ve parlak cevaplar, kalb ve kafaları her türlü fikrî teşviş ve teşevvüşten halas ediyordu. Biz geliş ve gidişlerdeki farklılığı yani karşılaşma

öncesi kayıtsızlık hatta zaman zaman şımarıklığın, neticede saygı ve hayranlığa döndüğünü bizzat görüyorduk.

Verilen cevaplar, yapılan sohbetler teyp kasetlerinde tespit ediliyor, tekrar tekrar dinleniyor, sonra çözülüp kâğıda aktarılıyordu. Pek çok genç bunlardan elde ettikleri donelere dayanarak yine kendi arkadaş çevrelerinin inkâr bataklığından kurtuluşuna vesile oluyorlardı.

Çünkü söylenenler bir kuru mantığın ifadeleri değildi. Bilakis bunlar, teslimiyeti kırılıp saygısı berhava olmuş bedbaht bir neslin, inkâr girdabında boğuluşunu seyreden yaşlı gözlerin ve hüzün dolu bir kalbin dualarının meyveleriydi. Onun için niceleri, bu sımsıcak sözlerle kendine geliyor, alması gereken yeri alıyor ve şaşkınlık içinde kalmış arkadaşları için "Ben de onların elinden nasıl tutabilirim?" diye düşünmeye başlıyorlardı. Evet, soru sorma nezaketini bile bilmeyen gençlerin hâlini gördükçe derin bir ızdırapla kıvranan ve Kur'ân-ı Kerim'in her derde deva olan atmosferinde çare arayan bir vicdanın ihtizazlarına ilâhî mesaj, feyizleriyle cevap yağdırıyor ve vâridât bir hekim-i hâzık dikkat ve ihtimamıyla ifadelere dökülüyordu. Allah'ın izniyle bunların gönül dünyalarındaki yankıları da güzel oluyordu.

Kader konusu, tarif ve tanıtılma şekliyle çok genişçe ele alınıyor hatta Marks'ın bile tasdike mecbur olduğu noktalar muhataplara gösteriliyordu. Geniş mânâsı ile atom ve kâinat nizamından çekirdek ve tohuma, hatta spermlere varıncaya kadar, kader gerçeğinin cereyan sahası gözler önüne seriliyordu. Jean'ın haklılığı tespit edildikten sonra "Kompüterlerin keşfiyle de anlaşılmıştır ki, kâinatta yaradılan her varlık yaratılışı ile birlikte programlanmıştır." hükmü veriliyordu.

Bütün bunların yanında aslında kader sırrının insanın vicdanında adım adım çözülme bahtiyarlığının meselenin en mühim noktasını teşkil ettiği de ihtar ediliyordu. Bu yüzden işin başındaki mübtedi ile, iman, ihlâs ve ubûdiyetteki derinliği ile ilerleyip intihaya ulaşmış kişilerin kader mevzuunu anlama ve kavrama farklarına da dikkat çekiliyordu. İlm-i simanın inceliklerine vâkıf olma ve ruhun mahiyet ve fonksiyonlarına muttali olmakla keşfedilen bazı sırların yine kadere düğümlendikleri de ifade ediliyordu. Öbür taraftan nisbî ve izafî bir varlığa sahip olan çelimsiz iradenin de hakkı veriliyordu. İnsanın mesuliyetini kabulle birlikte gurur hakkı olmama mevzuunda vicdanın ele alınışındaki ölçüden, Elest bezminde dudağı "Bela" şerbetiyle ıslanmasına kadar yine vicdanın şahitliğinin gerçekliği basiret ehline tefhime çalışılıyor,

sorulan bazı sorulara verilen cevapların enfesliği de ayrı bir güzellik arz ediyordu.

Şu anda derli toplu bir kitap olarak istifademize sunulan bu eserin ilk üç bölümü Muhterem Hocaefendi'nin "Kader" adı altında yapmış olduğu seri vaazları ihtiva etmektedir. Bu vaazlar, önce dökümü yapılmış, sonra yazı diline çevrilerek, Hocamızın tashihine sunulmuş, tashih sonrası da âyet ve hadis tahriçleri yapılmıştır. Kitabın dördüncü bölümü ise yine Hocaefendi'nin kader hakkında kendisine muhtelif vesilelerle sorulan sorulara verdiği cevaplardır. Kitabın sonuna okuyucuların istifadesi adına karma indeks ilave edilmiştir.

Evet, *"Kitap ve Sünnet Perspektifinde Kader"* kitabı aynı zamanda bir müracaat kaynağımızdır. Günümüzde o sistemli hücumlar durmuş gibi görünüyor ama; nefis ve şeytanımızdan gelen ve iç dünyamızı zaman zaman karmakarışık hâle sokan bazı ilkaat için bu şifabahş cevaplara şiddetle ihtiyaç hâsıl oluyor. Aslında bütünüyle bu eser sadece bazı soruların cevaplarından ibaret de değil. Evet, bu hakikatler kalb, kafa ve vicdan itminanımız için sık sık başvuracağımız nur hüzmeleridir.

Ama esas hizmet, daha doğrusu cihanşümul hizmet bundan sonra başlayacaktır. Çünkü bunlardan hiç haberi olmayan başta Batı ve Amerika olmak üzere bütün dünya, ekmek-su gibi bu çeşit şifabahş eserlere muhtaçtır. Onun için inşâallah çok kısa bir zamanda başta İngilizce olmak üzere, diğer dünya dillerine tercüme edilecektir.

Bu vesile ile Hocamıza teşekkür eder, bu hayırlı hizmete emeği geçen bahtiyarları da tebrik ederiz. Cenâb-ı Hak, Hocaefendi'yi hizmetlerinin itmamına muvaffak kılsın ve hayırlı ömürlerle muammer eylesin.

Safvet SENİH

Birinci Bölüm
FARKLI YÖNLERİYLE KADER

Giriş

Kader, sonsuz ilme sahip, geçmiş, hâl ve geleceği bir nokta gibi görüp bilen ve esasen Kendisi için geçmiş, hâl ve gelecek diye hiçbir şey mevzuubahis olmayan Cenâb-ı Hakk'ın mikro âlemden makro âleme, zerrelerden sistemlere ve gelecekteki bütün hayatıyla normo âlem insana kadar en küçükten en büyüğe, bütün kâinatı ilmî planda, ilmî vücudlarıyla planlayıp programlaması, tayin, tesbit, tasnif, takdir etmesi ve bütün bunları tasarı ve ilmî plandan alıp, irade, kudret ve meşîet planına geçirmesi, haricî ve varlık âleminde göstermesi adına olup bitecek her şeyi daha olmadan evvel Kitab-ı Mübîn'de tesbit ve takdir etmesidir.

İmanın altı rüknü vardır. Bunlardan biri de kadere imandır. İnsan nasıl Allah'a (celle celâluhu), meleklere, kitaplara, peygamberlere ve öldükten sonra dirilmeye inanmak zorunda ise, kadere de aynı şekilde inanmak zorundadır. Kadere imanı, imanın diğer rükünlerinden ayrı düşünmek mümkün değildir.

Yalnız insana ait, düşünce, davranış ve hareketlerdir ki, onlarda bir irade söz konusudur. Zaten kader ile alâkalı bütün meseleler, insanın iradesinin söz konusu olduğu yerde bir kıymet ve değer ifade etmektedir. Aksi hâlde kader hakkında konuşulan her şey malumu ilamdan öte bir şey ifade etmezdi. Yani insanı ve insanın iradesini düşünmediğimiz zaman kaderi düşünmemiz âdeta yersiz ve abes ile uğraşmak olurdu. İnsan, varlığı ile kâinata ayrı bir renk kattığı gibi, cüz'î irade de kader meselesini ehemmiyetli bir konu hâline getirmiş, âdeta meseleye ayrı bir renk katmıştır.

Onun için biz bu kitapta, insan iradesinin söz konusu olduğu kaderden bahsetmiş olacağız. Netice itibarıyla da, cüz-i ihtiyarî hakkında eskiden beri zihinlere takılan bazı sorulara cevap arayacağız. Sözün başında Rabbimiz'den

niyazımız, bizi Ehl-i Sünnet anlayışı içinde bir kader anlayış ve anlatışına muvaffak kılmasıdır. Zira bizi böyle bir mevzuda muvaffak kılacak olan sadece O'dur. Vesilemiz ise ancak aczimiz ve ihtiyacımızdır.

1. KADERİN LÜGAT VE ISTILAH MÂNÂLARI

Kader, kelime olarak, ölçme, takdir etme, biçime koyma ve şekillendirme gibi mânâlara gelir. Arapçada قَدَرَ (Ka-de-ra), takdir etti, hisselere ayırdı ve herkese payını bölüştürdü mânâsına gelirken bir de aynı kelimenin, "güç yetirdi, muktedir oldu" gibi mânâları vardır. Kelime "Tef'il" babına nakledilince قَدَّرَ (Kad-de-ra) olur ki o zaman mânâsı "hükmetti, hükmünü geçirdi ve kazada bulundu" şeklinde olur. İşte kelimenin bu lügat manasından çıkış yaparak "Kader"e ıstılah olarak şöyle bir tarif getirilebilir:

"Kader, Allah'ın (celle celâluhu) kaza olarak takdir ve hükmettiği şeydir."

Aşağıda kaydettiğimiz âyet-i kerimeler de bu tarifi teyit eder mahiyettedir:

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

"Gaybın anahtarları O'nun katındadır, onları ancak O bilir. Karada ve denizde olan her şeyi bilir. Düşen yaprağı, yerin karanlıklarında olan taneyi O bilir. Yaş kuru ne varsa hepsi "Kitab-ı Mübîn"dedir."[1]

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ

"De ki: 'Allah'ın dilemesi dışında ben kendime bir zarar ve fayda verecek durumda değilim. Her ümmet için bir süre vardır; süreleri sona erince bir saat bile geciktirilmezler ve öne de alınmazlar.' "[2]

وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

"Gökte ve yerde, görülmeyen her şey şüphesiz Kitab-ı Mübîn'dedir."[3]

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَى وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ

"Şüphesiz ölüleri dirilten, işlediklerini ve eserlerini yazan Biz'iz. Her şeyi

apaçık bir kitapta saymışızdır."[4]

بَلْ هُوَ قُرْاٰنٌ مَج۪يدٌۙ ۝ ف۪ي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ

"(Ey şanı yüce Nebi!) Doğrusu sana vahyedilen bu Kitap Levh-i Mahfuz'da bulunan şanlı bir Kur'ân'dır."[5]

وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ۝
قُلْ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ ۖ وَاِنَّمَا اَنَا۬ نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌ

" 'Doğru sözlü iseniz bildirin, bu azap sözü ne zamandır?' derler. De ki: 'Onu bilmek ancak Allah'a mahsustur. Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım.' "[6]

Kaza ile kader bir yönüyle aynıdır. Diğer mânâda ise kader, Allah'ın (celle celâluhu) takdiri, kaza ise, bu takdiri infaz ve yapılacak şeyi eda etmesi ve hükmü yerine getirmesi demektir.

Kader, her şeyi daha olmadan evvel ilmî planda ve ilmî vücuduyla Allah'a (celle celâluhu) vermektir. Olma havası içine girmiş ve olma silsilesi arasında yerini almaya çalışan eşya, Levh-i Mahfuz'un istinsahları hâlinde, Levh-i Mahv ve İsbat'ta, yine Allah'ın (celle celâluhu) ilmi dahilinde olmak şartıyla, mükerrem melekler vasıtasıyla yazılıp kaydedilmektedir.

Kader, insanın kesbiyle Allah'ın (celle celâluhu) yaratmasının mukarenet ve beraberliğidir. Yani insan, bir işe mübaşeret edip, iradesiyle o işin içinde bulunur ve Allah (celle celâluhu) dilerse o işi yaratır. İşte kader, ezelî ve sonsuz ilmiyle eşyayı olmadan evvel bilen Allah'ın (celle celâluhu) yine olacakları daha olmadan evvel tesbit buyurmasıdır.

Demek oluyor ki, kaderi, ilm-i ilâhînin bir unvanı olmasını nazara alarak, sadece bundan ibaret saymak doğru değildir. Saha olarak kader, Cenâb-ı Hakk'ın ilmi ile tayin ve takdiri demek ise de, aynı zamanda o, Cenâb-ı Hakk'ın Sem'i, Basar'ı, İrade ve Meşîet'i de demektir.

Durum böyle olunca, kaderi inkâr, Cenâb-ı Hakk'ın bütün sıfatlarını inkâr ile aynı mânâya gelir. Onun için pek çok ehl-i tahkik kader meselesini Cenâb-ı Hakk'ın Zât-ı Ulûhiyetini mütalâa içinde ele almışlardır. Onlar: "Kader için hususî bir bahis açmaya lüzum yoktur. Zat-ı Ulûhiyetin ele alındığı yerde kader de ele alınmak zorundadır." demişlerdir.

Bu düşünce, bir yönüyle kaderi, iman rükünleri arasında kabul etmemeyi işmam ettiğinden biz onlar gibi demiyoruz. Biz, nasıl Allah'a (celle celâluhu),

meleklere, kitaplara, peygamberlere ve haşre iman var, kadere de aynı şekilde iman var, diyoruz. Ta ki, icmalî veya tafsilî, şöyle veya böyle kaderi inkâr mânâsına gelebilecek bir söz söylemiş olmayalım. Ama meselenin aslına gelince, İmam Ahmed İbn Hanbel, "Kader, kudretten gelir." diyor. Binaenaleyh, kaderi inkâr eden, Zât-ı Ulûhiyete ait pek çok şeyi de inkâr eder. Ulûhiyet akidesi sarsık hâle gelir ve bütün düşünce sistemi ters yüz olur. Onun için kader çok önemli bir mevzudur. Bu mevzuu, Ehl-i Sünnet düşüncesi içinde ele almayanlar hep sapıtmışlardır. Mutezile'nin rasyonalizması da, Cebriye'nin cebrî determinizması da hep bu sapıtma cümlesindendir.

2. KÂİNATTA HÂKİM OLAN CEBRÎ KADER

Kâinatta, kader, plan, program, ölçü ve denge hâkimdir.

اَللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثٰى وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ۝ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ۝ سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِالَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ

"Allah her dişinin rahminde taşıdığını, rahimlerin düşürdüğünü ve alıkoyduğunu bilir. O'nun katında her şey bir ölçüye göredir. Görüleni de görülmeyeni de bilir; büyüktür, yücedir. O'na göre, aranızdan sözü gizleyen ile açığa vuran ve geceye bürünerek gizlenip gündüzün ortaya çıkan arasında fark yoktur."[7]

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ

"Hazinesi Bizim katımızda olmayan hiçbir şey yoktur. Biz onu ancak belli bir takdire göre indiririz."[8]

وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ

"O göğü yükseltmiş ve mizanı vaz'etmiştir."[9] âyetleri bize, plan, program, ölçü ve dengeyi anlatmaktadır.

Kâinatta öyle şamil ve geniş dairede bir kader vardır ki, onun dışında hiçbir şey tasavvur edilemez. Kâinatı yaratan Allah (celle celâluhu), çekirdeğin çatlamasından bahara, insanın doğuşundan yıldız ve galaksilerin doğuşuna kadar her şeyde muhit ilmiyle bir plan ve program tesbit buyurmuş ve bir kader tayin etmiştir ki, dünyanın dört bir yanındaki ilim adamları ve araştırmacılar, yüz binlere ulaşan eserleriyle bu nizam, bu âhenk ve bu takdire tercüman

olmaya çalışmaktadırlar. Marks'ın bile cebrî bir determinizmden bahsettiği yerde, kâinatta bir plan ve kaderin bulunduğunu dost-düşman, inanmış-inanmamış herkes kabul edecektir ve etmektedir. Gerçi, İbn Haldun gibi bir kısım İslâm müellifleri de bir nevi determinizmden bahsederler ve hatta bunu son dönemlerin batı düşüncesinde, meselâ "Historizm"de olduğu gibi, toplum hayatına da teşmil ederler ama, biz Ehl-i Sünnet düşüncesi içinde bunu belli şartlara bağlar ve ancak bu şartlarla alıp değerlendirebilir, kabul edebiliriz. Bununla birlikte, insan iradesinin de dahil olduğu küllî bir kaderin her şeyde hâkim bulunduğunu da söyleriz.

Bir saat veya bir bina yaparken dahi, önce bir plan ve proje çizer, fizibilite çalışmasında bulunur ve hassas ölçüler ve çizgilerle ilerde ortaya çıkacak şeyin takdiratını yaparız. Öyle de, şu baş döndürücü sistemleri, atom âlemiyle insanların kendi aralarında ve kendi içlerindeki şu ölçü ve dengeyi plansız, programsız ve ölçüsüz olarak düşünmek nasıl mümkün olabilir? Gördüğümüz bu baş döndürücü âhenk ve nizam bir saat veya binada gördüğümüzden daha aşağı mıdır ki, onlar hakkında kabul ettiğimiz plan ve projeyi diğerleri hakkında kabul etmeyelim?

Çekirdek ve tohumlar kader yüklü sandukçalardır. Geçireceği her bir safha ve ağacın bütün hayatı çekirdekte kaydedilmiştir. Yapı itibarıyla birbirinin aynı görünen ve aynı basit maddelerden meydana gelen pek çok çekirdek toprağa düştüğünde çeşit çeşit çiçekler, binler türde bitkiler ve ağaçlar meydana gelmektedir. Her bir çekirdek, kaderin kendine biçtiği ya da kendine kader yapılan ölçü içinde ilmî, mânevî bir suret ve şekil alıp, kendine has biçim ve elbiseyle toprak üstünde, gören gözlere kendini arz eder. Binlerce terzi, yıllarca çalışsa, bir tek ağaca dahi böyle kusursuz bir elbise dikmeye muvaffak olamazlar. Hâlbuki dünya kurulduğu günden beri bütün ağaçlar, kendi elbiselerini kendileri yapmaktalar. Bu yapılışı belli bir kadere vermeden izah etmek asla mümkün olamaz.

Şu muhteşem kâinat sarayına bak! Teleskopun başına oturan bir insan 5 milyon ışık yılı öteleri görüyor. Yani, bir nebülöz sönse, sen ancak onun söndüğünü 5 milyon ışık yılı sonra anlayabilirsin. Veya sen ışık olup o yıldıza gitmeye kalksan oraya ancak 5 milyon sene sonra varabilirsin. İşte bu koskoca kâinat, bu baş döndürücü nizam, insanı hayrete sevk eden bir âhenk içinde seyrinde devam edip durmaktadır.

Ayrıca bu makro âlem ile insan denen yeryüzünün halifesi normo âlem

arasında da çok ciddî bir münasebet vardır ki, bu münasebet her iki âlem arasındaki dengeyi en hassas ölçülerle ayakta tutan Zât ve O'nun sonsuz ilim ve takdirini göstermektedir. İnsanın uzuvları arasındaki tenasübü bütün kâinatta müşâhede etmek mümkündür. Jean haklıdır: Atomlar âlemini, insanlık âlemini ve diğer bütün âlemleri kuran Zât, bunların hepsini hendesî ölçülere göre kurmuştur. Kâinatta gözle görülür bir hendese hâkimdir. Acaba bu hassas hendese, kâinatı en hassas ölçülere göre kuran bir Ezelî İlâhı ispata yeterli değil midir?

İsterseniz meseleyi biraz daha avamîleştirip anlatalım:

Siz, basit dahi olsa bir bina yaptıracak olsanız, evvelâ bu mevzuda salâhiyetli olduğunu kabul ettiğiniz birisine müracaat eder ve onun düşüncelerini alırsınız. Zira statik adına yapacağınız en küçük bir yanlışlık bazen daha bina yapılır yapılmaz yıkılmasına sebep olabilir. Onun için yapacağınız binanın statik hesabını yaptırmanız gerekecektir. Bu basit bina kendine göre bir plan ve bir proje istemektedir. Siz bina yapımına ancak bir sürü ön hazırlıktan sonra başlayabilirsiniz. Yapacağınız binanın, bulunduğunuz belde ile münasebetini koruyabilmeniz için de imar planına dikkat etmeniz ve binayı gösterilen yerde ve gösterilen şekilde yapmanız icap eder.

Bütün bu hassasiyet sadece basit bir bina içindir. Hâlbuki bütün kâinatta incelerden ince bir ölçü söz konusudur. Misal mi istiyorsunuz: Ağzınıza aldığınız bir parça elma ile sizin aranızdaki münasebetteki hassasiyete bakıveriniz. Elmanın tadı ile ağzınız, elmanın ihtiva ettiği vitaminlerle vücudunuz hatta, ağacın gölgesi ile sizin gölgeye olan ihtiyacınız ve sizin dışarıya çıkardığınız zehirli gazı onun yutması ve onun temizlediği havayı sizin ciğerinize doldurmanız, bu münasebetten sadece birkaçıdır. Hâlbuki böyle yüzlerce münasebet bulmak mümkündür.

Meseleyi isterseniz bu kadar küçük dairede ele alın, isterseniz yıldızlar ve galaksiler çapında değerlendirin; her yerde en hassas ölçülerle ölçülmüş bir denge ve ölçü göreceksiniz.

Bir sperm asla yalan söylemez. Zira belli bir plan ve programa göre hareket etmektedir. Kromozomların dili, RNA ve DNA'nın şaşmaz vazifesi ve hücrelerin beyanıyla, ağzı, dili, dudağı, gözü, kaşı, kulağı, siması, duygu ve kabiliyetleriyle pek çok safhalardan geçip "İnsan olacağım" der ve olur.

Astrofizikçilere göre, kâinatın her noktasında hangi buudların var olduğu ve

bu noktalarda hangi manyetik etkinin ne tarzda bulunduğu bellidir. Çünkü geometrik yerler ve kuvvetlerin şiddeti önceden vardır. Kompüterlerin keşfiyle de anlaşılmıştır ki, kâinatta yaratılan her varlık yaratılışıyla birlikte programlanmaktadır. Bu, atomlardan yıldızlara kadar böyledir. Levh-i Mahfuz'da her şey tayin ve tesbit edilmiştir. İşte biz buna kader diyoruz.

Ancak burada bir hususu belirtmekte fayda var: Baştan buraya kadar söylediklerimiz cebrî kader ile alâkalıdır. Yani insan iradesinin söz konusu olmadığı, kâinatın umumunda carî olan kaderdir. Bu kader âlemşümuldür. Orada insanın iradesi asla nazara alınmaz. Allah (celle celâluhu) yaratır ve yaratacağı şeyi hiç kimseye sormaz. O, Cebbar'dır. Şu kadar var ki, her yaratmasında bir de hikmet vardır. Fakat hikmet bağlayıcı değildir. Zira Allah (celle celâluhu) فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ *"O, her istediğini yapandır."*[10] Dünya, yaratıldığı günden beri hem kendi etrafında hem de güneşin etrafında bu cebrî kaderin sevkiyle dönüp durmaktadır. Bu dönüşe hiç kimse "Dur!" diyemez. Güneş ile ay, amansız bir yarışa girmiştir. Bu yarışa hiç kimse set çekemez. Çünkü bu hareket ve bu yarışta tamamen cebrî bir kaderin hâkimiyeti vardır. Her şey o kadere boyun eğmek zorundadır.

3. KADER VİCDANÎ BİR MESELEDİR

Cenâb-ı Hakk'ın varlığını, Peygamberimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamber oluşunu çeşitli ilmî delillerle ispat etmek mümkündür. Hatta öldükten sonra dirilme meselesini dahi ilmî delillerle ispat edebiliriz. Fakat kader öyle değildir. O hâlî ve vicdanî bir meseledir. İlmî ve nazarî değildir.

İnsan kadere, imandaki derecesine göre inanır ve kader meselesini kendi istiab ve kapasitesi ölçüsünde kabullenir, idrak eder. Nice insanlar vardır ki, bütün bir hayat boyu çok şey görüp geçirmişlerdir ama, kadere ait en küçük bir meseleyi dahi kavrayamadan çekip gitmişlerdir. Vicdanlarında kader sırrını anlamaya hiç yer ayırmamış bu kişiler cidden kemtâli' insanlardır. Onlara acımamak elde değildir. Fakat "Zarara kendi iradesiyle razı olan da acımaya müstahak değildir." Bunlar, icraatlarının verâsında, Cenâb-ı Hakk'ın icraatının mevcudiyetini sezememişlerdir. Gözleri fersizdir, bakışları, yapacakları işlerin daha önce ilmî planda Cenâb-ı Hak tarafından tesbit edilmiş olduğu hakikatine ulaşamamış kimselerdir. Bunların hayatları iptidaîlik içinde geçer gider. Böyle insanların i'tizalî düşüncelere düşmemesi de çok zordur.

4. KADER İNANCININ GETİRDİKLERİ

Kader meselesine vâkıf olan ve merhale merhale vicdanında kadere ait sırları düğüm çözüyor gibi çözen bir insan ise, neticede bütün her şeyi Cenâb-ı Hakk'a verir ve: وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ âyetinin anlattığı hakikate ulaşır. Âyet: *"Sizi ve yaptıklarınızı Allah yarattı."*[11] buyurmaktadır.

Bizim her türlü fiilimizi yaratan Allah'tır. Yememiz, içmemiz, yatmamız, kalkmamız, düşünmemiz ve konuşmamız hep Allah tarafından yaratılmaktadır. Aslında yaratılmış olarak ne varsa hepsi Allah'ın mahlukudur. İşte müntehî, bu hakikati çok çıplak olarak görür. Bir başkasının gün ortasında güneşi görmesi ne ise, müntehînin vicdanî sülûkuyla elde ettiği görüş berraklığı da aynı şekildedir. Durum böyle olunca, müntehînin de cebre düşmemesi oldukça zordur.

İş, Cenâb-ı Hakk'a verile verile, neticede teklif ve mesuliyet ortadan kalkmasın diye irade devreye girer. İnsana "Sen mesulsün!" der, ona mesuliyetini hatırlatır. Yapılan güzel işler karşısında gurura düşmemek için de kader devreye girer. "Mağrur olma yapan sen değilsin!" diyerek insanı gurura düşmekten kurtarır. Böylece insan dengeyi kurar.. ve böyle yaşadığı müddetçe de dengeli kalabilir.

İnsan kendisinden sâdır olan güzellikleri sahiplenemez. Çünkü bütün o güzellikler Cenâb-ı Hakk'ın planıdır. Aksi hâlde, gizli bir şirk içine girilmiş olunur. Çünkü güzellikleri veren doğrudan doğruya Allah'tır. İnsanın nefsi hiçbir zaman güzeli ve güzel şeyleri istemez. Elbette ki burada "güzel"den kastımız, bizatihi güzel olan şeylerdir. Yoksa biz, nefsin hoşuna gidecek şeyleri güzel olarak kabul etmiyoruz. Evet, nefis hakikî güzelin ve güzelliğin daima düşmanı olagelmiştir, her zaman da düşmanı olacaktır. Çünkü nefsin yapısı budur.

Kötülüğü isteyen ise nefistir. Öyleyse kötülüğe ait mesuliyet tamamen nefse aittir. İşte âyet, bu iki ana esası birleştirir ve şöyle buyurur:

مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ

"Sana gelen her iyilik Allah'tandır, her kötülük de nefsindendir."[12]

Sen, sana ait mehasin ile mağrur olamazsın. Çünkü o mehasin bizzat senin değildir. Güzellik adına ne varsa hepsi Cenâb-ı Hakk'ın sana ihsanıdır. İhsan ise şükür ve mahviyet ister. Günahlara gelince, onların yaratılmasında senin

cüz'î ihtiyarın bir şart-ı âdidir. Öyle ise mesuliyet senin nefsine aittir. Zira sen neye meyletmiş, ne yapmayı düşünmüş veya meylinde nasıl tasarruf yapmışsan Cenâb-ı Hak da onu yaratmıştır. Ancak bütün bu anlattıklarımız da yine hâl ve vicdanla anlaşılacak hususlardandır. Yani, içinden geçen meyile veya meyildeki tasarrufa tek şahit vardır; o da vicdandır. Cenâb-ı Hak, Kendi ilmine ve Kendi bildiğine senin vicdanını şahit tutmuştur.

Mübtedî, yani işin daha başında olan bir insan da kadere inanır, ama o, maziye ve başa gelen musibetlere kader açısından bakar ve binlerce belâ ve musibetle çepeçevre kuşatılmış olduğu bir hengâmda, "Cenâb-ı Hakk'ın benim hakkımdaki takdiri budur." der ve ümitsizliğe düşmekten kurtulur. İstikbal ve mâsiyete bakarken de irade açısından bakar. "Nasıl olsa elde edeceğim her şey kaderimde varsa olacaktır." deyip tembel tembel oturamaz veya niyetlendiği günaha karşı kaderi, kendisi için bir teselli vasıtası olarak kullanamaz. Zira Cenâb-ı Hak: وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعٰى *"Doğrusu insan için çalıştığından başkası yoktur."*[13] buyurmaktadır.

Evet, iyiyi de kötüyü de Allah yaratır. Çünkü yaratma sadece O'na mahsustur. Fakat kötülüğü kim isterse cezayı da o çeker. Bu şekilde inanma, işin başındakiler için bir esastır. Bunun ötesinde bir mübtedînin daha da ileri gidip, kader meselesini kurcalaması, teferruata ait meseleleri dile dolaması tecviz edilemez. Zira kader, çok hassas ve ayakların kayabileceği bir meseledir. İmam Âzam, talebelerini bu gibi meseleleri münakaşa etmekten men ederdi. Kendisine "Sen niçin konuşuyorsun?" dediklerinde "Ben, başımda bir kuş var da onu uçururum endişesiyle tir tir titreyerek konuşuyorum." buyururlarmış. Yani demek istiyor ki, "Sizler konuşurken hasmınıza galip gelmek için konuşuyorsunuz. Hasmınızın yanılmaları sizi sevindiriyor. Onun için de sizi böyle meseleleri konuşmaktan men ediyorum."

Bu mevzudaki hassasiyet, anlatılan meselenin mantıkî oluşuna gölge düşürmez. Fakat bazı meseleleri konuşurken ulu orta konuşmak doğru değildir. Bilhassa kader meselesi, mahir bir kuyumcu veya bir kimyager titizliği istemektedir.

5. KADER İLE İRADE BİRBİRİNE ZIT DEĞİLDİR

Esas itibarıyla, insan iradesiyle kader arasında bir zıddiyet ve münâfât

yoktur. İnsan iradesiyle kader, omuz omuzadır. İnsanlar işledikleri sevaplarla Cennet'e, günahlarla da Cehennem'e gitmeleri bir vak'a ise, bunların kader dilinde, Cenâb-ı Hak tarafından tasdik edilmesi, bir bakıma iradelerinin teyit edilmesidir. Demek insanda, onu hayra, sevaba ve Cennet'e sevk eden veya tamamen tersine, kötüye, günaha ve Cehennem'e yuvarlanmasına sebep olan bir güç var ki, takdire esas teşkil ediyor. İşte bu güç iradedir ve bu iradenin var olması Allah'ın takdirine mâni değildir.

Esasen bütün fiillerimiz için de böyle düşünebiliriz. Meselâ, elimizi kaldırmak istediğimizde, fizikî bir arıza söz konusu değilse, elimizi kaldırabilir; konuşmak istediğimizde de konuşabiliriz. Bu fiilleri işlemeye muktedir oluşumuz bize bir şeyi, yani bizde bir iradenin oluşunu ispat eder. İster buna irade, ister cüz-i ihtiyarî, isterse meşîet veya dileme deyin, netice değişmeyecektir. Mahiyetini bilmediğimiz bu şeyin varlığı her türlü ispat gayretinin üstünde, gün gibi ayândır.

İlâhî takdirin mânâsına gelince; sanki Cenâb-ı Hak, insana şöyle demektedir: "Ben, şu zamanda, iradeni şu istikamette kullanacağını biliyorum. Onun için de senin hakkında bu işi o şekilde takdir buyuruyorum." İşte bu, iradeyi teyit etmek demektir.

Evet, eşyayı yaratan Allah'tır. Ancak insan iradesinin söz konusu olduğu yerde, yapılan takdirde, insan iradesinin hangi tarafa sarf edileceği Cenâb-ı Hak tarafından bilinmekte ve takdir ona göre yapılmaktadır. Öyle ise kader, insan iradesini teyit ediyor, iptal etmiyor. Yani, bir bakıma kader, insan iradesini de içine alıp kuşatıyor, ihata ediyor. Bu ise iradeyi teyit etmek demektir; iptal etmek, nefyetmek değildir...

6. KADER İLİM NEV'İNDENDİR

Kader, Cenâb-ı Hakk'ın ilminde eşyaya biçilen bir plan ve projedir. Bir şeyi bilmek ise o şeyi vücuda getirmek demek değildir. Meselâ, siz kafanızda bin tane binanın planını tutsanız, yüzlerce fabrikanın fizibilitesini tasarlasanız, bunlardan hiçbiri sırf kafanızda tuttuğunuzdan dolayı vücuda gelmez. Onların vücuda gelmesi için, irade ve kudrete ihtiyaç vardır. Aksi hâlde, kafanızda tasarladığınız bina veya fabrikayı sadece siz bilirsiniz. Hayalen onun içinde dolaşır durursunuz ve hayalinizdeki en küçük bir kesinti de o fabrika veya o binayı ortadan kaldırıverir. Hatta muhayyileniz yardımını kestiğinden dolayı hiç düşünmemiş ve tasarlamamış gibi olursunuz.

Bir kere daha hatırlatalım ki, kader ilim nev'indendir. İlim ise daima maluma tâbidir. Yani bir şey nasılsa ve nasıl olacaksa öyle bilinir. Yoksa, malum ilme tâbi değildir. Durum böyle olunca, bizim ne yapacağımızı, iradelerimizi nasıl kullanacağımızı Cenâb-ı Hak biliyor ve takdirini de bildiği istikamette yapıyor. O'nun ilmi muhittir, her şeyi kuşatmıştır. –"Cenâb-ı Hakk'ın ilmine tâbidir." şeklinde bir ifade kullanmak suiedeptir. Biz bu tabiri sadece meseleyi akla ve anlayışımıza yaklaştırmak için kullanıyoruz.–

Bir tren düşünelim. Bu trenin iki istasyon arasında katedeceği mesafe, zamanlama açısından bellidir. İnce hesaplarla hesaplanmış bu netice, trenin hareketinden çok önce bilinir ve bazen de bu malumat matbû hâle getirilir. İşte bu bilinen netice bir plan ve projedir. Meseleyi, mevzumuza teşmil ve kıyas edecek olursak biz buna "Kader" deriz. Şu kadar var ki, elimizdeki bu malumat ve kader, treni harekete geçiren cebrî bir güç değildir. Yani tren bu plan ve projeden dolayı, denilen saatte, denilen istasyona gitmiyor, belki tren o vakitlerde oralara gideceği için bu plan ve projede, yani trenin kaderinde bu böyle yazılıp kaydediliyor. Çünkü ilim maluma tâbidir. Nasıl olacaksa öyle bilinmekte ve hakkındaki takdir ona göre yapılmaktadır.

Cenâb-ı Hakk'ın ilmi, manzar-ı a'lâdan (çok yüksek bir nokta) olmuş ve olacak bütün eşyaya bir anda ve bir noktaya baktığı gibi bakar. O'nun ilminde, sebep-netice, illet-malul, başlangıç ve sonuç iç içedir ve hepsi tek noktanın içine sıkıştırılmıştır. O'nun için orada evvel-âhir, önce ve sonra diye bir şey yoktur. Yani Cenâb-ı Hakk'ın ilmi her şeyi, bütün yönleriyle kuşatmıştır. Takdirini de bu ilmiyle yapmaktadır. Öyleyse bu takdir, iradî fiillerde, irade devre dışı tutularak yapılmamıştır.

İnsanın bütün yaptıkları, daha önce Levh-i Mahfuz'a kaydedilmiş şeylerdir. Daha sonra onun boynuna takılan kader bu Levh-i Mahfuz'dan istinsah edilmiştir.

وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ

"Her insanın amelini boynuna doladık."[14] âyeti de bize bu hakikati anlatmaktadır.

Evet, insanın yapacağı her şey önceden yazılmıştır. İnsan yaptıklarıyla sadece kendi hakkında yazılmış olanı yerine getirmektedir. İnsanın boynuna asılan bu defterle, insanın fiillerinin melekler tarafından yazıldığı defter yan yana getirildiğinde görülecektir ki, insan teker teker kendisi için daha önce

yazılandan başka bir şey yapmamıştır. Sonra Cenâb-ı Hak, bu defteri insana okutacak ve hesabı da bu deftere göre görecektir. Ancak bir kere daha ifade edelim ki bu yazılma, insanın yapacakları önceden bilindiği içindir. Yoksa insanı zorlayıcı bir güç ve kuvvet değildir.

Burada, dolayısıyla şu hususa da işaret etmek istiyorum: Ruh meselesiyle ciddî meşgul olan kimseler, ruhun aynı zamanda insan dublesi olduğunu söylerler. Yani misalî bedenin yanı başında, insanın sergüzeşt-i hayatına dair takdir ve tayinlerin yazıldığı ikinci bir yönü bulunduğuna dikkat çekerler. Dolayısıyla ruhun belli mahiyet ve fonksiyonlarına muttali olunduğu zaman, başından geçenlere de belirli oranda vâkıf olunabileceğini ileri sürmektedirler. Zaten, ilm-i kıyafet ile, yani, maddî yapının ifade ettiği mânâlarla uğraşanlar, elin içindeki çizgilerden, kaderin cisme aksedişinin bir ifadesi olarak kişinin başından geçecek şeyleri kısmen de olsa söyleyebilmektedirler. Hatta basiret ve firaseti açık kimseler, çehresine baktıkları insanın simasında, onun bir kısım mukadderatını sezebilirler. Bunlar gaybı bilmek değildir. Çünkü onlara göre kadere ait sırlar, işaretler şeklinde insan vücudunda şekillenmiş durumdadır. Bu işaretleri bilmeyenlere göre, söylenenler gaybî olsa dahi, hakikî mânâda gayb bu kabîl malumatla sınırlı tutulamaz. Yani bu söylediklerimiz, *"Gaybı ancak Allah bilir."* hükmüne zıt değildir.

Allah'ın cismaniyetimize yerleştirdiği işaret ve alâmetlere bakarak, kaderi okumaya çalışmak, Saadet Asrı'nda da rastladığımız bir ilimdir. O zaman bunu yapanlara "Kâif" denirdi.

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu ilmin karşısına çıkmadığı gibi, bir defasında kendisi de bir kâif getirtmiş ve haklarında dedikodu yapılan Üsame b. Zeyd ile, Zeyd b. Hârise'ye baktırmıştı. Zeyd, Efendimiz'in azadlısıydı. Üsame de onun oğluydu. Ancak Zeyd'in aksine Üsame beyaz tenliydi. Bunun için de halk arasında bu meselenin kritiği yapılıyordu. Efendimiz, bir gün her ikisi de uyurken üstlerini örttürdü sadece ayakları görünüyordu. Getirdiği kâif de uyuyanları tanımıyordu. Ayaklarına bakarak: "Bu ayaklar birbiriyle alâkalı." dedi. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) de sevinçle Hz. Âişe'nin (radıyallâhu anhâ) yanına giderek bu durumu haber verdi: *"Üsame Zeyd'dendir yâ Âişe!"* dedi.[15] Fakat burada bir kâif getirmekle, halka mâl olmuş bulunan ve içtimaî hayatta bir yeri olan bu müesseseyi halkın bakış açısına uygun bir delil olarak kullanmak istemişti. Kâifin söylediği ile kendi bildiği arasında da bir zıtlık yoktu. Onun için de kâifin söylediğinin halka mâl olmasını arzu ediyordu.

7. İRADENİN FONKSİYONU

Biz, insan iradesine mevcud nazarıyla bakmıyoruz. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat dediğimiz ve Müslümanların, itikadî meselelerde ekseriyetini temsil eden görüşe göre bu böyledir.

Varlığımızı meydana getiren bütün uzuvları teker teker sayarak onların mevcud olduğunu ve Allah tarafından yaratılmış bulunduklarını kabul ederiz. Meselâ, benim bir başım vardır, bu bir mevcuddur ve Allah tarafından yaratılmıştır. Bir burnum var, o da Allah tarafından yaratılmıştır. Ayaklarım var, kollarım var, gözlerim var ve bütün bunlar Allah tarafından yaratılmıştır. Ancak irade için aynı cümleyi tekrar edemeyiz. İrademiz vardır; fakat haricî bir vücudu olmadığı için yaratılmış değildir. Onun için biz irademize mevcud nazarıyla bakamayız. Mevcud olmayan şeyler yaratılmayan şeylerdir ama bütün bunlar da Allah tarafından bilinir. Yani ilmî planda onların da bir vücudu vardır. Fakat onlara irade ve kudret taalluk etmemiştir. Eğer aksi bahis mevzuu olsaydı, yani irademiz de diğer uzviyatımız gibi haricî vücud noktasında var ve yaratılmış olsaydı işte o zaman araya cebir girerdi.

Nasıl Cenâb-ı Hak bizi yaratırken cebrî olarak yarattı. Bizi bize sormadı. Onun gibi irademiz de böyle yaratılmış olsaydı, işlenenlerin hiçbirinden mesul olma gibi bir durum söz konusu edilemezdi. Tabiî ki hiç kimse yaptığı hasenata mukabil mükâfat da talep edemezdi. Çünkü ne iyiliği ne de kötülüğü yapan başka türlü yapmaya muktedir olamazdı. Hâlbuki burada durum böyle değildir. İnsan iradesi bizzat mevcud olarak yaratılmamıştır. Belki ona itibarî bir vücud verilmiştir. Hendesedeki itibarî ve farazî hatlar gibi, irade ve cüz-i ihtiyarînin de itibarî ve farazî bir vücudu vardır. Böyle bir varlığı ve böyle bir vücudu da herhangi bir tartı ve ölçü ile değerlendirmek mümkün değildir.

İşte irade, hiçbir ağırlığı olmayan böyle izafî bir vücuda sahiptir. Şu kadar var ki o, Cenâb-ı Hakk'ın icraat ve yaratmasına bir şart-ı âdidir. Yani o kendine düşeni yaptığı zaman –ki bu ya meyelandır ya da meyelandaki tasarruftur– Cenâb-ı Hak onun istediği fiili yaratır. Demek oluyor ki, ister meyelan, isterse meyelandaki tasarruf, haddizatında haricî bir vücuda sahip olmamakla beraber, yaratma işi bu meyelan veya meyelandaki tasarrufa bağlı kılındığı içindir ki, irade apayrı bir değer ve kıymet kazanmaktadır.

İsterseniz bunu da avamca bir misalle müşahhaslaştıralım. Elimizdeki plan ve projenin, binanın yapılması adına hiçbir tesir ve müdahalesi yoktur. Bu plan

ve projeyi isterseniz her gün yanınızda taşıyın ve gözünüzü ondan hiç ayırmayın, binanın yapımı adına bir milim mesafe alamazsınız. Bu yönüyle plan ve projenin hiçbir değer ve kıymeti yoktur. Ama siz ne zaman binanın yapımı işine mübaşeret ederseniz, işte o zaman bu plan ve proje apayrı bir değer ve kıymet kazanacaktır. Çünkü o olmadan sizin böyle bir bina yapmanız mümkün değildir.

İnsanın iradesi de böyle bir plan ve proje gibidir. Aynen o da farazî hatlardan ve çizgilerden ibarettir. "Cüz-i ihtiyarî" veya "irade-i cüz'iye" dediğimiz bu planın ifade ettiği mânâyı vücuda getirecek şey ise Cenâb-ı Hakk'ın yaratmasıdır. Fakat dikkat edilecek olursa, Allah'ın yaratması bu plana göre olmaktadır. Zaten mesuliyetin kaynağı da iradeye ait bu fonksiyondur.

Bizim irademiz, zatında kıymet ve ağırlığı olmayan bir şey olsa bile, işlerimizi yaratacak olan Allah, bu plan üzerine yaratacağı için, biz bu yaratılacak şeye sebebiyet vermekteyiz. Yaratılmasına sebep olduğumuz ameller "hasenat" nevinden ise mükâfat kazanırız; yok eğer "seyyiat" türünden ise cezaya çarptırılırız. Görülüyor ki, çok mühim ve büyük neticeler hep bu farazî, nazarî ve şart-ı âdi olan irade üzerinde dönüp durmaktadır. Öyle ise mutlak cebir yoktur; ancak şartlı cebir vardır. Yaratan Allah'tır; ama insanın iradesini Kendi yaratmasına âdi bir şart yapmıştır. İnsan bu noktada iyi düşünmeli ve kader ile irade arasındaki dengeyi korumalıdır. Esasen kader mevzuunun en mu'dil meselelerinden birine girmiş olduk. Onun için mevzuu birkaç misalle anlatmaya çalışalım:

Siz büyük bir elektrik mekanizmasının düğmesine dokunuyorsunuz. Hâlbuki bu büyük mekanizmayı hazırlayan başkasıdır. O, öyle bir sistem kurmuştur ki, siz düğmeye dokunur dokunmaz âdeta bütün cihanı ışığa boğuyorsunuz. Yaptığınız bu küçük işle, meydana gelen bu büyük netice arasında mâkul bir münasebet görülmüyor. Sebep ve netice arasında hiçbir tenasüp ve uygunluk yok. Bu bir bakıma peygamberlerin mucizeleri gibi...

Diğer taraftan fizik dünyamızla alâkalı olan işlere de bunu kıyas edebiliriz. İşte size yediğiniz bir lokmanın serencamesi: Siz diyorsunuz ki "Yemek yedik." Ben de diyorum ki, "Hayır, yemek yemedik. Allah bize yemek yedirdi." Belki benim bu sözümü siz, evvelâ, bir saygı ifadesi olarak kabulleneceksiniz. Fakat meselenin tetkikini yaptığınızda göreceksiniz ki, esas doğru olan benim söylediğim imiş. Nasıl mı? İşte bakın:

Lokmayı ağzımıza götürüyoruz. O lokmayı bize kim verdi? O lokma o hâle

gelinceye kadar hangi devrelerden geçti? Güneş ona nasıl ocaklık yaptı? Zemin onu hangi şartlarda yetiştirdi? Kimin suyu ile suladınız ve ona kimin havasını teneffüs ettirdiniz?

Daha sonra ağzınıza götürdüğünüz o lokmayı başka bir mekanizma devralır. Ondan sonra olup bitenlerden ise, ne bir haberiniz ne de müdahaleniz olur. Yemek yemeyi ve yenileni hazmetmeyi kendi iradenizle yapmaya çalışsanız, bazen dilinizi çiğnersiniz, bazen mideyi çalıştırmayı unutursunuz, bazen de mideyi çalıştırmaktan usanır ve bağırsaklara öğütülmemiş şeyler gönderirsiniz. Hâlbuki lokma ağzımıza girdiği anda, hatta bazen onu sadece görmekle ağzımız sulanmaya başlar. Ağzımıza aldığımız lokmanın çeşidine göre bir kısım asitler ifraz edilir. İfraz edilen asidin miktarı ağzımızdaki lokmanın durumuna göre değişir. Miktar ve çeşit ne olursa olsun aynı asitler salgılanacak olsaydı hiçbir zaman istenen netice hâsıl olmazdı. Demek ki salgı bezleri faaliyete geçerken ağzımıza aldığımız lokmanın hazmının güçlük veya kolaylığına göre bir fonksiyon icra ediyor.

Midenin faaliyeti çok daha komplekstir. O da vazifesini en küçük teferruatına kadar yerine getirir. Sonra on iki parmak bağırsağı ve karaciğer de kendilerine ait vazifeyi yerine getirirler. Sadece karaciğer –bugünkü bilgilerimize göre– üç yüze yakın iş görmektedir. Fakat harıl harıl çalışan içimizdeki bu fabrikadan hiçbirimizin haberi yoktur. Orada her şey alabildiğine sessizdir. Daha sonra bağırsaklar faaliyete geçer. Kılcalları vasıtasıyla besinleri emmek ve damarlara aktarmak, bağırsakların vazifeleri arasındadır. Böbrekte süzülme olur. Zararlı maddelerin idrar yollarını tıkamasına meydan verilmez. Böbrek faaliyetini sürdürürken, çalıştırdığı işçilerin yarısına iş gördürür, diğer yarısını ise ihtiyat kuvveti olarak yedekte bekletir. Sonra da ifrazat anındaki kolaylıkları hâsıl edecek faaliyet seyri içine girilir.

Şimdi lokmayı ağzımıza koyduk, bu andan son neticeye kadar bütün olup bitenleri, birer malumat olarak bilsek bile, faaliyette hiçbir dahlimiz ve müdahalemiz olmaz. Bütün bu faaliyetleri yaratan doğrudan doğruya Allah'tır. Öyleyse meseleyi tekrar edelim, "Yemek yedim." demek mi doğrudur yoksa "Allah yedirdi." demek mi? Ama biz mecazî bir ifade yolunu seçiyor ve "Yemek yedik." diyoruz. Kelimeyi hakikî mânâsında kullanmamız gerekirse "Allah yedirdi." dememiz icap eder.

İşte meseleye bu noktadan baktığımızda, irademizle yaptığımız işlerde de durumun çok farklı olmadığını görürüz. Onun için bir teşbihle meseleyi

mucizeye benzetmiş olduk. Bu benzetişteki ortak benzerlik (vech-i şebeh) her ikisinde de tenasüb-ü illiyet prensibinin olmayışıdır. Bu şuna benzer:

Koskocaman bir saray düşünün ki yanında bir karınca duruyor. Kalkıp da biri: "Bu sarayı bu karınca yaptı." derse, işte bu söz, tenasüb-ü illiyet prensibine göre inandırıcı olmaz. Peygamberlerin gösterdikleri mucizeler de böyledir. Onun içindir ki bu mucizeler peygamberin peygamberliğine delil oluyor. Yani, biz bir beşerin elinden böyle harikulâde şeylerin zuhurunu imkânsız gördüğümüz için mecburen diyoruz ki, –aslında öyledir de– bu mucizeler o peygambere Allah tarafından veriliyor. İşte, bu hususlara binaen, bizim farazî bir hattan ibaret olan cüz'î iradelerimize bina edilmiş fiillerde de durum aynıdır.

Meselâ, Efendimiz eliyle işaret ediyor ve ay iki parça oluyor.[16] Aynı elin parmakları bir başka zaman on musluklu çeşme hâline geliyor.[17] Meydana gelen bu neticeleri, zâhiren sebep gibi görünen eşyaya bina etmek mümkün olmadığı gibi, iradelerimize bina edilen bütün fiilleri de kendimize isnat etmemiz mümkün değildir. Her ikisini de yaratan Allah'tır. وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ âyeti, *"Sizi de yaptıklarınızı da Allah yarattı."*[18] diyerek bize bu hakikati ihtar ediyor. Bu meseleyi kabullenmek dinî bir zarurettir.

Peygamber Efendimiz bu zarurete işaret buyurmuş ve i'tizalî düşüncelere düşenleri bu ümmetin Mecusileri olarak vasıflandırmış ve *"Her ümmetin Mecusileri vardır. Bu ümmetin Mecusileri ise 'Kader yoktur.' diyenlerdir."*[19] buyurmuştur. Zira onlar hayır ve şerri Allah'a vermemekte ve kulu kendi fiilinin yaratıcısı kabul etmektedirler. Önceleri "Kaderiye" ismi cebre kâil olanlara verilmişti. Ancak daha sonra hadisin mânâsına uygun olarak bu isim kaderi inkâr edenlere verildi ve böylece isim hakikî sahibini bulmuş oldu. Günümüzde "Kaderiye" yine Mutezile mezhebine denir ki, az farklılıkla eski mevcudiyetini muhafaza etmektedir.

İnsanın yaptığı işlerde kendine ait hiçbir fonksiyon yoktur düşüncesi de Cebriye mezhebine aittir. Hâlbuki yukarıda da ısrarla üzerinde durduğumuz gibi, bu görüş de doğru değildir. Ehl-i Sünnet mezhebi ise her ikisinden aldığı hakikatle orta yolu temsil eder. Bu yol ifrat ve tefritten korunmuş yoldur. Fiilimizi yaratan Allah'tır, fakat isteyen, talep eden bizleriz. Öyle ise mesuliyet bize aittir. İşte Ehl-i Sünnet görüşü de budur..!

8. İNSAN İRADESİ VE ALLAH'IN DİLEMESİ

İnsan her ne kadar ihtiyar sahibi ise de, emir ve irade Allah'a aittir. O'ndan emir gelmeyince hiçbir şey olmaz.. O irade etmeyince hiçbir nesne vücuda gelemez! O dilememiş olsaydı, ne zaman ne de mekân bulunurdu. O, var ettiği şeyleri devam ettirmeseydi, her şey toz duman olur giderdi.

Yokluğun bağrına varlık incilerini saçan O, perde perde yokluk karanlıkları içinde gök kapılarını açan O, kâinatları okunsun ve temâşâ edilsin diye bir kitap, bir meşher gibi tanzim edip, sonra da çehresine ışık saçan yine O'dur.

Çeşmeler, çaylar O'ndan aldıkları emirlerle gürül gürül akarlar. Taşlar, kayalar, O'nun emirleriyle parça parça olur, toprak kesilir ve bağırlarını tohumlara açarlar... Ovalar, obalar, O'ndan aldıkları emirlerle en göz kamaştırıcı fistanlara bürünür, yer ve gök ehline gamzeler çakarlar.

O'ndan gelen esintilerle, her sene yeryüzü bir baştan bir başa cennetlere döner.. bağlar bahçeler birkaç kere meyvelerle kızarır.. kuşlar, kuşçuklar coşar-oynar; canlı cansız her şey lisan kesilir ve yürekleri hoplatan bir talâkatla O'nu haykırır…

Bu uçsuz bucaksız kâinatta hiç kimse O'na karşı mülk davasında bulunamaz. Yeryüzü, çeşmeleri, çayları ve engin denizleriyle O'nun rahmetinden küçük birer damla, canlı-cansız bütün varlık O'nun servetinden sadece birer zerredir. O'nun nimetleri, iki kutup arasındaki rakamlarla ifade edilemeyecek kadar çok ve bütün bu göz kamaştırıcı nimetlere karşı minnet ve şükran da O'na mahsustur. Her yerde gördüğümüz kâinat çapındaki bu engin tasarruf ve ihsanlar O'na ait olduğu gibi, insanoğlunun eliyle gerçekleştirilen bütün hayırlar, bütün bereketler, feyizler de O'na aittir. İmanlı gönülleri itminanla donatan O, hakikat erlerine ahlâk ve hikmet öğreten O, secdeli başlara ışığa giden yolları gösteren de yine O'dur. O'nun inayetini tanımayan sa'y ve gayretler boş, O'nun korumadığı semereler de gelip geçici seraptan ibarettir.

Hizmetler, O'nun hoşnutluğu düşünülerek yapılırsa ibadet olur... Bu mübarek ibadet de O'nun sahip çıkıp korumasıyla büyür, gelişir ve onu eda edip ortaya koyanların kurtuluşuna vesile olur. Yoksa, yalınayak, başı açık hayallerle ne bir yere varılabilir ne de onlarla sırat geçilir. "Ben yaptım, ben tertip ettim, ben yol gösterdim…" gibi iddialı sözler, insanların dudakları arasından dökülse bile, onların şeytana ait hırıltılar olduğunda şüphe yoktur.

En küçük şeylere en büyük işleri yaptırıp, karıncaya Firavun'un sarayını

harap ettiren Allah'tır! Kâinatın her yanında O'nun mülkünün bayrağı dalgalanır. O bayrağın gölgesine sığınmayanlar –Gölgesi başımızdan eksik olmasın!– kendilerine yazık etmiş olurlar. Yer-gök O'nun hükmü altındadır. Elimiz-ayağımız, gözümüz-kulağımız, dilimiz-dudağımız, kalbimiz-vicdanımız O'nun geniş mülkünde küçük birer et parçası ve minik birer duygu vasıtasından ibarettir.

Bütün bunlar O'nun olduğu gibi onlardan elde edilen fayda ve semereler de O'na aittir. O, bu duygu ve uzuvları bize vermeseydi, biz nasıl "ağzımız-burnumuz, gözümüz-kulağımız" diyebilecektik! O, bunlara terettüp eden meyveleri yaratmasaydı, kalkıp kendimize mâl ettiğimiz bu semerelerden kaçta kaçına sahip olabilecektik! Dünya, O'nun buyruğuyla dönüp durmakta, yeryüzü O'nun cömertliğiyle dolup taşmaktadır.

Bundan dolayıdır ki, varlığı, O'ndan başkasına isnat etmek, affedilmez kaba bir nankörlük; nimet ve ihsanları arkasında O'nun elini görmemek de utandırıcı bir şirktir.

Ey Rahmeti Sonsuz! Şeytanın bile ümit bağladığı, o engin rahmetin hürmetine, "Ben, ben" diyen görgüsüz ve saygısızların gözlerinden perdeyi kaldır.. teklif düğümünü azıcık çöz.. hayranlık duyulacak iş ve icraatını şaşkınlıkla seyredenlere bir kısım cilveler göster ve boşlukta olan gönülleri mârifetinle doyur.!

9. ÂYET VE HADİSLERİN AYDINLATICI TAYFLARI ALTINDA KADER

Kader meselesi, ancak aşağıda zikredeceğimiz âyet ve hadislerin ışığı altında ele alınır ve işlenirse Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat anlayışına uygunluk sağlanmış olur. Yoksa ya i'tizalî ya da cebrî düşüncelere kaymaktan kurtulamayız. Onun için bu bölümde mevzu ile alâkalı âyet ve hadisleri ele alıp tahlil etmeyi düşünüyoruz.

Bir âyette Allah (celle celâluhu) şöyle buyuruyor:

مَٓا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِيٓ أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ
أَنْ نَبْرَأَهَاۜ إِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌۚ

"Yeryüzünde ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki Biz onu yaratmadan önce o bir kitapta bulunmasın. Doğrusu bu, Allah'a

kolaydır."[20]

Gökten, yerden ve nefsinizden size, ne zaman ve nasıl bir musibet isabet ederse etsin, o musibet gök, yer ve nefsiniz yaratılmadan evvel takdir ve tayin edilmiştir. Evet, her şey önceden yazılıp çizilmiştir ve olanların hepsi bu tesbit çizgisi içinde cereyan etmektedir.

Meseleye bu şekilde inanma, bu şekilde yaklaşma Muhammedî yolda yürümenin gereğidir. İnhiraflar ise, inhirafın büyüklüğüne, küçüklüğüne göre sapıklık ve dalâlettir.

Kader meselesine delâlet eden âyetlere kitabımızın başında işaret etmiştik. Şimdi onları tefsir eden birçok hadis-i şeriften birkaç tanesini aktarmak istiyoruz:

1. Abdullah b. Amr b. Âs rivayet ediyor: Efendimiz şöyle buyurdular:

كَتَبَ اللّٰهُ مَقَادِيرَ الْخَلَائِقِ قَبْلَ اَنْ يَخْلُقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ بِخَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ وَعَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ

"Allah, gökleri ve yeri yaratmadan elli bin sene evvel mahlukatın kaderlerini tayin ve tesbit etmiştir. Ve Arş'ı su üzerindeydi."[21]

Bu elli bin sene, hangi zaman kıstaslarına göredir, bilemiyoruz. Belki de dünyamıza ait zaman ölçüsüne vurulursa bu, elli bin sene de olabilir, elli milyon sene de... Hatta kesretten kinaye de söylenmiş olabilir.. kesin bir şey söyleyemiyoruz.

Gök ve yer yaratılmadan, göklerin ve yerin semeresi beşer halkedilmeden elli bin sene önce meşhergâh-ı âlemde teşhir edilecek olan her şey tayin ve tesbit edilmiş bulunmaktadır.

Hadisin devamında *"... ve Arş'ı mâ üzerindeydi."* denilmektedir ki, bu meselenin derinlemesine tahlilini bir başka eserimizde yaptığımız için burada onu söz konusu etmeyeceğiz. "Mâ" belki birçok muhaddisin dediği gibi "Amâ" maddesidir. Belki de "Esîr"dir. Allah'ın Arş'ı, atomların, partiküllerin asıl maddesi olan esîr üzerindeydi. Belki varlıklar o zaman esîrî vücudlarıyla vardılar. Bunu bilmemiz hiçbir zaman mümkün değildir. Çünkü biz de babamız Âdem de henüz yoktu. Kâinat da yoktu. Hilkatin semasında henüz bir şimşek bile çakmamıştı.

2. Ubâde b. Sâmit vefat edeceği an etrafında toplanan çocuklarına şunları anlatıyordu:

يَا بُنَيَّ إِنَّكَ لَا تَجِدُ طَعْمَ حَقِيقَةِ الْإِيمَانِ حَتّٰى تَعْلَمَ أنَّ مَا أصَابَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِأَكَ وَمَا أَخْطَأَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبَكَ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ □ يَقُولُ: إِنَّ أَوَّلَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ الْقَلَمُ فَقَالَ: اُكْتُبْ. قَالَ: رَبِّ وَمَاذَا أَكْتُبُ قَالَ: اُكْتُبْ مَقَادِيرَ كُلِّ شَيْءٍ حَتّٰى تَقُومَ السَّاعَةُ، يَا بُنَيَّ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ □ يَقُولُ: مَنْ مَاتَ عَلٰى غَيْرِ هٰذَا فَلَيْسَ مِنِّي

"Evlâtçığım, sen, sana gelecek şeylerin gelmeden evvel tayin ve tesbit edildiğini ve sonra da hiç şaşırmadan sana geldiğini kabul etmedikten sonra imanın tadını tatmış olamazsın. (Vicdanında imanın zevkine ulaşmış olamazsın. İmandan matlup neticeyi elde edemez ve zevk-i ruhanîyi duyamazsın.) Ben Resûl-i Ekrem Aleyhisselâm'dan işittim. Buyurdular ki, "Allah'ın ilk yarattığı kalemdir. Allah, kalemi yaratır yaratmaz ona 'Yaz!' emrini verdi. Kalem 'Ey Rabbim neyi yazayım?' dedi. Cenâb-ı Hak 'Kıyamete kadar olan her şeyin kaderlerini yaz!' buyurdu." Ve sonra Allah Resûlü sözlerine şöyle devam etti: Kim bunun aksine bir iman üzerine ölürse benden değildir! (Onun intisab-ı Muhammediyesi ve İslâm'la ilgisi yoktur)."[22]

İşte Ubâde b. Sâmit, ölümle burun buruna geldiği bu son anında, evlâtlarına bu meseleyi anlatıyor ve onlara kadere imanı sanki bir emanet gibi teslim ediyordu.

3. Yine yukarıdaki âyeti izah ve tefsir eder mahiyette Abdullah b. Abbas'ın rivayet ettiği şu hadis de meselemize ışık tutması bakımından çok mühimdir: Bir defasında Abdullah b. Abbas, Allah Resûlü'nün terkisinde bulunuyordu. Efendimiz ona hitaben şöyle buyurdu:

يَا غُلَامُ إِنِّي أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ اِحْفَظِ اللّٰهَ يَحْفَظْكَ اِحْفَظِ اللّٰهَ تَجِدْهُ تُجَاهَكَ إِذَا سَأَلْتَ فَاسْأَلِ اللّٰهَ وَإِذَا اسْتَعَنْتَ فَاسْتَعِنْ بِاللّٰهِ وَاعْلَمْ أَنَّ الْأُمَّةَ لَوِ اجْتَمَعَتْ عَلٰى أَنْ يَنْفَعُوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَنْفَعُوكَ إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللّٰهُ لَكَ وَلَوِ اجْتَمَعُوا عَلٰى أَنْ يَضُرُّوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَضُرُّوكَ إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللّٰهُ عَلَيْكَ رُفِعَتِ الْأَقْلَامُ وَجَفَّتِ الصُّحُفُ

"Ey delikanlı, sana bir şeyler öğreteceğim! Allah'ın emir ve nehiylerini gözet ki, Allah da seni gözetsin. Allah'ın hakkına riayet et ki, O'nu karşında bulasın. İstediğini sadece Allah'tan iste. Yardım dilediğin zaman da sadece

O'ndan yardım dile. Kat'iyen bil ki, bütün insanlar toplanıp sana bir yardımda bulunmak isteseler, Allah'ın senin için yazdığının dışında bir yardımda bulunamazlar. Ve yine bütün insanlar sana zarar vermek için bir araya gelseler, Allah'ın senin aleyhine yazdığının ötesinde hiçbir şey yapamazlar. Zira artık kalemler kaldırılmış, sahifeler kurumuştur."[23]

Yani: Allah' ın hakkına riayet et ki, ilerisi için bir şeyler göndermiş olasın. İstediğin zaman sadece Allah'tan iste. Başkasına boyun büküp bel kırma. Başkasının karşısında serfürû etme, başkasına müracaatta bulunma. Çünkü senin işini halledecek sadece Allah'tır. Öyle ise isterken O' ndan iste. Zira kimden istersen iste, neticede senin istediğini sana Allah verecektir. Öyleyse aradaki vesile ve vasıtalara takılıp kalma. Bütün aracıları ortadan çıkar. Hem söz olarak, hem de fiil olarak bunu böyle yap.. ve bil ki, bütün vesile ve vasıtalar da aynen senin gibi âcizdirler. Senin her türlü arzu ve isteğini yaratmaya muktedir olan bir tek Zât vardır, O da Allah'tır. Zira göklerin ve yerin anahtarı O'nun elindedir. Takdir ve tayin eden O'dur. Yaratan O'dur. Mesut eden, hüzne boğan yine O'dur. İstediğini aziz, istediğini zelil kılar. Bütün insanlar sana hayırda bulunmak için birbiriyle yarışsalar ve içinde bulunduğun kötü durumdan seni kurtarmaya çalışsalar; sana yapacakları iyilik hiç şüphesiz Allah'ın takdiri çerçevesinde olacaktır. Yapılmak istenen kötülüklerin durumu da aynıdır. Zira kalem yazacağını yazmış, sahifeler de kurumuştur. Yani bundan öte onlarda zerre kadar bir değişiklik söz konusu değildir.

Efendimiz, "Hıbrü'l-Ümme", ümmetin allâmesi Hz. Abdullah b. Abbas'a, cevâmiü'l-kelim kabul edilen bu sözleriyle kadere ait en derin meseleleri talim buyuruyor. Müntehînin kader anlayışı işte bu olmalıdır.

Evet, kader vicdanî ve hâlî bir meseledir. İnsan, bütün bu anlatılanların gerçeğini ve hakikatini vicdanında duyacak ve dolacaktır.

Denilebilir ki, Efendimiz'in en çok tahşidat yaptığı meselelerden biri kader mevzuudur ve bu hadislerden ekserisi Kütüb-ü Sitte'de mevcuttur. Onun için de kader meselesi üzerinde ne kadar durulsa yeridir ve lüzumludur.

Mecusiler iki ayrı kuvvete inanıyorlardı; hayır ve şer. Bunlar –hâşâ– Cenâb-ı Hak'la şeytanı birbiriyle kavga ettiriyorlar ve birbirlerinin işlerine müdahale etmediklerine inanıyorlardı.

İslâm bu düşüncenin tamamen karşısındadır. Ve bu tür zihniyetlere cihad ilân

etmiştir. Biz, Cenâb-ı Hakk'ın zâtında şeriki olmadığı gibi fiillerinde de şeriki olmadığına inanıyoruz. Rab O'dur; mülkünde istediği gibi tasarruf eder. Sultan birdir; güç ve kuvvet O'nun elindedir.

Sabah ve akşam onar defa okunması sünnet olan şu cümleler bize apaçık bu hakikati anlatmaktadır:

لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"Allah'tan başka ilâh yoktur. O tektir, şeriki yoktur. Mülk O' nundur. Hamd O'na mahsustur. O her şeye kâdirdir."[24]

Biz bu ifadede, tevhid-i ulûhiyet, tevhid-i sıfât ve tevhid-i ef'âl hakikatlerini görüyor ve öğreniyoruz. Her şeyi Bir'e irca etme çok mühim bir meseledir ve bu bizim iman anlayışımızın özünü teşkil etmektedir.

4. İsterseniz bu hususu Hz. Ali'nin (radıyallâhu anh) rivayet ettiği şu hadis-i şerifin aydınlık ikliminde takip edelim:

Allah Resûlü bir sahabinin defni münasebetiyle Bakî-i Garkad'da mahzun ve mükedder duruyordu. Elinde asâsı vardı. Oldukça mahzundu. Biz de etrafına hâlelenmiş yüzündeki gam çizgilerini anlamaya çalışıyorduk. Elindeki asâ ile yerde bazı şekiller çiziyordu. (Derin bir düşünceye dalmış insanın durumu tasvir ediliyor.) Bu arada mübarek dudaklarından şu sözler döküldü:

مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ وَمَا مِنْ نَفْسٍ مَنْفُوسَةٍ
إِلَّا كُتِبَ مَكَانُهَا مِنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ

"İçinizde hiçbir fert yoktur ki Allah onun akıbetini Cennet veya Cehennem olarak tayin buyurmuş olmasın!"

Bu sözü dinleyen sahabi hayretle sordu: "Yâ Resûlallah! Mademki durum dediğiniz gibidir, niçin amel ediyor, niçin çalışıyoruz?"

Şöyle cevap verdiler:

اِعْمَلُوا فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ أَمَّا أَهْلُ السَّعَادَةِ فَيُيَسَّرُونَ لِعَمَلِ أَهْلِ السَّعَادَةِ وَأَمَّا أَهْلُ الشَّقَاوَةِ فَيُيَسَّرُونَ لِعَمَلِ أَهْلِ الشَّقَاوَةِ

"Amel edin, herkes için ne yaratılmışsa, kendisine o yönde bir kolaylık vardır. Yani kim saadet ehlinden ise, o yöne doğru yürür ve kim de şekavet ehlinden ise yürüyüp gideceği yön o taraftır."[25]

Ve ardından da şu âyetleri okudular:

فَأَمَّا مَنْ أَعْطٰى وَاتَّقٰىۙ ۝ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰىۙ ۝ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرٰىۙ ۝ وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنٰىۙ ۝ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنٰىۙ ۝ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرٰىۙ

1.*Ama kim (varını) Allah yolunda harcar ve Allah'tan korkar.. ve en güzel kelimeyi (Lâ ilâhe illallah) tasdik ederse, Biz ona en kolay yolu hazırlarız.*

2.*Ama kim de cimrilik eder ve (Allah'a karşı) müstağni davranır ve güzeller güzeli kelimeyi (tevhid) yalanlarsa, Biz de onu çetin bir yola zorlarız."*[26]

Evet, Cennet için yaratılmış olan bir insan ibadet neşvesi içinde bulunacaktır. Menhiyyata karşı içinde bir tiksinti duyacaktır. Onun için mescide giden yol çok kolaylaşacak, meyhaneye götüren yol da gırtlağına oturmuş gibi zorlaşacaktır.

Amel edin, herkes ne için yaratılmışsa onun yolundadır. Cennet'in yolu mescitten ve Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) arkasında yürümekten geçer. Alnı secde görmeyen, kalbini ve vicdanını Hakk'a mâkes yapmayan bir insanın Cennet yolunda olduğu söylenemez.

Eğer insan saadet ehlindense, işin neticesinde saadet ehlinin amelini işler ve saadet ehlinden olur. Ve yine insan netice itibarıyla şekavet ehlindense, er-geç onlara ait amel işler ve şekavet ehlinden olur.

Onun içindir ki Allah Resûlü sabah-akşam şu duayı okurlardı:

اَللّٰهُمَّ أَحْسِنْ عَاقِبَتَنَا فِي الْأُمُورِ كُلِّهَا
وَأَجِرْنَا مِنْ خِزْيِ الدُّنْيَا وَعَذَابِ الْاٰخِرَةِ

"Allahım, bütün işlerimizde akıbetimizi hayırlı kıl. Bizi dünyada rezil olmaktan, ahirette de azap çekmekten koru."[27]

Allah Resûlü bu ifadelerine yukarıda zikredilen Leyl sûresinin 5-10'nuncu âyetlerini delil getiriyor. Bu âyetler mânâ olarak bizlere şunları hatırlatıyor:

Kim malını ve canını hak yolunda harcar, her şeyini o yolda feda eder, takva dairesine girer, Allah'ın kanunlarından istifade eder, yani her zaman kalbi saygıyla dolar taşar.. Allah'ın himayesine dehalet eder, gerçek kurtuluşu Allah'ta bilir ve bulur.. böylece her işinde Allah'a güvenir, dayanırsa.. sonra Esmâ-i Hüsnâ'yı tasdik eder ve inanılması gereken her şeyi doğrularsa; Biz de

ona doğru yolu kolaylaştırır ve onu çağlayan bir çay gibi akar hâle getirerek hedefine ulaştırırız. Artık o, öyle namaz kılar, öyle oruç tutar, öyle hacca gider, öyle cihad yapar ki, bu işin neşvesine akıl erdiremeyenler bakar da ona ya hayran olur veya "Deli" derler. Evet, artık onun ölümü istihkarı bir destan, yemeyi-içmeyi ve şahsî zevkleri terk etmesi akıl üstü bir efsane gibi görülmeye başlar ve onun cömertliği bir nağme gibi dillerde dolaşır durur. Zira Allah iyiye giden yolu ona kolaylaştırmıştır.

Durum aksi olursa, yani insan cimri kesilir ve hiç kimseye bir şey vermezse, böyle bilmelidir ki, vermeyene verilmez. Verirse Allah da ona verir. Neyi verir? Hüsnâyı, güzel âkıbeti... Ama, kim vermez, hem de müstağni davranırsa; yani diğerinin ittika edip Cenâb-ı Hakk'ın himayesine girmesine mukabil bu, kendinde bir varlık hissedip müstağni davranır Karun gibi, *"Bütün bunlar bana benim ilmim sayesinde verildi."*[28] der, camiye gitmeyi gericilik sayar ve camiye gidenleri hor ve hakir görür, hüsnâyı da tekzip eder, o Esmâ ile müsemma olan Cenâb-ı Hakk'ı yalanlar, Esmâ-i Hüsnâ'nın nokta-i mihrakiyesi olan Resûl-i Ekrem'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) kabul etmez, Esmâ-i İlâhiye'nin cilvelerinin ezelî bir tercümesi olan Kur'ân'ı tanımazsa, o da zora koşulur. Belki bazen o da dinî bir hayatın içinde bulunur. Fakat kıldığı namazı, gırtlağı sıkılıyor gibi kılar, sabah namazına kalkarken tembel tembel, uyuşuk uyuşuk kalkar ve döşekten bir türlü ayrılmak istemez. Zamanla cemaati de, ibadeti de terk eder. Başka bir âyetin ifade ettiği gibi, dinî bir teklifle karşılaştığında ölüm baygınlığına bürünür, bakışları bulanır ve söylenenin aksine sürüklenir. En ufak dinî teklifler karşısında dahi bir bezginlik ve bir tedirginlik gösterir.[29] Çünkü o, zora koşulmuştur. Ağır bir yük altında tepeye tırmanıyor gibi bir tavır sergilemektedir… سَأُرْهِقُهُ صَعُودًاۜ *"Ben onu dimdik bir yokuşa sardıracağım.."*[30]

Evet, insanların kimisi bir kömür damarı bulmuş ve durmadan o kanalda kömür aramakta, kimisi gümüş, kimisi bakır, kimisi de altın... Ve niceleri de var ki kanalizasyonlarda dolaşmaktadır.

Kalbi sağlam tutmak, sıdkı bütün olmak, teveccühü tam etmek, Allah için vermek, bekleneni Allah'tan beklemek, Esmâ'yı tasdik etmek, Allah'a karşı istiğna göstermemek, kendi cılız iradesine ve kendi zayıf ilmine itimat etmemek, her şeyi Allah'tan bilmek ve başını O'nun eşiğine koymak, evet bütün bunlar, yolu kolaylaştıracak hususlardır. Aksini yapmak ise, yolu sarpa

sardırmak ve aşılmaz bir yokuş hâline getirmek demektir.

Yukarıda zikrettiğimiz hadisin râvisi Hz. Ali diyor ki: "Sahabe, Efendimiz'den bunları duyduktan sonra öyle derin bir ibadet anlayış ve şuuruna erdiler ki, ibadet için paçaları sıvadılar ve gece-gündüz Allah'a ibadete koyuldular." Demek hepsi de, ben hangi yoldaysam neticede oraya varacağım, diye düşünüyordu…

İşte sahabenin kader anlayışı buydu. Kadere iman onlarda tembelliğe sebebiyet vermiyor, aksine daha çok çalışmaya vesile oluyordu.

Evet, onlar: "Biz hangi yolda yürüyorsak, demek ki, o yolun neticesi bizler için takdir edilmiştir." diye düşünüyor ve durmadan o yolun nihayetine erebilmek için gayret gösteriyorlardı.

Öyle ise, vay hâline cami yolunda olmayanların, secdesiz başların, Allah'ın yolunu bırakıp başka yolların ardına düşenlerin! Ve yine öyle ise vay hâline, bayramı puthanede, orucu demhanede, iftarı meyhanede olanların!.. Gittikleri yol sarpa sarmıştır. Neticesi ise "*Sakar*"dır.[31]

Allah'a hamdolsun ki bize İslâm yolunu kolaylaştırdı. Şebnemler gibi bizi cami denen yapraklar üzerine yerleştirdi, kalbimizi güneşler güneşinden gelen şualara mâkes eyledi. Hz. Muhammed Aleyhisselâm'a bağlılık nimetiyle bizi serfiraz kıldı. O'ndan, bu nimetlerinin ikmal ve itmamını talep ve niyaz ediyoruz..!

5. Abdullah b. Amr b. Âs rivayet ediyor: "Bir gün Allah Resûlü elinde iki kitap olduğu hâlde yanımıza geldi.

–*Bu kitaplar nedir, biliyor musunuz,* diye sordu.

– Hayır bilmiyoruz. Haber verirsen biliriz yâ Resûlallah dedik. Şöyle buyurdular:

– Bu sağ elimdeki kitap, Cennet ehli olanların isimlerinin yazılı olduğu kitaptır. Burada onların, babalarının ve kabilelerinin ismi yazılıdır."

Burada Allah Resûlü konuşmayı kesti. (Yani kitapta, o insanın kabilesi nereye kadar uzanıyorsa hepsi yazılıdır. Melekler o insanın ismini hiç şaşırmadan tespit edebilecektir. Çünkü en küçük teferruata kadar o kitapta tespit yapılmıştır...). Devam eder:

"Bu sol elimdeki kitaba gelince, onda da bütün Cehennem ehlinin isim listesi vardır. Onlar da orada baba ve kabile isimleriyle kaydedilmiştir... Bu her iki kitaptaki isimler, ebedî olarak ne artar ne de eksilir."

Allah Resûlü böyle deyince sahabi sordu: “Yâ Resûlallah! Mademki iş neticelenmiş, kitaplar dürülmüş, kalem kaldırılmış, biz niçin amel ediyoruz?”

Efendimiz şu cevabı verdi: *“İstikametten ve itidalden ayrılmayın. Cennet ehlinden olan, hayatı boyunca ne yapmış olursa olsun, Cennet ehline ait ameli işlemeden defteri kapanmayacaktır.”*

Ve Allah Resûlü sözlerine şöyle devam buyurdular: *“Eğer kişi Cehennem ehliyse, daha önce ne yapmış olursa olsun, Cehennem ehline ait bir amel işler ve defteri öyle kapanır.”*[32]

Yaşadığım bir hâdise ile bunu tenvir etmeye çalışayım: Sevdiğim bir insanın ölümüne yakın başında bulunmuştum. Siroz onu kıskıvrak yakalamış ve yatağa sermişti. Dili de büyümüştü ve ağzında dönmüyordu. Fakat onun dili durmadan kıpırdıyor ve bir şeyler söylüyordu. Kulağımı ona verdim ve dinledim.. sanki diline bedel kalbi “Lâ ilâhe illallah” diyordu.

Temiz ve nezih bir hayat yaşamıştı. O esnada gurbetteydi. Ona şehadet kazandıracak bir hastalığa dûçâr olmuştu. Son anında sevdiği, ağzı dualı insanlar yanındaydı. Sanki Cenâb-ı Hak, onu Cennet ehli kılmak için bütün şartları hazırlamıştı.

Zaten hacca gitmiş ve orada hastalanmıştı. Türkiye’ye döndüğünde yakınlarının yüzünü göremeden İzmir’de hastaneye yatırılmıştı. Zâhiren mağduriyet içindeydi; ama çok büyük bir kazanç onu bekliyordu. (Ben şahsen, zâhir hâli itibarıyla, onun imanına şehadet ederim... Ahirette de onun imanına şehadet etmeye hazırım.. tabiî o fırsatı verirlerse…) Eğer kişi Cennet ehliyse, Allah onun son amelini Cennet ehlinin ameli kılacak ve amel defterini öyle kapatacaktır. Ama durum bunun aksine ise, netice de aksine olacaktır. Cenâb-ı Hak, bizi kötü yolun encamından muhafaza buyursun ve bizleri Cennet ehlinin amellerine muvaffak eylesin.. teçhiz buyursun. Âmin!

İnsan iradesi ile Cenâb-ı Hakk’ın yaratması hususuna yukarıda kısaca temas etmiştik. İrade dediğimiz şey, keyfiyeti bizce meçhul, izafî bir varlık. Bu mânâdaki irade, Allah’ın yaratmasına şart-ı âdi kılınmış ve bu yönüyle de o bir değer ve kıymet kazanmıştır. Ama iradenin, meydana gelen fiillerde fonksiyonu nedir?

İşte bu husus hiçbir zaman tam ve kesin hatlarıyla tespit edilememiştir. Anladığımız ve tespit ettiğimiz husus şudur: Allah (celle celâluhu) bizi iyi amellerimizle Cennet’e, kötülüklerimiz neticesinde de –Allah korusun!–

Cehennem'e sevk edecektir. Ebrar Cennet'e ehil hâle gelirken, füccar da kendi iradeleriyle Cehennem'e müstehak olacaklardır.[33] Ama bu noktada insan ne yapar? İnsanın, iyi ve kötü şeyler üzerinde müdahalesi ne kadardır? Yaratan Allah olduğuna göre, insanın sebebiyet vermesine hangi ölçüde itibar edilir? Bütün bunların bilinmesini biz, "Allâmü'l-Guyûb" olan Allah'a havale etmek zorundayız...

Sebkat etmiş bir kitap vardır. Ve bu kitabet meselesi çeşitli devir ve dönemlerde değişik şekillerde yapılmıştır. Semavat ve arz yaratılmadan önce umumî bir plan tesbit edilmiştir. Daha sonra da fertlere ait planlar bu umumî kitaptan istinsah edilmiş ve fertlerin kaderleri olarak boyunlarına asılmıştır. Biz kendimizi ve iradelerimizi eşya ve hâdiselerin dışında düşünemeyiz. Öyle ise "kader" denince biz de irade ve isteklerimiz de o dairede çalkalanıp duran eşya ve hâdiselerin içinde bulunuyoruz.. ve bu hâdiseler içinde bizimle alâkalı işler, bizim iradelerimizle irtibatlı olarak meydana gelmektedir. O iradeye biz bir ölçü koyamıyoruz; ama varlığından da şüphe etmiyoruz.

İşte, bizim irademizin de dahil olduğu her şeye, Cenâb-ı Hakk'ın manzar-ı a'lâdan bakması, başlangıç ve neticeyi hâl gibi görüp bilmesi bir kaderdir. Ve böyle bir kader anlayışında ne cebrin ne de Mutezilî düşüncenin yeri yoktur. Yani, irademizi alâkadar eden bütün fiiller, aynen bizim irademizle hiçbir yakınlığı olmayan diğer fiiller gibi doğrudan doğruya Cenâb-ı Hak tarafından bilinip takdir ve tayin edilmiştir. Ama iradî fiillerde, –çapı ne olursa olsun– mutlaka irade veya meyelan hesaba katılmış ve yapılan takdirler ona göre yapılmıştır.

Allah'ın çeşitli kitabetleri var, dedik. Kader kaleminin Levh-i Mahfuz'a yazıp kaydettiği şeyleri, daha sonra ellerinde kalem, mükerrem melekler istinsah etmektedirler. Meleklerin yazdıkları bu kitaplar, her ferdin boynuna idamlık yaftası gibi asılmakta, yani henüz işleyeceklerini işlemeden evvel bütün sergüzeşt-i hayatları bu kitaplarda mevcut bulunmaktadır. Nerede, nasıl ve ne yapılacaksa, her şey orada yazılıdır. Ancak bu yazılma, insan iradesi hariç tutularak yapılmamıştır. Belki bütün orada yazılı bulunan fiilleri insanlar, kendi iradeleriyle yapacaklardır. Sonra da insanların yaptıklarını melekler tekrar yazacaklardır[34].. ve bu iki kitap yan yana getirildiğinde birbirinin aynı olacaktır.

İlmi her şeyi kuşatan Cenâb-ı Hakk'ın bu muhit ilmiyle yazdığı kitap, daha

sonra meleklerin yazdığı kitapla elbette tenakuz içinde olmayacaktır. Çünkü birinci yazılan kitap, biz ne yapacaksak, daha önceden bilindiği için öyle yazılmıştır. İkinci kitap ise bizler o işleri yaparken yazılmıştır. Her iki kitap da, en küçük bir harf değişikliği söz konusu olmaksızın aynıdır. Bu husus üzerinde ısrarla duruyoruz ki, herhangi bir yanlış anlamaya sebebiyet vermiş olmayalım.

Bu kitabetin bir yönü, ruhlar âleminde, misal âleminde veya zerreler âleminde bizden söz ve misak almak suretiyle yapılmıştır. Biz bu kitabet ve yazılışın akislerini devamlı surette vicdanımızda duyarız. Allah (celle celâluhu) zaman üstü bir hükmü tescil buyurmak istemiştir. Biz de bu hükmü "Belâ" diyerek cevaplamışızdır.

Âyet bize bu kaderî kitabeti anlatıyor:

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلٰى أَنْفُسِهِمْۚ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْۜ قَالُوا بَلٰىۚ شَهِدْنَاۚ أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هٰذَا غَافِلِينَۙ ○ أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ اٰبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْۚ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ

"Rabbin insanoğlunun sulbünden soyunu alıp devam ettirmiş, onlara 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' demiş ve buna kendilerini şahit tutmuştu. Onlar da: 'Evet, şahidiz.' demişlerdi; ta kıyamet günü, 'Bizim bundan haberimiz yoktu!' demeyesiniz veya 'Daha önce atalarımız Allah'a ortak koşmuşlardı, bizde onlardan sonra gelen bir soyuz, bizi, her işi boş olanların yaptıklarından ötürü yok eder misin?' dememeniz için (böyle yaptık)."[35]

Hani o zamanı hatırlayın ki, Rabbiniz, insanoğlundan bir söz almıştı. Hâlbuki insanoğlu o sırada babalarının sulbünde, sırtında ve babalarının kromozomlarında genler hâlinde yaşıyordu veya insanoğlu o devrede, ruhlar âlemindeki seyahatini sürdürüyordu. Daha henüz sperm âlemine, zerreler âlemine intikal etmemişti. Belki de bu söz ve misak alış, sperm bir tohum gibi rahm-i mâdere ekildiği ve orada her safhasıyla cenin teşekkül etmeye başladığı zaman, meleğin üflemesiyle olmaktadır. İnsanın mutlaka uğramak zorunda olduğu bu menzillerden birinde veya teker teker her birinde böyle bir söz alma-verme gerçeği bahis mevzuu olabilir ve bunun insandaki şahidi de vicdandır.

Âyette "Rabbin" denmesi ve burada özellikle "Rab" kelimesinin zikredilmesi çeşitli mânâları telmih içindir.

Seni terbiye eden, kemale doğru sevk eden, esîr maddesinden atomlarını,

atomlarından moleküllerini, moleküllerinden büyük mürekkepleri, hususiyle seni meydana getiren; anneden yumurtayı, babadan spermi halk eden.. ve sana, perde perde karanlıklar içinde yetişmen için zemin hazırlayan; havasız bir muhitte annenin solunumuyla sana hava aldıran, annenin aldığı besinlerle seni besleyen.. ve vücudunun artıklarını yine annenin kanıyla dışarıya atan; belli bir devreden sonra seni hayvanlardan ayırıp a'lâ-yı illiyyîn yoluna sevk eden.. ve hayvanları fıtratlarının hudutları içinde bırakan.. ve bunların verâsında umumî terbiyesiyle sana miraç yaptıran, maddî ve mânevî olgunluğa medar olsun diye İslâmî akidelerle kalbini mamur kılan; salih ameller ile de zâhir ve bâtınını nurlandıran; sana Hz. Muhammed Aleyhisselâm'a giden yolu gösterip O'nun terbiyesi altına girmeni temin eden; bunlardan da öte, sana O'nun zılli altında arşiyeler çizmeyi ihsan buyurup seni vilâyetin doruk noktasına çıkaran ve böylece seni terbiye etmek suretiyle sana Rab olduğunu gösteren Allah, daha işin başında senden söz aldı ve seni kendi nefsine şahit tuttu. "Siz şahit misiniz?" dedi.

"Benim Rab olduğuma, bu karmakarışık işleri Benden başkasının yapamayacağına, mebde ve münteha arasındaki dengeyi Benim kurup Benim koruduğuma, toprak gibi kesif bir maddeden, insan gibi, melekleri çok geride bırakabilecek Cennet sakinlerini ancak Benim yaratacağıma şahit misiniz?

Yani, kendinize şöyle tepeden tırnağa bir bakıverin. Benden başkası sizi yaratabilir mi? Benden başkası size parmak karıştırabilir mi? Bu kemali, bu ahsen-i takvîm kıvamını size Benden başkası verebilir mi? Şu yüzünüze bir bakıverin. Avuç içi kadar küçücük bir yere milyarlarca insanı birbirinden ayıracak alâmet-i fârikalar yerleştirilmiştir. Böyle bir mucizeye Benden başka kim güç yetirebilir? Milyarlarca insanın parmak izleri birbirinden ayrıdır. Bunu birbirinden tefrik edip ayırmaya Benden başka kimin gücü yetebilir?"

İşte Allah (celle celâluhu) evvelâ Kendisinin Rab olduğunu hatırlattıktan sonra, insanları buna şahit tutuyor ve أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"*[36] diye soruyor.

Bu soruya muhatap olan bir kimse, ister ruh, ister zerreler, ister sperm, ister anne karnında teşekkül etme devresindeki cenin ve isterse esîrî madde olsun, بَلٰى *"Evet, Rabbimizsin."*[37] diye cevap veriyor.

"Evet, bizi terbiye eden, bizi kemale erdiren ve bize hakkıyla Rab olan Sensin ve biz buna şehadet ediyoruz..."

Ve işte bu şehadetin kitabeti yapılıyor ve vicdanda hiç silinmeyecek bir şekilde yazılıyor. Allah Resûlü:

كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ ثُمَّ أَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُمَجِّسَانِهِ

"Her doğan çocuk İslâm fıtratı üzerine doğar. Sonra ana babası onu Yahudi, Hıristiyan veya Mecusi yapar."[38] diyerek bu kitabete işaret buyurmuştur.

Her çocuk fitrat üzere, vicdanında Allah'a iman etmeye müsait olarak doğar. O bu hâliyle, üzerine hiçbir yazı yazılmamış tertemiz bir kâğıt gibidir. Üzerine en baş döndürücü şiirler yazılmaya hazır ve en mübarek bir kitabete de müstaittir...

O böyle doğar ama, ya sonra ne olur? Anası, babası, amcası, dayısı, evet, en yakın daireden en uzak daireye kadar ona tesir edenler, onu Yahudileştirir, Hıristiyanlaştırır veya Mecusileştirirler. Meseleyi günümüze göre ifadelendirecek olursak; komünistleştirir, masonlaştırır, kapitalistleştirir... Yani onu Allah'ın dininin dışında birçok yollara sokar ve kirletirler.

Her selim fitrat, vicdanında bu şehadetin sesini duyar. Bu misak, varlığın hangi safhasında olursa olsun, onu her zaman ruhumuzun derinliklerinde hissederiz. Onun için biz, Rabbimiz'i bize tarif eden dört küllî esastan biri olarak vicdanı sayıyor ve vicdanı tek başına Cenâb-ı Hakk'ın varlığına delillerden biri kabul ediyoruz.

Kâinat bir kitaptır; bize Allah'ı anlatır.

Kur'ân bir kitaptır; bize Allah'ı anlatır.

Peygamberimiz bir kitaptır; konuşan bir delil olarak bize Allah'ı anlatır.

Ama bir de sessiz bir kitap var; Kant gibi, Bergson gibi filozofların; kitapların, düşüncelerin, tabiatın verâsında Allah'ı bilmeyi ona bağladıkları, sessiz, derin, yalan söylemeyen bir kitap: Vicdan. Elest bezminde, dudağı "Belâ" şerbetiyle ıslanan bu şahit, Allah'ın varlığına öyle bir delildir ki, esasen onu yakalayabilen için artık başka hiçbir delile ihtiyaç yoktur. Vicdan ki, Allah'tan başka hiçbir şey ile tatmini mümkün değildir. Vicdan ki, bulmak mânâsına gelir ve ancak Allah'ı bulduğu zaman huzura erer. Ve işte her doğan çocuk dünyaya böyle bir şahit ile gelir.

Biz, مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ *"Nefsini bilen, Rabbini bilen de odur."*[39] ifadesini bu şekilde anlamaya meyyaliz. Vicdanının dilinden anlayan

da Rabbini tanıyan da odur.

"Mâverâdan bekliyorken bir haber,
Perde kalktı öyle gördüm ben beni."

mısralarında doruk noktaya ulaşan bu düşünce, Niyazi Mısrî'nin:

"Ben taşrada arar iken
O can içinde can imiş."

düşüncesiyle âdeta sistemleştirilmiştir. Milyonlarca evliyâ da işte bu sırlı kitabın rehberliğinde nice uçsuz bucaksız yollar katetmiş ve aynı düşünceyi seslendirmişlerdir:

"Ben, dışta dolaşıyordum.. başı açık, yalınayak hayallerle hep O'nu arıyordum. Mâverâ perdesi kalkınca, her şeyin düğüm düğüm benim vicdanımda meknî olduğunu müşâhede ettim."

Latîfe-i Rabbaniyenin bu büyük rüknü, her müşkili çözen hüviyetiyle kalbimize doğduğu zaman orada Cennet'in cilve cilve açıldığını bizzat görürüz. Orada temessül eden şeyin tecellî-i hazret olduğunu anlarız. Günden güne orada Cehennem'den ve Cehennem'e sebep olan fiillerden nefretin kabardığını, vicdanın bir rehber gibi elimizden tuttuğunu ve bütün kevn ü mekânları, onlarda hâsıl olan mânâları gözümüzün önüne seriyor gibi olduğunu hissederiz.

Evet, her insan, dünyaya gelirken, kendisini böyle zirvelere ulaştıracak bir rehberle dünyaya gelir. Ama maddeye inhimak eden ve Allah'ı, laboratuvarda arayan nâdân, vicdanının sesine kulak tıkadığı, onu hiç çalıştırmadığı, hatta köreltttiği, paslandırdığı için bu rehberi gerçek yüzüyle tanıyamayacak ve bu rehberden faydalanılması gereken ölçüde faydalanamayacaktır.

Elest bezmi, birçok hadis-i şerifte de ele alınıp izah edilir. Bilhassa, 30'a yakın sahabinin –ki, içlerinde Hz. Ali, Ebû Said el-Hudrî, Sürâka b. Malik, Hz. Âişe, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mesud, Abdullah b. Amr gibi seçkin sahabiler de vardır– rivayet ettikleri şu hadis, yukarıda zikrettiğimiz âyetin tefsirini şöyle yapar: *"Allah (celle celâluhu), Âdem'in sırtını sıvazlayıverdi. Bütün Âdem zürriyeti döküldü. Ve Allah (celle celâluhu) onlardan misak aldı."*[40]

6. Yine aynı kadronun rivayet ettiği başka bir hadiste Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

اَلشَّقِيُّ مَنْ شَقِيَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ وَالسَّعِيدُ مَنْ سَعِدَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ

“Şakî daha annesinin karnında iken şakîdir, saîd de daha annesinin karnında iken saîddir.”[41]

Evet, Marks, daha annesinin karnında iken, “Beşeri idlal edecek, beşer suretinde bir şeytandır.” damgasını yemiştir. 20. asırda bize ışık tutan Hasan el-Benna, Seyyid Kutub, Nedvî ve emsali; Türkiye’de de adıyla sanıyla, yoluyla yöntemiyle bu işi temsil eden Büyük Rehber gibi daha niceleri ta annelerinin karnındayken saîd damgasıyla şereflendirilmişlerdir.

Evet, saîd ve şakî daha annelerinin karnında iken tesbit edilir. Ama bu kitabet ve yazılış, o insanın iradesi, o insanın kini, nefreti veya tam tersine şefkat ve mürüvveti hesaba katılmadan yapılmaz.

7. Ve yine “müttefekun aleyh” bir hadiste, Efendimiz, Hz. Âdem ile Hz. Mu arasında cereyan eden bir konuşmayı bize şu şekilde nakleder. Nakledilen bu hâdise, kitabet meselesini izah etmesi bakımından mevzuumuzla yakından alâkalıdır:

“Hz. Âdem ile Hz. Musa (aleyhimesselâm) Efendilerimiz karşılaştılar, yüz yüze geldiler. (Bu karşılaşma misal âlemine ait bir tablodur.) Hz. Musa (aleyhisselâm), Hz. Âdem’e dedi ki: Sen bizim babamız Âdem’sin. Bizi haybet ve hüsrana uğrattın; Cennet’ten çıkmamıza sebep oldun!”

Bunun üzerine Hz. Âdem ona şu karşılığı verdi: “Sen ki Musa’sın. Allah seni seçti, üstün kıldı ve sana Tevrat’ı verdi. Buna rağmen sen beni, ben yaratılmadan kırk sene evvel hakkımda verilmiş olan bir hükümden dolayı mı kınıyorsun?!”

Allah Resûlü sözünün burasında durdu ve üç defa *“Âdem, Musa’ya galebe çaldı.”* buyurdu. [42]

Âdem’in Musa’ya galebe çalması hususunu selef öteden beri bir hayli izah ve tefsire tâbi tutmuşlardır. Söylenenlerin hulâsası şudur:

– Hz. Âdem, Musa’nın babası olduğu için galebe Hz. Âdem’e verildi.

– Hz. Âdem ile Hz. Musa ayrı şeriatların sahibidir. Birine göre suç olan diğerine göre suç olmayabilir. Onun için Hz. Âdem galebe çalmıştır.

– Cennet teklif yeri değildir. Dünya ise teklif yeridir. Hz. Âdem Cennet’te mükellef değildi. Hâlbuki Hz. Musa dünyaya ait bir prensiple konuştu. Onun için de Hz. Âdem galip kabul edildi.

– Hz. Âdem, hayır ve şerrin Allah’tan olduğunu anlatmak istedi ki; doğrusu

da budur. Onun için galip sayıldı... vs.[43]

Bütün bu tevcihler mizan ve ölçüye gelir cinsten şeyler değildir. Ancak biz selefe olan saygımızdan dolayı bu sözlerin kritiğini yapmayacağız. Fakat Efendimiz'in mübarek beyanlarındaki ince bir hikmete işaret etmeden de geçemeyeceğiz.

Bir kere bu hadis, bizlere kadere ait sırlı bir meseleyi anlatıyor. Her şeyin kitabeti, daha o şeyler olmadan önce yapılmıştır.

İkinci olarak, Hz. Âdem'in söyledikleriyle, Hz. Musa'nın söylediklerinin bir mukayesesini yapıyor ve ardından da Hz. Âdem'in galebesine işaret ediyor.

Efendimiz, *"Âdem, Musa'ya galebe çaldı."* derken Hz. Musa'nın düşüncesinin yanlış olduğunu söylemiş olmuyor. Belki Hz. Âdem'in görüşünün daha şümullü olduğuna dikkati çekiyor.

Kaderde iki yön vardır. Birincisi, her şeyin Cenâb-ı Hak tarafından bilinip tesbit edildiği, tayin ve takdirlerinin yapıldığı yöndür ki bu, kaderin Cenâb-ı Hakk'a bakan yönüdür. İkincisi ise insan iradesini ilgilendiren yöndür.

İşte Hz. Musa, Hz. Âdem'in Cennet'ten çıkarılması hâdisesini, kaderin sadece insan iradesini ilgilendiren yönünü esas alarak değerlendirmiş ve söylediklerini bu açıdan söylemişti. Hâlbuki Hz. Âdem meseleye hem Cenâb-ı Hakk'ın tesbit ve takdiri açısından hem de kulun iradesi açısından bakmış ve bir yönüyle makam-ı cem'e göre konuşmuştu. Meseleye böyle bakması sebebiyle de bu mevzuda Hz. Âdem, Hz. Musa'ya üstün gelmişti.

İnsan iradesi, haricî vücudu olmamasına rağmen, Cenâb-ı Hakk'ın yaratmasına bir şart olması dolayısıyla işlenen hatalara mercidir.

مَٓا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ وَمَٓا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَۜ

"Sana isabet eden bütün hayırlar Allah'tan; bütün şerler ise senin nefsindendir."[44] âyeti bize bu ölçüyü veriyor. Fakat meselenin diğer tarafında da "Meşîet-i İlâhiye" vardır. İnsan Allah'ın dilediğinden başka hiçbir şey dileyemez. İşte: وَمَا تَشَٓاؤُ۫نَ إِلَّٓا أَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ *"Siz ancak Allah'ın dilediğini dileyebilirsiniz."*[45] âyeti de bize bu dersi vermektedir.

Allah öyle bir Hâkim-i Mutlak'tır ki, bütün iradeleri ters yüz eder ve Kendi vereceği hükmü verir.

Sizin irade dediğiniz şey, bir kaşık sudan ibarettir ki, ancak ummana katıldığı zaman neye yaradığı ortaya çıkar. Zâtında o bir hiçtir. Ama Allah (celle

celâluhu) cihanı bu hiç üzerine kurmuştur. O zaman da bu hiç olan irade cihan kadar bir kıymet kazanmıştır.

Kader meselesine böyle ihatalı bakmak gerekir. Bu bakış, cem makamını temsil eden bir bakış keyfiyetidir.

Şu âyetler bu davayı tenvir eder mahiyettedir:

كَلَّا إِنَّهُ تَذْكِرَةٌۚ ۝ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرَهُ ۝ وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ هُوَ أَهْلُ التَّقْوٰى وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ

"Hayır, şüphesiz bu Kur'ân bir öğüttür. Dileyen kimse öğüt alır. Allah dilemeksizin öğüt alamazlar. O, kendisinden korkulmaya daha layıktır ve bağışlamaya da daha ehildir."[46]

İmam Gazzâlî, "Ben yapmıyorum; fakat diliyorum." diyenlere şu cevabı verir: "Peki, dilemeyi veren kim?"

Biz mükellefiz, iş yapıyor gibiyiz. Fakat bu mükellefiyetimizin sınırını ancak bize bu mükellefiyeti veren Allah bilir.

O bize, hayır ve şerre medar olabilecek bir şey vermiş. Ama bu şey, yüz müdür, astar mıdır belli değil... Fakat görülüyor ki, bu şey üzerinde göz kamaştırıcı atlaslar dokunuyor ve bu şeye sahip olana krallık taçları takılıyor. Evet, bu şey bir yönüyle hiçbir şey, bir yönüyle de çok şey... Böyle düşünmek düşüncede cem'in gereğidir. Meseleyi her iki yönüyle ele alan kader mevzuunu cem etmiştir. Meseleyi bu şekliyle ele almayanlar ise ya Cebrî ya da Mutezilî olmuştur.

Sebkat etmiş bir kitap vardır. Keyfiyeti bizce meçhul olan bu kitabın yanında, bir de yine keyfiyeti bizce meçhul boynumuza takılmış bir kitap daha vardır. Hayrı da şerri de yaratan Allah'tır. Fakat O'nun hayra rızası var, şerre rızası yoktur. Şerri isteyen, insandır. Allah, insanın şer işlemesini istemez. Fakat insan şerri isteyince, O da yaratır.

8. İsterseniz şimdi de bu hususu müşahhaslaştıracak bazı misaller arz edelim

إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ حَصَبُ جَهَنَّمُ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ

"Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız, Cehennem'in yakıtısınız, oraya gireceksiniz."[47]

Bu âyet nazil olunca müşriklerin beyni döndü. Çünkü âyet onlara hitaben şöyle diyordu: Siz ve ululadığınız bütün putlarınız, muvaffakiyetler isnat ettiğiniz ve böylece şımartıp şişirdiğiniz ne kadar toteminiz varsa hepsi,

Cehennem yakıtından başka bir şey değildir.

Bu ifadeler doğrudan doğruya, müşriklerin Kâbe'yi dolduran 360 putunu birden hedef alıyordu. Oysaki bu putlar onların şeref ve namuslarıydı. Kur'ân, onları Cehennem ateşiyle tehdit ediyordu. Suskun davranamazlardı. Muhakkak bu tehdide ve meydan okumaya karşı bir şeyler demeleri gerekiyordu. Fakat çaresiz idiler. Çünkü kendilerinde Kur'ân'a cevap verecek güç bulamıyorlardı.

Daha sonra akıllarına İbn Zibe'ra geldi. İkna gücü çok kuvvetli olan bu kuru mantık insanını, Allah Resûlü'ne gönderdiler. Sıkı sıkı da tenbih ettiler; "Muhakkak O'nu susturmalısın, şeref ve namusumuz senin elinde…" dediler.

Zavallı İbn Zibe'ra, aklınca mantık oyunu yapacaktı. Allah Resûlü'ne hitaben "Sen, *'Putlarınız ve siz, Cehennem'in yakıtısınız.'* derken bütün putları mı kasdettin?" diye sordu. Allah Resûlü *"Evet!"* cevabını verdi. Bunun üzerine İbn Zibe'ra sözüne şöyle devam etti: "O zaman, Hıristiyanlar Hz. İsa'ya, Yahudiler Hz. Üzeyr'e Allah'ın oğlu diyor ve onlara mâbud nazarıyla bakıyorlar. Ayrıca meleklere Allah'ın kızları diyenler var. Şimdi senin dediğine göre onlar da mı Cehennem'e gidecekler?"[48]

O, aklınca Allah Resûlü'nü ilzam edip susturmak istiyordu. Ancak ona cevap olarak derhal şu âyet nazil oldu:

إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنٰىۙ أُو۬لٰٓئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَۙ

"Yaptıklarına karşılık katımızdan kendileri için hüsnâ (iyi şeyler) yazılmış olanlar, işte onlar Cehennem'den uzak tutulanlardır."[49]

Eteklerini dünyanın tozuna toprağına bulaştırmamış o insanlar, Cehennem'den uzaktırlar. Allah'a kulluktan göz açıp kapayıncaya kadar dahi gafil olmayan melekler, Cehennem'den uzaktırlar.

Evet, nefha-i ilâhî olarak "Ruhullah" unvanıyla dünyaya gelen, beşere hayat üfleyip ölü gönülleri dirilten Hz. Mesih ve Allah'ın yüce bir nebisi olan Hz. Üzeyr ezel-ebed arasındaki mesafe kadar Cehennem'den uzaktırlar...

Onlar hakkında yanlış itikad ve yanlış düşüncelere sapanlar sadece kendi başlarını yiyeceklerdir. Çünkü nebiler ve melekler, haklarında hüsnâ (iyi akıbet) hükmü sebkat etmiş seçkinlerdir. Ve zaten meselenin bizim mevzuumuzla alâkalı yönü de âyetteki bu ifadedir.

9. Abdurrahman b. Avf anlatıyor:

"Bir defasında bayılmış ve kendimden geçmiştim. Birden, vaziyet ve

durumları dehşet veren iki şahıs yanımda görünüverdi. Elimden tutup beni bir tarafa doğru sürüklemeye başladılar. 'Beni nereye götürüyorsunuz?' diye sordum. 'Aziz ve emin olan Zât'ın huzuruna götürüyoruz, hesap vereceksin!' dediler. Onlar beni bu vaziyette götürürlerken birden karşıdan bir adam çıkageldi. Onlara beni kastederek 'Bunu nereye götürüyorsunuz?' diye sordu. Ona da aynı cevabı vererek 'Aziz ve Emin olana götürüyoruz.' dediler. O, 'Hayır onu götüremezsiniz. Çünkü o daha annesinin karnında iken hakkında 'hüsnâ' sebkat etmiş bir kişidir. O Aziz ve Emin'in huzuruna çıkarılmaz.' dedi. Bunun üzerine ayıldım…"[50]

Efendimiz, –ileride tafsilatıyla izah etmeye çalışacağımız– bir hadislerinde: *"Kulun Cehennem'e girmesine bir karış kalır; fakat kitap sebkat ettiği için Cennet ehlinin amelini işler ve Cennet'e gider."*[51] buyurarak Abdurrahman b. Avf'ın anlattığı hâdiseye ışık tutar. Zaten Abdurrahman b. Avf Cennetle müjdelenmiş on kişiden biriydi. Bizim burada üzerinde durduğumuz husus ise, kitabın sebkat etmesi meselesidir.

10. Âmir b. Sa'd, babası Sa'd b. Ebî Vakkas ile alâkalı bir hâdiseyi bize şöyle naklediyor:

Babam, Kûfe sokaklarından birinden geçerken bir kısım insanların, bir insanın başına toplanıp onu dinlediklerini görür. Merak edip yanlarına varır. Bakar ki, adam durmadan, Hz. Ali'ye, Zübeyr b. Avvam'a ve Talha b. Ubeydullah'a (radıyallâhu anhüm) sövüp sayıyor. Tabiî yanındakiler de durmuş onu dinliyorlar. Babam, adama: "Sesini kesiyor musun, yoksa beddua edeyim mi?" der. Adam, küstahlaşır ve "Yoksa beni tehdit mi ediyorsun?" karşılığını verir.

Babam canı çok sıkılmış olduğu hâlde oradan ayrılır. Sonra eve gelerek abdest alır ve iki rekât namaz kılar. Namazdan sonra da ellerini kaldırır ve şöyle dua eder:

"Allahım, biraz evvel konuşan adamın sövüp saydığı bu insanlar, eğer haklarında 'hüsnâ' sebkat etmiş insanlarsa, Sen bir delil ve âlamet göster. Ta ki böyle insanların aleyhine ulu orta konuşmalar olmasın. Diğerleri de bundan ibret alsın!"

Daha aradan iki dakika geçmemişti ki, nereden çıktığı bilinmeyen bir deve cemaate doğru ilerledi. Birden, o konuşup duran adamın üzerine saldırdı. Duyanlar sadece acı bir feryat duyabildiler. Biraz sonra adam, paramparça,

cansız, yerde yatıyordu. Herkes, olup bitenlerin şokuyla: “Yâ Ebâ İshak! Yâ Ebâ İshak!” diyerek Hz. Sa’d’ın evine koşmaya başladılar. O ise herhalde “İyi mi ettim, kötü mü ettim?” diye düşünüyordu.

Evet, onlar hakkında ‘hüsnâ’ sebkat etmişti. Hz. Ali hakkında, Haydar-ı Kerrar, Şâh-ı Merdân, Damad-ı Nebi denmiş ve hakkında güzel hüküm verilmişti.

Hz. Talha, Uhud’da kırık koluyla Allah Resûlü’nü müdafaa etmiş ve Allah Resûlü’nün *“Talha’nın imdadına koşun!”*[52] iltifatına mazhar olmuştu.

Hz. Zübeyr, *“Her nebinin bir havarisi vardır. Benim havarim ise Zübeyr b. Avvam’dır.”*[53] denilerek Allah Resûlü tarafından havariliği bütün cihana ilan edilen bir yiğitti.

Ya bunlar hakkında duyduğu kötü sözlere dayanamayıp dua eden Sa’d b. Ebî Vakkas, o da Allah Resûlü’nün dayısının oğluydu. Allah Resûlü, Uhud’da ona ok atmasını söylerken *“At, anam babam sana feda olsun!”*[54] demişti. Yaptığı her dua mutlaka kabul oluyordu. Onun için herkes Sa’d’ın bedduasından tir tir titrerdi.[55] İşte bunların hepsi, haklarında ‘hüsnâ’ sebkat etmiş insanlardı.

Yani, kapıyı çalmadan rahmet kapısından içeriye girecek, ilâhî iltifatın eteklerini öpecek, dudakları o bezm ile mütebessim Cennet’e alınacaklardı.

Hâsılı, insan ne yaparsa yapsın, daha önce kendisi için yazılandan öte bir şey yapamayacaktır. Ancak bu yazma, onu yapmaya mecbur kılan bir haricî zorlama olarak değerlendirilmemelidir. Yukarıda da ısrarla söylediğimiz gibi, Cenâb-ı Hak, ezelî ilmiyle kulun ne yapacağını önceden bildiği için, kader defterini ona göre yazmıştır. Haklarında hüsnâ ve güzel netice hükmü verilenler için de durum daha farklı değildir. Allah (celle celâluhu), onların iradeleriyle yapacakları güzel ve iyi işleri bildiği için onlar hakkında böyle güzel bir neticeyi tayin ve takdir buyurmuştur. Çünkü O, Allâmü’l-Guyûb’dur. Bütün gizli-âşikâr her şeyi sadece O bilir. Hem de O, varlık henüz yaratılmadan önce bilir. Ve bildiğini kader defterinde yazdıklarıyla gösterir. Sonra da kul, teker teker Cenâb-ı Hakk’ın bildiği üzere işleyeceklerini işler. Bunları da melekler amel defterlerine kaydederler. Her iki defter de birbirinin aynısı olarak tecellî eder. Cenâb-ı Hak, bizleri de haklarında ‘hüsnâ’ sebkat etmiş kulları zümresine ilhak eylesin! Âmin.

1 En’âm sûresi, 6/59.

2 Yûnus sûresi, 10/49.

3 Neml sûresi, 27/75.

4 Yâsîn sûresi, 36/12.

5 Bürûc sûresi, 85/21-22.

6 Mülk sûresi, 67/25-26.

7 Ra'd sûresi, 13/8-10.

8 Hicr sûresi, 15/21.

9 Rahmân sûresi, 55/7.

10 Bürûc sûresi, 85/16.

11 Sâffât sûresi, 37/96.

12 Nisâ sûresi, 4/79.

13 Necm sûresi, 53/39.

14 İsrâ sûresi, 17/13.

15 Buhârî, *fezâilü ashâbi'n-Nebî* 17; Müslim, *radâ* 38.

16 Buhârî, *menâkıb* 27, *menâkıbü'l-ensâr* 36, *tefsîru sûre* (54) 1; Müslim, *salâtü'l-münâfikîn* 43-48.

17 Buhârî, *menâkıb* 25, *meğâzî* 35; Müslim, *fezâil* 6, 7, *imâret* 72, 73.

18 Sâffât sûresi, 37/96.

19 Ebû Dâvûd, *sünnet* 16; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/86.

20 Hadid sûresi, 57/22.

21 Müslim, *kader* 16; Tirmizî, *kader* 18.

22 Ebû Dâvûd, *sünnet* 16; et-Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn* 1/57, 58.

23 Tirmizî, *kıyâmet* 59; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/293, 303, 307.

24 Buhârî, *ezân* 155; Müslim, *mesâcid* 137-138.

25 Buhârî, *kader* 6, *tevhîd* 54, *cenâiz* 82; Müslim, *kader* 6-8.

26 Leyl sûresi, 92/5-10.

27 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/181; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 2/33.

28 Bkz.: Kasas sûresi, 28/78.

29 Muhammed sûresi, 47/20.

30 Müddessir sûresi, 74/17.

31 Müddessir sûresi, 74/26-30.

32 Tirmizî, *kader* 8; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/167.

33 İnfitâr sûresi, 82/13-14.

34 Kehf sûresi, 18/49; Câsiye sûresi, 45/29; Kaf sûresi, 50/18; İnfitâr sûresi, 82/11-12.

35 A'râf sûresi, 7/172-173.

36 A'râf sûresi, 7/172.

37 A'râf sûresi, 7/172.

38 Buhârî, *cenâiz* 80, 93, *tefsîru sûr*e (30) 1, *kader* 3; Müslim, *kader* 22-25.

39 el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 1/225, 4/399, 5/50; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 2/343.

40 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/272.

41 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 3/107, 8/323. Yakın ifadeler için bkz.: İbn Mâce, *mukaddime* 7.

42 Buhârî, *kader* 11, *enbiyâ* 31, *tevhîd* 37; Müslim, *kader* 13.

43 en-Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim* 16/201-203; el-Aynî, *Umdetü'l-kârî* 15/307, 23/158-159.

44 Nisâ sûresi, 4/79.

45 İnsan sûresi, 76/30.

46 Müddessir sûresi, 74/54-56.

47 Enbiyâ sûresi, 21/98.

48 İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim* 5/374-375.

49 Enbiyâ sûresi, 21/101.

50 Ma'mer İbn Râşid, *el-Câmi'* 11/112; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/296, 3/347.

51 Buhârî, *kader* 1; Müslim, *kader* 1.

52 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 8/304; el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* 3/236.

53 Buhârî, *cihâd* 40, 41, 135, *fezâilü's-sahâbe* 13, *meğâzî* 29; Müslim, *fezâilü's-sahâbe* 48.

54 Buhârî, *cihâd* 80; Müslim, *fezâilü's-sahâbe* 41, 42.

55 Tirmizî, *menâkıb* 26; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 15/450.

İkinci Bölüm
KAZA - KADER MÜNASEBETİ

Kaza ve kaderin çeşitli yönleri vardır. Bunları dört ana grupta toplamak mümkündür:

1. İlm-i İlâhî'ye bakan yönüyle kaza ve kader.
2. Kitabete bakan yönüyle kaza ve kader.
3. Meşîet-i İlâhiye (Allah'ın dilemesi) açısından kaza ve kader.
4. Yaratma açısından kaza ve kader.

Bu dört esasa teferru eden birbiri içine girmiş birçok mesele daha vardır. Ancak mevzuu şematiğe boğmamak için onları da ayrı maddeler hâlinde sıralamaktan sarf-ı nazar ediyoruz. Şimdi sırasıyla bu dört ana esası ele alıp kaza ve kader meselesini tahlil etmeye çalışalım:

1. İLM-İ İLÂHÎ AÇISINDAN KAZA VE KADER

Bu mevzua bir hadis-i şerifle başlamak istiyorum. Yukarıda da geçen bu hadiste Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Sizden hiç kimse yoktur ki, Cennet ve Cehennem'deki yeri bilinmiş olmasın."*[1] buyuruyor.

Demek oluyor ki, daha insan yaratılmadan, Cenâb-ı Hak, insanın Cennetlik mi, yoksa Cehennemlik mi olduğunu biliyor. Şimdi ilim açısından kaza ve kader meselesinin farklı bir açıklamasını arz edelim:

Allah (celle celâluhu), her şeyi bilir. Bildiğini tayin ve takdir eder. Bir kısım meseleler de vardır ki, bu meselelerde Allah (celle celâluhu) atâda bulunur. Hakkımızda hükümler verir. Hususiyle Kur'ân-ı Kerim ile bizi mükellef kılar. Mükellef kıldığı şeyler ise çok defa bize nâhoş gelir. Nefislerimiz onları sevimli bulmaz. Ama Allah (celle celâluhu), her şeyi bilen Allah'tır. Hakkımızda böyle bir hüküm ve takdirde bulunurken, bizim için bir kısım fayda ve maslahatlar vaz'eder. İşte O'nun takdir ve tayinlerinde bu maslahatlar da nazara alınmıştır. Fakat biz bütün bunlardan habersizizdir. Biz bilmiyoruz ama Allah (celle celâluhu) biliyor. Allah'ın bilmesi ve aynı zamanda bu bildiklerinin bir hikmete yakın ve mukarin olması, evet bunlar, birbirinden

ayrılmayan hakikatlerdir. Her zaman Cenâb-ı Hakk'ın ilmini, hikmetler ve maslahatlar takip eder. Allah (celle celâluhu) hikmet ve maslahata göre iş yapma mecburiyetinde değildir. Ancak, O'nun ilmi nasıl her şeyi kuşatmışsa, hikmeti de aynı şekilde her şeyi kuşatmıştır. O hem Alîm'dir, hem de Hakîm'dir. Bunları birbirinden ayırmak mümkün değildir.

"Her işte hikmeti vardır,
Abes iş işlemez Allah."

Hikmet daima O'nun ilmine râmdır. Nerede ilim tecellî eder, kudret ve irade iç içe çiçek gibi açarsa hemen ardından bir hikmet ışıldamaya başlar. Hâlbuki biz, bu maslahat ve hikmetleri bilmediğimiz için çok kere mükellefiyetleri kerih görürüz. Bunların, –fıkıh ıstılahıyla ifade edecek olursak– hüsün ligayrihi, yani neticeleri itibarıyla güzel olduğunu idrak edemeyiz. Meseleye bu açıdan bakılabilse, hilkatin netice itibarıyla çok hikmetli ve çok güzel olduğu ortaya çıkacaktır.. şerlere gelince onlar bizim hususî kesbimize bağlıdır...

Şu âyet-i kerime, bu hususu gayet açık bir şekilde izah etmektedir:

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْۚ وَعَسٰٓى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْـًٔا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْۚ وَعَسٰٓى أَنْ تُحِبُّوا شَيْـًٔا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْۚ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

"Hoşunuza gitmese bile, savaş size farz kılındı. İhtimal ki, hoşlanmadığınız şey sizin lehinizedir ve ihtimal ki sevdiğiniz şey sizin aleyhinizedir. Siz bilmezsiniz, Allah bilir."[2]

Allah yolunda kıtal, muharebe; İslâm'ın izzet ve haysiyeti uğruna cihad olarak size farz kılındı. Kitab'ı kafanıza, silahı belinize koyup sınırlarınızı bir nefer gibi korumak, devlet, millet, şeref ve haysiyetine bekçilik yapmak sizin için mukaddes bir sorumluluktur. Mülk yönüyle ve dışa bakan cihetiyle bu size kerih gelebilir. Ama size bir kanun söylüyorum: Nice kerih görüp hoşlanmadığınız şeyler vardır ki, onlar sizin için hayırdır. Nice sevdiğiniz şeyler de var ki onlar sizin için şerdir.

Demek oluyor ki, dış yüzüyle çirkin görünen nice şeyler var ki bizim için onlarda çok büyük hayırlar vardır. İşte soğukta alınan abdest, işte uzun mesafeler kat'edip mescitlere gitmek ve işte namazdan sonra diğer namazı beklemek, bunlar zâhiren çok zordur; fakat bu zorluğun verâsında adım adım Cennet'e yaklaşmak ve merhale merhale Cenâb-ı Hakk'ın rahmetine yanaşmak vardır. Nefse hoş gelen, insanı şehvet âlemlerine iten nice iç gıcıklayıcı şeyler

de var ki, onların da neticesi adım adım Cehennem'e yuvarlanmak ve Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinden uzaklaşmaktır.

Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu meseleyi ne güzel yakalamıştır. Şöyle der: "Hayırla mı, yoksa şerle mi sabahladım, hiç aldırış etmeyeceğim: Çünkü benim hayır zannettiğim esasen benim için şer; şer zannettiğim de benim için hayır olabilir."

Esas olan, bizim için meçhul sayılan bu sahaya dair hüküm vermekten kaçınmak ve Allah'ın hükümlerine inkıyat etmektir. Evet, bize vacip olan hayra niyet etmek ve hayır istikametinde koşmaktır. Öyle ise dikkat edelim, emir ve nehiylerde Allah'a itaatimiz tam olsun, emir ve yasakların dış yüzlerine bakıp aldanmayalım.

Bu konuda Hudeybiye Anlaşması, meselemiz için çok çarpıcı bir misaldir. O, mülk yönüyle ve hâdiselerin dış yönündeki akışıyla ele alındığı zaman nefsin hoşuna gitmeyen tablolarla doludur. Fakat aynı Hudeybiye, melekût yönüyle ve ledünnî derinliği ile ele alındığı zaman, Kur'ân'ın ifadesi içinde bir "Feth-i Karîb - Yakın Fetih" olarak karşımıza çıkar.

Hakikaten Hudeybiye'nin mülk yönü dayanılacak gibi değildir. Sanki aleyhte olabilecek ne varsa hepsi toparlanmış ve Müslümanların karşısına dikilmiştir...

Hak uğrunda bir bardak suda fırtına koparacak kadar Hakk'a bağlılıkları müsellem ancak bir o kadar da müteheyyiç sahabenin Kâbe'yi tavaf için, evet, bunca yılın verdiği hasretle kavrulup duran bu insanların, Kâbe ile aralarına giren düşman hâili sebebiyle, geldikleri yere dönmeye zorlanmaları, o yapıdaki insanların katlanabilecekleri şey değildi... Hele, elinde ayağında kalın zincirler olduğu hâlde Allah Resûlü'ne sığınan Ebû Cendel'in geriye döndürülmesini kabul etmek onlar için ızdırabın en elem vericisiydi.[3]

İşte bütün bunlar meselenin dışa bakan yönüydü. O yönüyle bütün hâdiseler aleyhte cereyan ediyordu. Heyecanın doruk noktaya ulaştığı bu hengâmede dahi, Allah Resûlü, iç âlemi itibarıyla nice burkuntular geçirmesine rağmen, sükûnetini muhafaza ediyor, akıbetin mutlaka hayırlı olacağına inanıyordu ve acı bakışlarının altındaki gizli, tatlı tebessümün mânâsı da buydu. Hz. Ömer'in dahi ilk anda kavrayamadığı ve kavradığı zaman da hayatının sonuna kadar sadaka ve istiğfar ile hatasına keffaret aradığı böyle bir meseleyi anlayıp kavramak cidden müşkül ve oldukça zordu.. neden sonra nazil olacak âyet, müşkülü çözmüş ve ashabın, meselenin bâtınî ve ledünnî yönüne bakmalarını

temin etmişti. Evet, Hudeybiye bir fetihti. Zira Kureyş, Müslümanların karşısına oturup anlaşma teklifi yapmakla onların varlığını resmen kabul etmişti.

Müslümanlar, ertesi sene Umre yapabilme garantisini almışlardı ki, bu da resmen, Kâbe'nin sadece Mekkelilere ait olmadığı hükmünü kabul etmek anlamına geliyordu. Bu düşünce diğer kabilelerin de cesaretini artırdı.

Hudeybiye'de varılan anlaşmaya göre her iki taraf on sene birbirine harp ilân etmeyecekti. Bu kadar uzun bir süre Müslümanların dinlerini yayma çalışmaları için çok büyük bir fırsat demekti. Nitekim bu zaman zarfında yapılan tebliğlerle, kabileler akın akın İslâm'a girdiler. Bu yönüyle de Hudeybiye bir fetih oldu.[4]

Hâdiselerin melekût cihetini, meselenin tatlı yüzünü gösteren bir başka misal de Hz. Yusuf'dan (aleyhisselâm): Mısır'a aziz olmak için, evvelâ kuyuya atılmak, sonra köle gibi satılmak, ardından zindana tıkılmak gerekiyormuş. Hz. Yusuf (aleyhisselâm) da bunların hepsini görmüş ve çekmişti. O bütün bu imtihanları bir nebiye yakışır şekilde başarıyla atlatmıştı.[5] Zâhiren zor ve çetin görünen bu hâdiselerin verâsında, bütün milletin kaderine hâkim olma gibi bir pâye vardı ve o bunlara erişti.

Allah Resûlü de miraca böyle sıkıntılı bir anda çıkmıştı. Hâdiseler hep aleyhindeydi. Müslümanlar muhasara altına alınmışlardı. Kendisini en çok destekleyen iki insan vefat etmişti. Artık Hz. Hatice ve Ebû Talib cismanî hayatta Allah Resûlü'nün yanında olmayacaklardı. Taif'e gitmiş fakat kabul görmemişti.[6] İşte tam bu esnada Allah Resûlü'ne gökten bir davet geldi. Derken imkân ve vücub arası bir makama erdi. Evet, bir yere ulaştı ki, orada Cibril sadece O'nu seyretmekle yetindi. Çünkü parmak ucu kadar dahi ilerlemesi mümkün değildi.[7]

Hz. Musa'nın (aleyhisselâm) çilesi daha doğar doğmaz başlamıştı. Bir sepete konulup nehre bırakılmıştı. Sonra Allah (celle celâluhu) onu, hem kendisine hem de Musa'ya en büyük düşman olan Firavun'un sarayına yerleştiriyordu. Bir Kıptiye vurduğu öldürücü bir tokat yüzünden senelerce sürgün hayatı yaşadı.[8] Zira İsrailoğulları gibi bir kavmi melekleştirmek için, böyle bir hazırlık safhası geçirmesi gerekiyordu. Neticesi çok güzel ve hayırlı olan böyle düzine düzine hâdiseler zincirinin varsın başlangıcı zâhiren kerih

görülecek şeylerle dolu olsun; Allah, bütün bu hâdiselerde mutlak hayırlar yaratıyordu.

Hz. Mesih (aleyhisselâm) göğe nasıl yükseldi. Ortada onu asmak için hazırlanan bir çarmıh vardı. O, korkunç bir tarassut altında sıkışıp kalmıştı. İşte o anda ona gökten bir el uzandı ve doğuşu mucize olan bu zâtın, dönüşü de mucize ile noktalandı.[9]

Ümmet-i Muhammed için de durum farklı değildir. O da geçmiş ümmetlerin çektiklerini çekecek ve Cenâb-ı Hak, dışa bakan yönüyle zor ve kerih gibi görünen bu hâdiselerden bol bol hayırlar yaratacak ve ona fereçler, kurtuluşlar ihsan edecektir.

İşte ilm-i ilâhîde her hâdise başlangıç ve neticeleriyle böyle sırdan bir yumaktır. Yani, Allah (celle celâluhu) hem Zâhir hem de Bâtın olması hasebiyle, hâdiselerin hem mülk hem de melekût cihetini bilmektedir. Ve kader de O'nun bu ilminin sırlı bir unvanı demektir. Bu keyfiyetiyle de kader Levh-i Mahfuz hakikatinin bir başka adıdır.

2. KİTABET AÇISINDAN KAZA VE KADER

İlim açısından, gelecekte olacakların geçmişte tayin ve takdir edilmesi ve bunların vakti gelince ortaya çıkması kaza ve kadere ait ilâhî bir tesbit, eşya ve hâdiselerin vukuu anında yazılmış olması da insanın muhasebe-i a'mâliyle alâkalı bir kitabettir. Gece gündüz şeridine takılmış gibi her an olup bitenler ve bizim hayat serüvenlerimiz her an yazılıp durmaktadır. Biz buna da "yevmî tayin ve takdir" diyoruz.

İmam-ı Mübîn'den (kaderî levhalar) istinsah edilerek, Kitab-ı Mübîn'e kaydedilen ve Kur'ân-ı Kerim'de:

كِرَامًا كَاتِبِينَۙ ۝ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ

"Yaptıklarınızı bilen mükerrem melekler."[10] şeklinde anlatılan meleklerin yazdığı bir tayin ve takdir de vardır.

وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِۜ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كِتَابًا يَلْقٰيهُ مَنْشُورًا

âyeti bize bunu anlatmaktadır: *"Her insanın işlediklerini boynuna sararız. Kıyamet günü açılmış bulacağı bu kitabını önüne çıkarırız."*[11] fehvâsınca

ötedeki muamele de bu kitabet üzerine cereyan edecektir.

Demek oluyor ki, önce haricî vücudu olmayan bir ilmî kitabet vardır ki, biz ona Levh-i Mahfuz diyoruz. Bir de daha sonra meleklerin yazdığı ve haricî bir vücudu olan kitap var ki bunda da insanların yaptıkları tesbit edilip kaydedilmiştir. Aslında bu iki kitap karşılaştırıldığında en küçük bir harf değişikliğinin dahi olmadığı müşâhede edilecektir. Yani insan, daha önce kendisi için ne tayin, takdir ve tesbit edilmişse hep onu yapmıştır. Ancak, daha önce ilmî vücuduyla var olan kitabın, haricî vücud giymesine sebep bizim irademizdir. Çünkü ikinci kitabet bizim irademiz nazara alınarak yapılmaktadır.

Mahkeme-i Kübra'da hüküm verilirken bu her iki kitabın mukabelesine göre hüküm verilecektir. Bu mukabelede melek "Ben şunları yazdım." diyecek, Cenâb-ı Hak da bir kitap gösterecek ve *"Ben de bütün onun yapacaklarını bildiğim için şunu yazmıştım."* diyecek ve orada görülecek ki, her iki kitap da birbirinin aynı... Yani bu kitaplardan birini elinde tutan melek, diğeri ise Allah'tır (celle celâluhu). O melekler ki, adı Cenâb-ı Hak tarafından "Kirâmen Kâtibîn" olarak tesbit edilmiştir. Şanı çok yüce meleklerdir. Pes ve düşük şeylerden muallâ ve yücedirler. Kötülük semt-i melekiyetlerine asla sokulamayan bu meleklerin kaydettikleri de kaza ve kadere ait ikinci yöndür.

Evet, Allah (celle celâluhu), evvelâ bütün hâdiselerin planını çizer; ilmî bir vücud verir. Sonra da bu ilmî vücud üzerinde kudret ve iradesini taalluk ettirmek suretiyle bunlara haricî vücud bahşeder. Binaenaleyh, evvelâ her şey ilmî vücuddaki durumuna göre yazılır. Sonra da insan tamamen o yazılanlara uygun ve mutabık hareket eder. Bu defa da onları melekler yazar.

Şimdi bu meseleyi bir âyetin ışığı altında izaha çalışalım:

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ

"Kasem olsun Biz, Zikir'den sonra Zebur'da da şunu yazdık: 'Yeryüzüne Benim salih kullarım vâris olacaktır."[12]

Zikir, öğüt ve nasihat demektir. Burada Tevrat mânâsına gelir. Ya da daha şümullü bir mânâ ile "Levh-i Mahfuz" demektir. Bu takdirde âyeti şöyle izah etmek mümkündür: Biz, Levh-i Mahfuz'a yazdıktan sonra, diğer peygamberlere gönderdiğimiz kitaplarda da, Levh-i Mahfuz'dan istinsah ile şöyle yazdık ki, yeryüzüne ancak Benim salih kullarım vâris olacaktır.

Yerin hakikî ve uzun süreli hâkimi sadece salih kullardır. Diğerlerinin hâkimiyeti bir şimşeğin çakıp sönmesi gibi geçicidir. Yeryüzünde, daimî bir

yenilenme ve teceddüt ile hâkimiyeti devam eden ancak salih kullar ve salih kullar tarafından teşekkül ettirilmiş salih milletler ve salih topluluklar olacaktır. Levh-i Mahfuz'da bu bir kanun olarak tesbit edilmiş, sonra da oradan alınarak Zebur'a kaydedilmiştir. Evet, Hz. Davud'un eline verilen tahrif olmamış Zebur'da böyle ilâhî bir kanun vardır.

Cihanın şarkında ve garbında, Allah'ın istediğinin dışında zuhur eden sistemler, her yerde boy gösteren Firavun ve mütemerrit insanlar belli bir süre ve geçici bir dönem için hükümfermâ olabilirler. Bu, Levh-i Mahfuz'da ve Zebur'da yazılı olan ve Kur'ân'da da haber verilen ve kaydedilen kanuna muhalif değildir. Zira söz konusu olan miras devamlı ve uzun süreli olan hâkimiyettir. Diğerlerinin geçici galebe ve hâkimiyeti ise sadece Müslümanların kendilerine gelip toparlanmalarına sürat kazandırmak hikmetine mebnidir. Bu, ilahî bir kanundur.. ve bu kanunu değiştirmeye de hiç kimsenin gücü yetmeyecektir.

Yaşadıkları devirde kimde salih ahlâk varsa veya diğerlerine göre salih ahlâk kimde daha fazla ise, yeryüzünün hâkimi onlar olacaktır. Ancak bu mevzudaki nokta-i nazarımız şudur: Salih ahlâkı sadece ara sıra mescide gelmek şeklinde anlarsanız aldanırsınız. O bütün bir hayat itibarıyla nebi ahlâkıyla ahlâklanma demektir. Bu ahlâkta, eşya ve hâdiseleri anlama, insan ve kâinat arasındaki münasebeti kavrama vardır. Ve yine bu ahlâkta, iç derinliği ile dış tefekkürü aynı ölçüde koruma kabiliyet ve meziyeti vardır. Böylece sonsuzu yakalayabilen insan, hakikî mânâda salahı da yakalamış olandır.

Yeryüzünde anarşi çıkaranlar, cinayete cinayetle karşılık verenler, siyasî ve politik meselelerle halkı ve bilhassa gençleri iğfal edenler, umumun efkârını kendi istikametlerine meylettirebilmek için durmadan slogan üretenler, meşvereti bırakıp akıllarına güvenenler hakikî mânâda aslâ bu hâkimiyeti kuramayacaklardır. Bir gün güneşin doğmasıyla onlar da nasıl bir zifiri karanlık içinde yol almaya çalıştıklarını mutlaka anlayacak ve hatalarını itiraf edeceklerdir, evet insan kerim olarak yaratılmıştır.. ve bir gün mutlaka çizgisini bulacaktır. Aksine bu, şu ilâhî kanunun doğru olmadığı mânâsına gelir. Hâlbuki Allah (celle celâluhu):

إِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ

"Bir kavim kendini değiştirmedikçe Allah da onları değiştirmeyecektir."[13] buyurmaktadır.

Ve diğer ilâhî bir kanunla da bu husus perçinlenmiştir:

لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ *"Allah'ın yarattığında değişiklik yoktur."*[14]

Bir millet azizken, Allah onları zelil kılmaz. Bir millet başlara taç iken, Allah onları ayaklar altında çiğnetmez. Ama millet kendi özünde değişikliğe uğrarsa, Allah da onları değiştirir. Bu, müsbet mânâda da, menfi mânâda da böyledir. Öyle ise evvelâ "Nefsinizi koruyun!" Nefsinizde derinleşin. İçinizi fethetmeye çalışın. Eğer fatih olmak istiyorsanız, evvelâ nefis kalesini fethetmekle işe başlayın. İç dünyasında fatih olmayanın hariçte yapacağı hiçbir şey yoktur.

Allah, ittika eden ve ihsan sırrını kavrayanlarla beraberdir. Bu sırrı kavrayanlar, maiyyet-i ilâhiyeye girmiş demektir. Nedir ihsan sırrı? O, Mevlâ'yı görüyor gibi kulluk yapma şuurudur. O, iç aydınlığıdır, duyguların derinleşmesidir, ummanlaşmasıdır.. ve ferdin, benliğinin esiri olmaktan kurtulup içe nüfuz etme melekesini kazanmasıdır.. dış fethi içten başlatmak ve fethin her merhalesinde bu keyfiyeti korumaktır. Bir diğer mânâda o, bütünüyle salaha ermektir…

Bu uzun mevzua, kitabetten intikal etmiştik. Asıl meselemiz, Cenâb-ı Hakk'ın bu ve benzeri bazı kanunları, Levh-i Mahfuz'da değişmeyen, sabit bir yazı ile tesbit etmiş olmasıdır. Ancak bu meselenin ehemmiyetinden ötürü, kader ile münasebet çerçevesini aşmamak kaydıyla, mevzu ile alâkalı şu âyeti de nakletmeden geçemeyeceğim. Bu âyette de Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır:

وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ
كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ۠ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضٰى
لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًاۜ يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًاۜ
وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ فَأُولٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

"Allah, içinizden inanıp salih amel işleyenlere, onlardan öncekileri halife kıldığı gibi onları da halife kılacağına, onlar için seçtiği dini bütünüyle yaşanır ve tatbik edilir hâle getireceğine ve korkularını emniyete döndüreceğine söz vermiştir. Çünkü onlar Bana kulluk eder ve hiçbir şeyi Bana ortak koşmazlar. Bundan sonra inkâr eden kimseler, işte onlar fasıkların ta kendisidir."[15]

Allah (celle celâluhu), iman edip salih amel işleyenlere vaad ediyor. Bu vaad, sözünden dönmesi muhal olan Allah'ın vaadidir. O verdiği sözü yerine

getirmeye muktedirdir. Ve O, her şeyin yegâne hâkimidir. Öyle ise, iman edip salih amel işleyenleri yeryüzünün halifesi yapacağını vaad eden Allah (celle celâluhu), mutlaka bu sözünü yerine getirecektir.

Demek oluyor ki, iki ayrı yazılış söz konusu: Birincisi, Levh-i Mahfuz'a kaydedilip yazılanlardır ki, her şey orada ilmî vücuduyla kayıtlıdır. İkincisi ise, teker teker vücuda gelen hâdiselerin yazılıp kaydedilmesidir. Burada ise eşya ve hâdiseler haricî vücud noktasında ortaya çıkmaktadır. Bunlardan iradî olan fiillerin sorumluluğu da tamamen iradenin kendisine aittir.

Şu âyet her iki yazılışı da birden zikretmekte ve bir bakıma anlatılanların esasına parmak basmaktadır:

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتٰى وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَاٰثَارَهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ

"Muhakkak ki, ölüleri dirilten, işlediklerini ve geride bıraktıklarını yazan Biziz. Her şeyi apaçık bir kitapta saymışızdır."[16]

İnsanın yaptığı bütün ameller ve geride bıraktığı sadaka-i cariyeler hep bir bir yazılır. İşte bu ikinci yazılıştır. Fakat her şey daha önce ilmî vücuduyla yazılmıştır. İşte: وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ âyeti de bize bunu anlatmaktadır.

Levh-i Mahfuz'da her şeyin yazılmış olduğunu ve hiçbir şeyin ihmale uğramadığını şu âyet de gayet açık bir şekilde izah etmektedir:

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلٰى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ

"Yerde yürüyen hayvanlar ve kanatlarıyla uçan kuşlar da ancak sizin gibi birer ümmettir. Kitap'ta Biz hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Onlar sonra Rabbilerine toplanacaklardır."[17]

Müfessirlerin bir kısmı bu âyette geçen Kitab'ı, Kur'ân şeklinde anlamışlarsa da büyük ekseriyeti, Levh-i Mahfuz mânâsını vermişlerdir.

كَانَ اللّٰهُ وَلَمْ يَكُنْ شَيْءٌ غَيْرَهُ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ وَكَتَبَ فِي الذِّكْرِ كُلَّ شَيْءٍ

"Allah vardı ve hiçbir şey yoktu. Tasavvur ve düşünce olmadığı için, yokluğu düşünmek de yoktu. Arşı 'mâ' üzerindeydi. (–Allahu a'lem– Rahmân'ın Arşı esîr maddesi üzerindeydi). Ve Allah Zikir'de her şeyi yazdı,

tesbit etti. Sonra o program üzerine de kâinatı yarattı…"[18]

Bu birinci kitabeti, iradî fiillerde ikinci bir kitabet takip ediyor. Her şey oluş sırasına göre yazılıyor. Bu kitabet de kaderin ikinci veçhesini meydana getiriyor.

3. MEŞÎET-İ İLÂHİYE AÇISINDAN KAZA VE KADER

A. Âyet-i Kerimelerde Meşîet-i İlâhiye

شَاءَ – يَشَاءُ - مَشِيئَةً (Şâe-Yeşâü-Meşîeten) "dilemek" mânâsına gelen bir kelimedir. Kur'ân'da en çok geçen kelimelerden biri de budur. Meşîet, Cenâb-ı Hakk'ın dilemesi bakımından kader mevzuu ile alâkalıdır. Bu alâka sebebiyle de kaderin ayrı bir buudunu meydana getirmektedir.

Eşya ve hâdiselerin zuhur ve vukuunda meşîet-i ilâhiye esastır. Kur'ân birçok âyetiyle bize bu hakikati anlatır. Şimdi meşîet-i ilâhiyeye delâlet eden âyetlerden bazılarını ele alalım:

a. وَلَا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَدًا ۝ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسٰى أَنْ يَهْدِيَنِ رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هٰذَا رَشَدًا

"Herhangi bir şey için 'Ben onu yarın yapacağım.' deme. 'Ancak Allah dilerse…' de. Unuttuğun zaman hemen Rabbini an ve şöyle de: 'Umulur ki Rabbim, beni doğruya daha yakın olana eriştirir.' "[19]

Öyle ise, yapmak istediğin hemen her işinde, evvelâ meşîet-i ilâhiyeyi esas tutmalı ve yapacağın işi, Cenâb-ı Hakk'ın dilemesine bağlamalısın. Zaten O dilemedikten sonra senin bir şey yapman da mümkün değildir. İnsan bu düşünceyi kendinde bir ahlâk hâline getirmeli ve teşebbüs edeceği hemen her işine de böyle başlamalıdır.

Bu âyet münasebetiyle Allah Resûlü bize şöyle bir şey anlatır: *"Hz. Süleyman, 'Bu gece yüz cariyemle mübaşerette bulunacak, bunların her biri de Allah yolunda savaş eden bir erkek çocuk doğuracak.' diye yemin eder. Fakat 'İnşâallah' demeyi unutur. Neticede sadece bir kadın düşük meydana getirir."* Ve Allah Resûlü ilave olarak şöyle der: *"Eğer 'inşâallah' deseydi yemininde hânis olmaz ve her bir kadın Allah yolunda savaşan bir çocuk meydana getirirdi."*[20]

Evet, insan kat'iyen inanmalıdır ki, Allah dilemedikten sonra hiç kimse

hiçbir şey yapma güç ve kuvvetine malik değildir. Eşya ve hâdiselerin ledünniyatına vâkıf olan ve kendi iç âlemini dinlemesini bilen bir insan bu gerçeğe, hem de aksine zerre kadar ihtimal vermeyecek şekilde inanır, inanmalıdır da.

Evet, eşya ve hâdiselere ve kendimizin bunlarla olan münasebetlerine baktığımız zaman kat'î bir yakîn ile görür ve biliriz ki, Allah dilemedikçe bizler yerden bir çöp kaldırmaya dahi muktedir olamayız. Hatta bazen bir iş için bütün mukaddemeleri hazırlar, enine boyuna etraflıca düşünür, planlar ve bize göre bütün şartlar tamam deriz; ama bir de bakarız ki, belirli-belirsiz bir yerde küçük bir ihtimal, bir sızıntı her şeyi berbat edivermiş. Hatta her şey tamam. Ancak meşîet-i ilâhiye bizim istediğimiz gibi taalluk etmediği için veya Allah (celle celâluhu) o işi bizim istediğimiz istikamette dilemediği için, o iş tahakkuk etmemiş ve böylece bizim planlarımız altüst olmuştur. Zaten âyet de bunu anlatmıyor mu?

وَمَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ

"Allah dilemedikçe siz bir şey dileyemezsiniz."[21] Dileseniz de O istemezse, sizin gayretleriniz bir şey ifade etmez. O dilemedikçe, her türlü sa'y ve gayret boşunadır. Ne var ki, O çok defa âdet-i sübhaniyesiyle esbap ve sizin iradelerinizi birer dua kabul edip lütufta bulunabilir. İşte meşîet-i ilâhiyenin eşya ve hâdiselere taalluku her şeyle bu kadar iç içedir.

Evet, meşîet hayatın bütün cephelerinde ve insanın hayatının hemen her safhasında kendini gösterir. Bunu ifade eden ikinci âyet ise şöyle:

b. تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللّٰهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَاٰتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلٰكِنِ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ اٰمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ

"İşte bu peygamberlerden bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Onlardan, Allah'ın kendilerine hitap ettiği, derecelerle yükselttikleri vardır. Meryem oğlu İsa'ya belgeler verdik. Onu Ruhü'l-Kudüs ile destekledik. Allah dileseydi, belgeler kendilerine geldikten sonra, peygamberlerin ardından birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat ayrılığa düştüler, kimi inandı, kimi inkâr etti. Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah istediğini

yapar.”[22]

Allah’ın meşîeti olmasaydı siz hiçbir şey yapamayacaktınız. Meselâ, eğer Allah dileseydi, siz aranızda mukatele yapmayacaktınız. Ama yapıyorsunuz. Öyle ise sizin müsbet veya menfî mukatele hayatınız, sizin leh veya aleyhinize olması yönüyle tamamen Allah’ın dileme ve meşîetine bağlıdır. Allah neyi murad buyurursa onu yapar. O yaptığını ve yapacağını hiç kimseye sormaz. Zaten: مَا شَاءَ اللَّهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ *“Allah ne dilerse o olur. O’nun dilemediği ise asla olmaz.”*[23] hadisi bir kaide-i mukarreredir.

Allah neyi dilerse o keynûnet kazanır, oluverir. Neyi dilemezse, yani neyin olmamasını dilerse o da olmaz. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus var. O da Cenâb-ı Hakk’ın meşîetinin adem ve yok’a da taalluk etmesi meselesidir. Durum böyle olunca, Allah (celle celâluhu) neyin olmasını murad eder ve dilerse o olur. Neyin de olmamasını dilerse o da olmaz. Evet, meşîet-i ilâhiye yok’a da var’a da taalluk eder.

Yoksa, bazılarının dediği gibi, “Meşîet-i ilâhiye taalluk ederse o şey olur, taalluk etmezse olmaz.” gibi bir düşünce doğru değildir. Yani meşîet-i ilâhiyenin taalluk etmemesi gibi bir durum söz konusu olamaz. Çünkü yokluk da aynen varlık gibi meşîetin elinde yoğrulmaktadır.

Mutezile ve Cebriye Allah Resûlü’nün ifadesindeki bu inceliği kavrasalardı, düştükleri vartaya düşmeyeceklerdi. Zira her iki durumu da Efendimiz “Keynûnet” ile anlatmaktadır.

İman ve hidayet hususunda da meşîet her şeydir. Meseleyi bu zaviyeden ele alanlar imanı tarif ederken şöyle derler: “İman, insanın iradesini kullanmasıyla, Allah’ın onun içinde yaktığı bir ışıktır.”[24] Sen çalışacaksın, Allah da onu yaratacak. Evet, o ışığı sen yakamaz ve kalbinde sonsuza dek tutamazsın. O ışık ancak Allah dilerse yanar ve içteki aydınlık da ancak Allah dilerse hâsıl olur. İşte delili:

c. وْ شَاءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ

“Ey Habibim! Rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi inanırdı. Öyle iken insanları inanmaya sen mi zorlayacaksın?”[25]

Eğer Rabbin, yani seni terbiye eden, kemale erdiren ve bütünüyle her şeye hâkim olan Allah dileseydi, insanların hepsi hidayete ererdi. Ve bu konuda bir

diğer âyet:

d. وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ

"Onların yüz çevirmesi sana ağır geldiğinde, eğer gücün yeri delmeye veya göğe merdiven dayamaya yetmiş olsaydı, onlara bir mucize göstermek isterdin. Allah dileseydi onları doğru yolda toplardı. Sen cahillerden olamazsın!"[26]

Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) şahsına yapılan bu tenbih, bütün kader tarikindeki inhiraflara karşı bir tenbihtir. Evet, eğer Rabbin dileseydi onların hepsini hidayete erdirirdi ve herkes de secdeli olurdu. Vicdanı apaydın olan bu insanlar iman ve İslâm'la huzur bulur ve kulluk şuuruna ererlerdi. Ama meşîet bu istikamette taalluk etmediği için böyle olmadı.

e. وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ

"Ey Habibim! Kur'ân'ı önce gelen kitabı tasdik ederek ve ona şahit olarak gerçekle sana indirdik. Allah'ın indirdiği ile aralarında hükmet. Gerçek olan sana gelmiş bulunduğuna göre, onların heveslerine uyma. Her biriniz için bir yol ve yöntem kıldık. Eğer Allah dileseydi sizi bir tek ümmet yapardı. Fakat O'nun size verdiği sizi denemek içindir. O hâlde hayırda yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O ayrılığa düştüğünüz şeyleri size bildirir."[27]

Evet, eğer Rabbimiz dilemiş olsaydı insanların hepsini tek millet ve tek ümmet kılardı. Fakat meşîet-i ilâhiye bunun böyle olmasını değil de, insanların ayrı ayrı milletler olmasını diledi. Onun için de insanlar ayrı ayrı milletler ve ümmetler hâlinde zuhur ettiler...

Devletlerin hâkimiyeti, hâkimiyetlerinin devamı ve bu devletlere hâkim olan ve onları temsil eden şahısların el değiştirip durması da tamamen ilâhî dilemeye ve meşîete bağlıdır. Bunu gösteren âyet ise şöyle:

f. إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ

الظَّالِمِينَۙ

"Eğer siz (Uhud'da) bir yara almışsanız, (size düşman olan) o topluluk da (Bedir'de) benzeri bir yara almıştı. Böylece Biz, Allah'ın gerçek mü'minleri ortaya çıkarması ve içinizden şahitler edinmesi için, bu günleri bazen lehe, bazen de aleyhe döndürüp duruyoruz. Allah zulmedenleri sevmez."[28] âyeti de bize bu hakikati anlatmaktadır.

Her ne kadar bu âyette, meşîet ifade eden kelime yoksa da, yine de meşîeti ifade ediyor. Çünkü *"Biz bu günleri evirir çeviririz."* diyor. İnsanların değişip duran çeşitli durum ve hâlleri doğrudan doğruya Cenâb-ı Hakk'ın elindedir. Günler O'nun kudret elinde tesbih taneleri gibi evrilip çevrilmektedir.

Şimdi bütün bunları söylerken insan iradesi nefyedilmiş mi oluyor? Hayır! Fakat şimdilik o hususa temas etmeyeceğiz; zira burada sadece kaderin meşîet-i ilâhiye ile alâkalı yönünü inceliyoruz. Meşîet-i ilâhiye hakkında bir başka âyet:

g. إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِاٰخَرِينَۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى ذٰلِكَ قَدِيرًا

"Ey insanlar! Allah dilerse sizi yok eder ve başkalarını getirir. Allah buna kadirdir."[29]

Ey insanlar! Eğer Allah dilerse sizi götürür ve yerinize başka bir cemaat getirir. Allah buna muktedirdir. Sahabeyi götürdükten sonra Emevi'yi, onu götürdükten sonra Abbasi'yi, onu götürdükten sonra Selçuklu'yu, onları da götürdükten sonra Osmanlı'yı getirdiği gibi... Onları da götürüp, şimdilerde mukaddes mirası, yeni emanetçiler geleceği ana kadar ortada bıraktığı gibi. Bunlarda kimin ne kadar dahli olmuştur? Aklın, dehanın burada rolü ne kadardır? Bunlar yıkılmaya, yok olmaya ne kadar mâni olmuştur? Meşîet-i ilâhiyenin vaz'ettiği şart-ı âdilere riayet nispetinde var olma, hâkim olma ve dine sahip çıkıp onu baş tâcı etme önemli esaslar olmuşlardır. Bu da değişmez ilâhî bir kanundur.

Tarihin seyri ve milletlerin iniş ve çıkışlarında bunu pek çok misaliyle görüp göstermek mümkündür. Ancak mevzuumuzu aşması itibarıyla o hususa temas etmeyeceğiz.

Evet, yeryüzünde dinin korunup gözetilmesi en ulvî bir düşüncedir. Çünkü hayatın gayesi ve neticesi din tarafından belirlenmiştir. İnsanlar arası münasebetlerde en âdil ve hakkaniyet ölçüleri içinde en mükemmel esaslar yine din tarafından getirilip tesis edilmiştir. Dolayısıyla bunların muhafaza edilmesi,

fertlerin ve cemiyetlerin sadece varlıkları değil, âdil ve mükemmel bir şekilde yaşamalarının da teminatıdır.

İnsanların, hakikî ve tabiî mahiyetlerinden, özlerinden uzaklaştırılarak, yabancı kültür ve sistemler içinde asimile edilmeleri, onları ebediyen kendi güç kaynaklarından mahrum eder ve sürekli dilenciliğe iter. Oysa bütün güzelliklerin kaynağı dindir. İnsanlar ondan ne kadar uzaklaşırsa uzaklaşsın, içlerinde daima onun boşluğunu hissederler.

Dinden yüz çevirmiş kavimler mânevî yapılarıyla darmadağınık, maddî yapıları itibarıyla da altüst olmuşlardır. Kâfir bir devlet için güçlü bir ekonomi ve iktisada sahip olma mümkün olabilir. Ama dinden yüz çevirmiş inançlı kavimler için bu mümkün olmaz. Zira meşîet-i ilâhiyenin takdir ettiği bir kısım esbaba riayet mecburiyeti söz konusu iken, onlar hayatlarının birinci şartı olan bu sebeplere riayet etmemişlerdir. İşte aşağıdaki âyet, bu noktayı daha açık bir şekilde izah etmektedir:

h. يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَٓائِمٍ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki), Allah öyle bir kavim getirir ki, onlar Allah’ı sever, Allah da onları sever. Onlar mü’minlere karşı alabildiğine mütevazi, kâfirlere karşı ise aşırı derecede azizdirler. Allah yolunda cihad ederler ve kınayanların kınamasına da aldırış etmezler. Bu, Allah’ın bir ihsanıdır, onu dilediğine verir. Allah Vâsi (her şeyi kuşatan)dir ve Alîm’dir.”[30]

Ayette geçen اِرْتَدَّ - يَرْتَدُّ (İrtedde-Yerteddu) fiili, geriye dönmek, dinden rücu etmek mânâsına gelir. Bu duruma göre Kur’ân’ın bu hitabına muhatap olan her mü’min için, itikatta geriye dönme, amelde geriye dönme, hatta tasavvurda, düşüncede geriye dönme gibi ayrı ayrı mânâlara gelir.

Dinî hayatında belli bir seviyeye ulaşmış ve dinî hizmetlerle bütünleşmiş bir insan veya topluluk bu âyete muhatap olduğu zaman “önceki hâl”e dönme mânâsının bir tehdit olarak yüzlerine vurulduğunu hisseder. Çünkü dine hizmet mazhariyeti Cenâb-ı Hakk’ın bir lütfu, bir ihsanıdır. Eğer o şahıs veya topluluk şimdi işi gevşetmişler ve metafizik gerilimlerini koruyamamışlarsa, Allah onların elinden bu hizmeti alır ve o işi bir başka şahıs veya şahs-ı mâneviye

gördürür.

Dini, hayata hayat kılan ve bu işin temsilciliğini yapan eğer bir devletse, o zaman muhatap topyekün bir millet olur ve bu tehdit bütün bir milleti alâkadar eder. Dinî hayatına destek olunmakla elinden tutulup aziz kılınmış bir millet, kendisini aziz kılan esaslardan elini çekerse, baş aşağı, geldiği yere ve mezellete düşüverir. Bu sefer de Allah başka bir millete el uzatır ve onları aziz kılar...

"Kavm" kelimesinde nekrelik ve meçhullük ifade eden bir tenvin vardır. Yani bu kavim bilinmeyen ve belki de hiç ümit edilmeyen bir kavimdir. Ne zaman ve hangi şartlarda ortaya çıkacağı da belli değildir. Ancak onların belli vasıfları vardır. Öyle ise her millet Cenâb-ı Hakk'ın tebcil ettiği bu meçhul kavim olmak için yarışmalıdır. Zira hiçbir kavim doğrudan doğruya, âyette kastedilenin kendisi olduğunu iddia edemeyeceği gibi, hiçbir kavim de bu mevzuda bütün bütün ümidini yitirmemelidir. O kavmin vasıfları şunlardır:

Birinci vasıf: "Allah onları sever." Yeryüzünde onlar için hüsnü kabul va'zeder. Allah, Cibril'e, *"Ben onları seviyorum, sen de sev!"* demiştir. Cibril de bütün meleklere: *"Allah şu kavmi seviyor, siz de sevin!"* diye nida etmiştir. Ve melekler de insanların gönlüne aynı ilhamda bulunmuştur. Hadisin ifadesiyle artık onlara yeryüzünde sevgi konulmuştur.[31] Artık herkes onların gözünün içine bakmaya başlar... Söyledikleri tesir eder ve hemen yerine getirilir. Teklifleri emir kabul edilir. Emir verdikleri zaman da hemen gönüllerde ve vicdanlarda mâkes bulur.

İkinci vasıf: "Onlar da Allah'ı sever." Zaten Allah tarafından sevilmenin ölçü ve alâmeti de Allah'ı sevmektir. Kim Allah'ı ne kadar seviyorsa, Allah tarafından da o kadar seviliyor demektir. İşte bu kavmin ikinci vasfı onların, Allah âşıkı insanlar olmalarıdır.

Üçüncü vasıf: "Onlar mü'minlere karşı alabildiğine tevazu içindedirler." Yani bütün mü'minleri kendilerinden üstün görürler ve başlarını onların ayakları altına koymaktan çekinmezler. Onlar böyle mütevazi davrandıkça, Allah da onları yüceltir.

Dördüncü vasıf: "Kâfirlere karşı olabildiğince onurlu ve azizdirler; aslâ onlar karşısında bel kırıp boyun bükmezler ve onlarla devamlı bir mücadele içindedirler." Mü'minlere karşı ne derece mütevazi iseler, kâfirlere karşı da o derece onurludurlar.

Beşinci vasıf: "Allah yolunda mücadele ederler." Burada meselenin fiil cümlesiyle anlatılmasında –Allahu a'lem– şöyle bir nükte var: Onlar bu cihadlarını her zaman değişik bir buudda ve yenileyerek sürdürürler. Evet, Arapça'da fiil cümleleri daima teceddüt ve yenilenme ifade etmesi itibarıyla, onların cihadları da daima yenilenme içinde ve günün şartlarına, zaman ve zeminin durumuna göre cereyan eder, yani onlar basiretli ve firasetli davranırlar, demektir.

Altıncı vasıf: "Kınayanların kınamasına aldırış etmezler." Çünkü onlar, sadece Allah'tan korkarlar. Başkalarının onlar hakkında diyecekleri, onların hiç umurunda değildir. Onlar, her zaman Allah'ın emir ve hoşnutluğunu düşünürler.

İşte ideal cemaatin altı vasfi bunlardır. Kim bu vasıflarla vasıflanırsa Allah kudsî emaneti onlara verecektir. Bu ilâhî bir kanundur, hiç değişmemiştir ve değişmeyecektir.

Arap sahip çıkarsa bu emanet onundur. Türk sahip çıkarsa bu emanet ona verilir. Kürt, Boşnak, Arnavut, kim sahip çıkarsa bu emanet onlarındır. Sahip çıkmanın ilk şartı da yukarıda sayılan altı vasıfla vasıflanmaktır.

Bu konuda çok umumî kaideleri ve evrensel prensipleri ihtiva eden bir diğer âyet-i kerime:

قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"Ey Habibim de ki: 'Mülkün sahibi olan Allahım! Mülkü dilediğine verirsin, dilediğinden çekip alırsın; dilediğini aziz, dilediğini zelil kılarsın. Bütün hayır, Senin elindedir. Doğrusu Sen her şeye kadirsin."[32]

Bir milletin, onları temsil edebilecek melikleri yok ise, o millet dağılmaya mahkûmdur. Melikler kalblerini, Mâlikleri olan Allah'a bağlamamışlarsa yine o millet uzun süre ayakta duramaz. Burada, sanki, bir taraftan irade göstermeme zilleti, diğer taraftan da sadece iradeyle ortada kalma gibi bir mahrumiyet ifade edilmiş oluyor. Öyleyse gösterilen irade, hâkimiyetimizin simgesi olacak ve her işte Cenâb-ı Hakk'a iltica ile de hâkimiyetimiz korunacak. İşte bu dengeyi bulma, kader ve irade meselesini ve bilhassa kaderin üçüncü buudu olarak söylediğimiz meşîet-i ilâhiye meselesini tam anlayıp kavramaya bağlıdır.

Buraya kadar naklettiğimiz âyetlerde gördük ve anladık ki, meşîet bütün

hayatı çepeçevre sarmış ve ihata etmiştir. Evet, O'nun dilemesi ve meşîeti her şeyi kuşatmıştır. Yokluk dahi O'nun meşîetinin, o yönde tecellî etmesine bağlıdır. O فَعَّالٌ لِمَـا يُرِيدُ[33] yani istediğini yapan tek hâkimdir. O'nun dilemesi olmadan hiçbir şey olamaz.

Meşîet bazen merhamet, bazen de azap istikametinde tecellî eder. İşte şu âyet bize bu hakikati ders veriyor:

j. رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ إِنْ يَشَأْ يَرْحَمْكُمْ أَوْ إِنْ يَشَأْ يُعَذِّبْكُمْ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا

"Rabbiniz sizi daha iyi bilir. Dilerse size merhamet eder veya dilerse size azap eder. (Ey Habibim) Biz seni onlara vekil olarak göndermedik."[34]

"Rabbiniz sizi herkesten daha iyi bilir. Çünkü insanı O yaratmıştır.. ve O, insana şah damarından daha yakındır."[35] *"Kalbî meyilleriniz ve başkasından gizlemeye muvaffak olduğunuz düşünceleriniz Allah katında malumların en malumudur. Sizin arzu ve isteklerinizi bildiği için O, zâhire göre değil sizin bu durumunuza göre muamele eder. Bu durumda da isterse size azap eder isterse sizi rahmetiyle yarlığar."*[36]

Nebiler, hep meşîet-i ilâhiyeyi terennüm edip dile getirmişlerdir. Kur'ân-ı Kerim, nebilerin bu terennüm ve şehadetlerine şöyle şahitlik etmektedir:

k. قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

"De ki: Allah'ın dilemesi dışında ben kendime bir fayda ve zarar verecek durumda değilim. Görülmeyeni bilseydim, daha çok iyilik yapardım ve bana kötülük de gelmezdi. Ben sadece inanan bir milleti uyaran ve müjdeleyen bir peygamberim."[37]

Ben kendime ne zarar ne de fayda getirebilirim. Değil başkasına faydalı veya zararlı olmak, kendi öz nefsime dahi fayda veya zararım söz konusu değildir. Ancak Cenâb-ı Hakk'ın dilediği müstesna. Yani her işte olduğu gibi, benim kendime fayda veya zarar getirmemde de esas olan, Allah'ın meşîetidir...

Allah Resûlü, meşîet-i ilâhiyeye o kadar teslimdir ki, bir gün şöyle buyurur: *"Hiç kimse kendi ameliyle kurtulamaz."* Sahabi sorar: "Sen de mi yâ Resûlallah!" Cevap verir: *"Evet, ben de; ancak; Rabbim'in beni rahmetiyle kucaklaması ve her tarafımı rahmet ve fazlıyla sarması neticesinde*

kurtulabilirim."[38]

İşte Allah Resûlü'nün ölçüsü ve bize öğrettiği budur. Herkes kendi mânevî enini ve boyunu bu ölçüye göre değerlendirmelidir.

Evet, bir peygamber dahi "meşîet" karşısında böyle olursa, diğer insanlar nasıl olmalıdır, düşünülsün... Bu anlayış ve teslimiyet iledir ki insan, a'lâ-yı illiyyîne çıkar ve başı semanın ufuklarında dolaşır.

Şimdi "Dünya kadar hayır işledim. Yerim herhâlde Cennet'tir.", "Cennet' e bizim gibiler girmeyecek de kimler girecek?"… gibi kibir ve gurur ifadelerini tekrar edip duranlara, yukarıdaki hadisi ve Peygamberimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir peygamber olduğu hâlde sergilediği tavrı örnek almalarını tavsiye ederiz. Demek ki meşîete gösterilen teslimiyet, insanı kibir ve gururdan da kurtarmaktadır. Öyleyse mü'min, bütün işlerini meşîet ağırlıklı, meşîet yörüngeli kabul etme mecburiyetindedir.

Zira Cenâb-ı Hakk'ın meşîeti, her şeyi zâhir ve bâtınıyla kuşatıp içine almıştır. O'nun meşîeti haricinde bir şey düşünmek imkânsızdır.

Evet, ilâhî meşîeti, istenen ölçüde anlamak da belli bir seviye işidir. Bu seviyeyi yakalayamayanların "meşîet" meselesini anlayıp idrak etmeleri imkânsız denecek kadar zordur. Zaten bütün peygamberlerin, içinde yaşadıkları toplumlarla çatışmaya düştükleri hususlardan birisi de bu meseleyi o toplumların anlayamamaları değil mi?

Kur'ân-ı Kerim'de yüzlerce âyet, "meşîet"i değişik vecheleriyle peygamberler ve kavimlerden misaller vererek izah etmektedir. Kur'ân'a göre bu konunun itikadî, tasavvurî ve amelî pek çok buudları vardır. Hz. Nuh (aleyhisselâm) da bu konuda ayrı bir misaldir. Kur'ân Hz. Nuh'a başkaldırmış bir cemaati, onun tehditlerini hafife alanları bizlere anlatırken der ki:

l. قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ

"Dediler ki: 'Ey Nuh, bizimle mücadele ettin. Hem bizimle mücadelede çok ileri gittin. Eğer doğrulardan isen, haydi bizi tehdit ettiğin şeyi getir!"[39]

Bunun üzerine Hz. Nuh onlara şu karşılığı verdi:

قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيكُمْ بِهِ اللّٰهُ إِنْ شَاءَ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ۝ وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللّٰهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ

وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

"Ancak Allah dilerse onu başınıza getirir, siz O'nu âciz bırakamazsınız. Allah sizi azdırmak isterse ben size öğüt vermek istesem de faydası olmaz. O sizin Rabbinizdir. O'na döndürüleceksiniz."[40]

İşte bu ifadeleriyle Hz. Nuh, Cenâb-ı Hakk'ın dilemesinin her şeyin üstünde olduğu hakikatine işaret ediyor ve kavmine şöyle demek istiyordu:

O azabı, başınıza musallat edecek ben değilim. Zaten ben dilediğime azap edebilseydim –ki bu elimden gelmez– hiç kimsenin itiraza takati kalmaz ve imtihan sırrı yok olurdu. Hâlbuki siz, Allah'ın verdiği cüz'î iradenizi kullanarak ya teslim-i silah edecek veya yüz çevireceksiniz. Ayrıca, eğer O sizi imtihan ederek saptırırsa, benim sözlerim birer cevher olsa da –ki aslında her nebinin sözleri birer cevherdir– yine de size faydası olmayacaktır. Çünkü O'nun meşîeti bütün takdir ve tekliflerin üstündedir. O, Rabbinizdir. Dilediğini, dilediği gibi evirir çevirir. Siz istemeseniz de neticede O'na döneceksiniz. Bana gelince, benim tebliğ ve irşaddan öte elimden bir şey gelmez. Meşîet karşısında ben de sizler gibiyim...

Bu ve benzeri âyetler, peygamberlerin meşîet ufkunu elvan elvan resmetmektedir.

Hz. İbrahim (aleyhisselâm) de kavmine tevhid dersi verirken meşîet-i ilâhiyeyi talim ediyordu:

m. وَحَٓاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَٓاجُّوٓنِّي فِي اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰينِ وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهٖٓ إِلَّا أَنْ يَشَٓاءَ رَبِّي شَيْـًٔا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ

"Kavmi onunla tartışmaya girişti. (O onlara) dedi ki: Beni doğru yola eriştirmişken, Allah hakkında benimle tartışıyor musunuz? O'na ortak koştuklarınızdan korkmuyorum; meğerki Rabbim bir şeyi dilemiş ola. Rabbim ilimce her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ öğüt kabul etmez misiniz?"[41]

Ben sizin şirk koştuğunuz şeylerden endişe edici değilim. Ben ancak Rabbimin dilediği şeylerden korkarım. Yani ben O'nun, hakkımda korkulacak bir hüküm vermesinden korkarım. Yoksa, bütün kâinat belâ olsa başımda patlasa beni zerre kadar korkutamaz. Çünkü biliyorum ki, Rabbim dilemedikçe bana zerre kadar dahi olsa hiç kimse zarar veremez.

Hz. İbrahim de verdiği bu tevhid dersinde meşîet-i ilâhiyeye parmak

basmaktadır.

n. Hz. İsmail, babasının teklifine karşı: يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ *"Babacığım, emrolunduğun şeyi hemen yerine getir!"*[42] dedikten sonra, yine meşîet-i ilâhiyeye dikkat çekiyor ve şöyle diyordu: سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ *"İnşâallah beni sabredenlerden bulacaksın."*[43] Yani Hz. İsmail de sabredebilmeyi, Cenâb-ı Hakk'ın meşîetine bağlıyor. Ancak O dilerse ve ancak O'nun dilediği ölçüde sabredebiliriz demek istiyor.

o. Hz. Musa, Hz. Hızır ile seyahate çıkarken, Hz. Hızır'ın: كَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا *"Sen benimle seyahate güç yetiremezsin!"*[44] demesine mukabil hemen meşîet-i ilâhiyeyi dile getiriyor ve şöyle diyordu:

سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا

"İnşâallah beni sabredenlerden bulacaksın ve sana hiçbir işte karşı gelmeyeceğim."[45]

Görüldüğü gibi peygamberlerin ifadeleri ne kadar da birbirine benziyor. Hemen hepsi de aynı duygu ve düşünceyi paylaşıyor, aynı şeyleri dile getiriyor ve her şeyi aynı ritimden söylüyorlar. Çünkü onların meşîet-i ilâhiyeye karşı tavır ve teslimiyetleri aynıdır.

p. Ve Hz. Yusuf (aleyhisselâm) senelerden sonra kavuştuğu anne ve babasını şehre davet ederken, şöyle demiş ve meşîet-i ilâhiyeyi nazardan uzak tutmamıştı:

اُدْخُلُوا مِصْرَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ اٰمِنِينَ

"Allah'ın dileğince güven içinde Mısır'da yerleşin."[46]

Nebilerden hangisine baksanız, onun itikat ve düşünce silsilesi içinde meşîetin gergef işlenir gibi ele alındığını ve işlendiğini görürsünüz. Tabiî bunu nebilere de Cenâb-ı Hak talim etmiştir.

İlâhî meşîet her şeydir ve insan iradesine göre esastır. Onu kabul etmemek Allah'ın Rubûbiyetine şerik kabul etmekten farksızdır ve bir kısım icraatı Allah'tan başkasına vermek demektir.

B. Hadis-i Şeriflerde Meşîet-i İlâhiye

a. Ahmed İbn Hanbel'in, Hz. Âişe'nin ana bir kardeşi Tufeyl'den naklettiği şöyle bir hâdise var. Tufeyl diyor ki:

"Rüyamda kalabalık bir cemaat gördüm ve yanlarına sokuldum. Onlara: 'Siz kimsiniz?' diye sordum. Onlar da 'Biz Yahudi cemaatiyiz.' dediler. Ben de 'Siz ne güzel bir cemaatsiniz. Keşke Üzeyr Allah'ın oğlu, demeseydiniz!' dedim. Bunun üzerine onlar da: 'Siz de ne güzel cemaatsiniz. Keşke إِنْ شَاءَ اللّٰهُ وَإِنْ شَاءَ مُحَمَّدٌ (Allah ve Muhammed dilerse) demeseydiniz.' cevabını verdiler.

Daha sonra başka bir kalabalık cemaat gördüm. Onların yanına gittim. Kim olduklarını sordum. Nasârâ olduklarını söylediler. Ben de yine: 'Siz ne güzel cemaatsiniz. Keşke Mesih Allah'ın oğlu, demeseydiniz!' dedim. Onlar da biraz evvelki cemaat gibi, 'Siz de ne güzel cemaatsiniz. Keşke Allah ve Muhammed dilerse, demeseydiniz.' dediler.

Bunun üzerine uyandım ve gelip rüyamı Hz. Âişe'ye naklettim. O da bu rüyayı Efendimiz'e anlatmış. Efendimiz beni çağırarak, *'Bu rüyayı kimseye anlattın mı?'* diye sordu. Ben de anlattığımı söyledim. Bunun üzerine Efendimiz herkesin mescitte toparlanmasını emir buyurdu; daha sonra da oradakilere şöyle bir konuşma yaptı: *'Ey insanlar, şimdiye kadar size bir meseleyi hayâ ifadesi olarak söylememiştim. Sizin bu sözünüz beni mesul etmese de sizi sorumlu hâle getirir. Sakın bundan böyle, 'Allah ve Muhammed dilerse.' demeyin. Belki 'Allah dilerse', deyin. 'O tektir ve O'nun şeriki yoktur.' dedi."*[47]

Bu hâdise ve hadisten de anlıyoruz ki, meşîet-i ilâhiye esastır ve bu mevzuda ona hiç kimse ortak tutulamaz. Hatta bunu kasıtlı yapmak küfürdür ve şirktir.

b. Bu konuda bir başka misal: Bir adam gelerek Efendimiz'e hitaben: "Alla ve sen dilersen" dedi. Efendimiz hemen ona: *"Böyle deme. Belki Allah dilerse ve O'nun şeriki yoktur, de!"* diye ferman etti.[48]

İşte Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Allah'ın tasarruf dairesi içinde öyle bir tevhid anlayışına sahipti ki, muhatabını, hiçbir art niyet taşımasa da söylediği hatalı bir sözden dolayı ikaz ediyor ve ona böyle söylemesinin yanlış olduğunu hatırlatıyordu.

c. Hiç şüphesiz Allah Resûlü'nün en çok okuduğu dualardan biri de şu duadır: اَللّٰهُمَّ يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ *"Ey kalbleri evirip çeviren Allahım. Kalbimi dininde sabit kıl."*[49]

Ümmü Seleme Validemiz, Allah Resûlü'ne, bu duayı niçin bu kadar çok okuduğunu soruyor. Aldığı cevap aynen şu oluyor: اَلْقَلْبُ بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ

أَصَابِعِ الرَّحْمٰنِ يُقَلِّبُ كَيْفَ يَشَاءُ *“Kalb Allah’ın iki parmağı arasındadır. Nasıl isterse onu o tarafa çevirir.”*[50]

Nevvas b. Sem’an’ın rivayetinde ise şöyle denildiği nakledilmektedir:

مَا مِنْ قَلْبٍ إِلَّا بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمٰنِ إِنْ شَاءَ أَقَامَهُ وَإِنْ شَاءَ أَزَاغَهُ

“Kulların kalbleri Allah’ın iki parmağı arasındadır. Dilediğini düz tutar, dilediğini kaydırır.”[51]

Zaten Cenâb-ı Hak da bizzat bizlere böyle bir duayı talim etmekte ve şöyle dememizi istemektedir:

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ

“Rabbimiz, bizi doğru yola erdirdikten sonra kalblerimizi eğriltme, katından bize rahmet bağışla; şüphesiz Sen sonsuz bağışta bulunansın.”[52]

Esasen, bütün dualar Cenâb-ı Hakk’ın meşîetini ispat eder. Yani biz daha işin başında dualarımızla, Cenâb-ı Hakk’ın, istediklerimizi vermeye muktedir olduğunu kabul ettiğimiz gibi, talebimizi de eğer dilerse vereceğini kabul etmiş oluyoruz. Böylece yapılan her dua, Cenâb-ı Hakk’ın meşîetini itiraf mânâsına gelmektedir ki, kaderin bir buudu da işte bu meşîettir. Biz bu meselenin tevhidle de çok yakından irtibatı olması dolayısıyla, üzerinde ısrarla duruyoruz...

C. Emr-i Cebrî ve Emr-i Şer’î Meselesi

Aynı konuyla ilgili ayrı bir hususa daha temas etmek istiyoruz. Böyle bir televvünle yorucu bu mevzuu da mümkün mertebe avamîleştirip bir kere daha anlatmak niyetindeyiz. Anlatmak istediğimiz hususa şu âyet bir mukaddime olabilir. Âyette şöyle denilmektedir:

أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

“Dikkat edin, yaratma da emir de O’na aittir. Âlemlerin Rabbi olan Allah ne yücedir.”[53]

Emir ve yaratma Allah’a aittir. Evet, hükmü veren de yaratan da O’dur. Cenâb-ı Hakk’ın emri iki kısımdır.

Birincisi: Emr-i kevnî, emr-i cebrî veya emr-i takdîrî.

İkincisi: Emr-i dinî veya emr-i şer'î.

Kâinatta cebrî emir hâkimdir. Cenâb-ı Hak yarattığını hep cebrî olarak yaratır. Hiç kimse bu cebir karşısında bir şey diyemez. Herkes bu emre karşı ister istemez itaat etmek mecburiyetindedir.

Cenâb-ı Hak, Mâlikü'l-Mülk'tür. Mülkünde istediği gibi tasarrufta bulunur. O'nun bu tasarrufu, bizim elimizi, dilimizi ve irademizi bağlar.

Emr-i dinî ve şer'îde ise, yine Cenâb-ı Hakk'ın emirleriyle karşı karşıyayızdır ama, onları yapıp yapmamada, zâti hiçbir varlığı olmayan iradeye, izafî bir yetki ve salâhiyet verilmiştir. Bu iki emri tam anladığımız zaman, Kur'ân-ı Kerim'de zâhir nazara göre birbirine zıt gibi görünen emirlerin mânâ ve muhtevasını da anlamış oluruz.

Âyât-ı tekvîniye dediğimiz kevnî kanunlarda Cenâb-ı Hakk'ın meşîet ve dilemesi nasıl taalluk ederse, eşya ve hâdiseler o şekil ve o istikamette varlık sahasına çıkarlar. Emr-i şer'îde ise, Cenâb-ı Hak, yapılmasını istediği ve yapılmasından hoşlandığı şeyleri emretmiştir. Her iki emirde de hem O'nun meşîeti hem de rızası ve hoşnutluğu söz konusudur.

Meleklerin ibadetleri, amelleri, Cenâb-ı Hakk'ın emir ve dilemesiyledir. Peygamberlerin yaptıkları da öyledir. Salih kulların salihât dediğimiz amelleri de aynı şekildedir. Ve bütün bunlardan Cenâb-ı Hak, hoşnuttur, razıdır.

Fakat öyle işler de vardır ki, temellerinde Cenâb-ı Hakk'ın meşîet ve dilemesi olmasına rağmen onlara rızası yoktur. Küfür, isyan ve günahın her çeşidi bu cümledendir.

وَلَا يَرْضٰى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَۚ *"Allah, kullarının küfre girmesine razı değildir."*[54]

إِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ *"Allah, fesat çıkaranları sevmez."*[55]

إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَۙ *"Allah, müsrifleri sevmez."*[56]

إِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ *"Allah, haddi aşanları sevmez."*[57]

إِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًاۙ *"Allah, cimri ve kibirlileri sevmez."*[58] gibi âyetler bu hususa işaret etmektedir.

Allah (celle celâluhu) fesadı yaratır. Yaratması meşîetinin taalluku ile olur. Fakat O'nun fesada rızası yoktur. Diğer bütün günah çeşitlerinde de durum

aynıdır. Zannediyorum meseleye bu açıdan bakınca bazı âyetleri daha iyi anlayacağız. Meselâ, şu âyete bir de dediğimiz zaviyeden bakalım:

Cenâb-ı Hak buyuruyor:

وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا

"Biz bir beldeyi helâk etmek istediğimizde, onların şımarık sınıfına emrederiz ve onlar kötülük işleyip yoldan çıkarlar. Böylece o ülkeye (azap edeceğimiz hakkındaki) söz(ümüz) hak olur, biz de orayı darmadağın ederiz."[59]

Yani, Biz bir beldeyi veya bir medeniyeti helâk etmek istediğimizde, sefih ve ayak takımını, hatta onların içlerindeki en zalimleri onların başlarına musallat ederiz. Ağızlarındaki lokmayı alır, yer ve onlara sefaletin en acısını tattırırlar. Onlar da her türlü mezellete alışmış insanlar olarak yine onları başlarında görmek isterler. Sözde onları iradeleriyle seçip başlarına geçirmişlerdir. Ama acaba gerçekten öyle midir?

Mütrefîn, ruhta, mânâda ayak takımıdır. Ama başlara taç edilmiş ayak takımıdır ve onların başa geçmeleri, idareyi ele almaları sebebiyle sefahat onların, sefalet de milletin değişmeyen kaderi olmuştur. İşte bu mütrefîn sınıfı, halkı iğfal edip yoldan çıkarmışlardır. Durum bu kerteye gelince de o millet veya medeniyetin sonu gelmiş demektir.

Görülüyor ki, burada verilen emir, tekvînî emirdir. Yoksa şer'î emir değildir. Zira Cenâb-ı Hak hiçbir zaman emr-i teşriî ile mütrefîne günah işlemelerini emretmez.

إِنَّ اللّٰهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ

"Allah fuhşiyatı emretmez."[60] âyeti bunun en açık delilidir. Her iki âyetin birbiriyle olan telifi ise, birinin emr-i şer'î, diğerinin ise emr-i tekvînî olması keyfiyetinde gizlidir.

إِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ

"Bir kavim kendini değiştirmedikçe Allah onları değiştirmez."[61] mealindeki âyet nasıl tekvînî bir kanunu söylüyorsa, söz konusu ettiğimiz âyet de aynı şekilde tekvînî bir emri dile getirmektedir.

İç bünyede bir bozulma söz konusu olur ve ruh semasının yıldızları

dökülürse, içtimaî hayat ve medeniyet dünyasının da tali'i tersine döner ve göz kamaştırıcı bütün nurlar geldikleri yere gerisin geriye döner ve söner giderler.

Onun için her iki emri de çok iyi anlamak gerekiyor. Cebriye mezhebi, bu iki emri, yani emr-i tekvînî ile emr-i şer'îyi birbirine karıştırdığı için iradeyi inkâr etmiş ve sapık bir yola düşmüştür. Mutezile de iradeyi esas alarak, "Kul kendi fiilini kendisi yaratır." dediği için ayrı bir yanılgı ile sapıtmıştır. Biz, her iki tarafın da doğru yanlarını bir araya getirerek müstakim bir rota çiziyor ve diyoruz ki:

Emr-i tekvînîde de emr-i şer'îde de esas olan, meşîet-i ilâhiyedir. Fakat emr-i şer'îde kulun iradesine, şart-ı âdi olmak gibi bir pâye verilmiştir. Ona meşîet taalluk etmezse hiçbir şey olmaz fakat, hariçte vücudu olan şeyler öyle değildir. Hatta kötü ve çirkin olan şeylere de Cenâb-ı Hakk'ın meşîeti taalluk eder. Fakat Cenâb-ı Hakk'ın bunlara rızası yoktur. Onun için de kul, yaptığı kötülüğün cezasını çeker.

Hidayet ve dalâlet de Cenâb-ı Hakk'ın meşîetine bağlıdır. Kur'ân-ı Kerim birçok âyetiyle bu hususu tavzih etmektedir:

فَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِۚ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِۚ كَذٰلِكَ يَجْعَلُ اللّٰهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

"Allah kimi doğru yola koymak isterse onun kalbini İslâmiyet'e açar. Kimi de sapıttırmak isterse, göğe yükseliyormuş gibi, kalbini dar ve sıkıntılı kılar. Allah böylece kâfirleri küfür bataklığı içinde bırakır."[62]

İman insanın gönlüne ılık ve tatlı bir esintiyle giriverir. İnsan böylece huzur ve saadeti tadar. Bu da ona, doyumu mümkün olmayan bir haz verir.. ve sadrı genişledikçe genişler. O bu imanı sayesinde, insanlığın kemal noktasını yakalar da bütünüyle bir iyilik ve mürüvvet âbidesi hâline gelir. İnsanı elinden tutup bu hâle getiren asla kendisi değildir. Belki gücü her şeye yeten Allah'tır ki, onu elinden tutmuş ve merdiven merdiven hidayetin doruk noktasına çıkarmıştır. Zira akıl ve zekâca çok daha ileri seviyede olan niceleri var ki, onlar hidayete erememekte ve behimî arzularıyla dört ayaklı varlıkların hayatını yaşamaktadırlar. Demek ki, hidayet meselesi veya dalâlet mezelleti sebebiyet noktasında istidat ve kabiliyetle veya irade gücüyle çok da alâkalı değil. Bunlar, doğrudan doğruya ilâhî meşîetin hikmet yüklü bir eseridir.

Şimdi kat'iyen tebeyyün etmiş oluyor ki, bizler eşya ve hâdiselere müdahale edecek durumda değiliz. Bu itibarla diyebiliriz ki biz, hilkatte sadece bir sebep ve bir vesileden ibaretiz. Evet, Cenâb-ı Hak bir şeyi dilemeden onu meydana getirmek bizim için mümkün değildir. Mümkün görünen şeyleri bazen gayri mümkün kılan; gayri mümkün görünenleri de imkân sahasına sokan yegâne kuvvet O'dur. O'nun güç ve kuvveti zâtındandır. Onun için de biz O'na, kuvvetin ta kendisi olarak bakıyoruz. Bize iş yapma gücünü O verdiği gibi, irademizi o yönde kullanma meylini de veren O'dur. Evet, gerçi bize bir irade vermiştir; ancak meşîet ve dileme sadece O'nun hakkıdır. Hidayet ve dalâlet hususunda da durum aynıdır. Hâdi ve Mudill sadece ve sadece Allah'tır.

O'dur ki, bir zaman Ömer'in içine Allah Resûlü'nü öldürme duygusunu vermiş sonra da onu yola salıvermiştir ve dıştan dalâlete gidiş gibi görünen bu yolculuk Hz. Ömer'i hidayetin kucağına çekmiştir.[63]

Ve yine O'dur ki, Mekke'ye kadar gelip hidayet arayan A'şâ gibi güçlü bir şaire içkiyi perde yapmış ve onu dalâlette bırakmıştır.[64] Aslında böyle yüzlerce, binlerce hâdise müşâhede eden bir insanın, hidayet ve dalâletin Allah'ın elinde olduğunu itiraftan başka yapacağı bir şey kalır mı? Evet, hidayet de dalâlet de Allah'ın elindedir.

Bütün bunları kabulle beraber, O, bizim mahiyetimize, mahiyeti meçhul bir irade koymuştur. Çünkü O'nun icraatında abesiyet yoktur. Bu mahiyeti meçhul iradenin üzerine, O, bizim geçmiş ve geleceğe ait bütün yapacaklarımızı ve yaptıklarımızı bina etmiştir ve etmektedir. Ayrıca, bu binanın planını da daha insan yaratılmadan yapmış ve bu planı Levh-i Mahfuz'a kaydetmiştir. Öyle ise bize düşen O'ndan hidayet talep etmektir. Çünkü O, yukarıda zikrettiğimiz âyette de denildiği gibi, Allah kimin hidayetini murad buyurursa onun kalbine inşirah verir, onun gönlünü İslâmiyet'e ısındırır ve hakikatin tatlı yüzü ona olduğu gibi görünür. Görünür de hakikate karşı hâhişkârlık duyar. Allah kimin de dalâletini murad buyurmuşsa, onun kalbini daracık ve sımsıkı kılıverir. Artık o, İslâmî hiçbir teklife evet diyemez. Nasihatten, aslandan kaçan yaban eşekleri gibi kaçar[65] ve her adımı onu İslâm'dan daha da uzaklaştırır.

Ancak, bütün bunların üzerinde kesilip biçildiği bir şart-ı âdi vardır. O da insanın iradesi yani bir şey yapma veya yapmamaya karar verme duygusudur. Esasen insanın kendisini vicdanen hür kabul etmesi de bunu gösterir. Dolayısıyla da vicdanen kendisini mesul sayar. Evet, irade, yapılan şeylere

temel taşı vazifesi görmektedir. Cenâb-ı Hak yaratacağı her şeyi bu temel üzerinde yaratmaktadır.

Meselâ, diyelim ki siz, şu eğri dünya düzenini değiştirmek istiyorsunuz. Onu değiştirme istikametinde, vicdanınızda mevcudiyetini duyduğunuz iradenizi bir yere kadar kullandınız, servet ve sâmânınızı o istikamette harcadınız. Her şeyinizi o yolda sarf ettiniz ve sizi hedefe ulaştıracak bütün yolları denediniz, öyle ki dizinizin dermanı kesildi ve imkânlarınızın dibi göründü.. ve daha bunlar gibi bir sürü esbabı kurcaladınız.. yani iradeden beklenen her şeyi ortaya koydunuz. İşte o zaman Cenâb-ı Hakk'ın irade ve meşîeti imdadınıza yetişecek ve size arzu ettiğiniz imkânları bahşedecektir. Evet, sizin o mahiyeti meçhul iradenize daha nice büyük neticeler lütfedecektir. Bu ilâhî bir kanundur ve asla değişmeyecektir.

Siz, size ait iş yapma gücünü böyle anlayacak ve Allah'tan bekleyeceğiniz şeyleri de bu anlayışla bekleyeceksiniz. Eğer O, siz hiç liyakat kazanmadan bazı keremlerde bulunursa, bu sadece O'nun lütuf ve ihsanıdır. Hiç kimse de O'na bir şey sorma hakkına sahip değildir. Ne var ki, lütuflara iş bina edilemez. Evet, sebepler dairesi içinde, siz, size ve iradenize düşen vazifeyi bütünüyle yerine getirecek sonra da ellerinizi açıp isteyeceğiniz şeyi Cenâb-ı Hak'tan isteyeceksiniz. Meseleyi başlattığımız noktaya çekecek olursak, siz, size ait her şeyi yerine getirdikten sonradır ki, Allah (celle celâluhu), sizin mâkus tali'inizi değiştirecek ve eğri dünya düzeni de gidip rayına oturacaktır.

Zaten öyle olmuyor mu? Kişi canını veriyor, Cenâb-ı Hak da ona şehitlik bahşediyor. Bu pâyeyi verdikten sonra da nimetleri birbirini takip ediyor: Cennet veriyor, Cemalullah'ı müşâhede imkânı veriyor ve daha nice nimetlerle onu serfiraz kılıyor. Yani tenezzülen insanla mukavele yapılıyor.

Öyle ise, rica ederim, siz, size ait malzemeleri kullanmadan önce, harikulâdeden ne Heraklit ne Mesih ne de Mehdi beklemeyin. Cenâb-ı Hak, peygamberleri için dahi değiştirmediği âdet-i sübhanîsini sizler için değiştirecek değildir. Evet, kadimden beri devam edegelen yol ve yöntem budur.

Nebi, aç kalmış, susuz kalmış, harpte dişi kırılmış, yanağı yaralanmış, ayakları kan revan içinde bırakılmış ve çilelerin her türlüsünü görmüştür. O'nun etrafındaki halkalar için de durum aynıdır. Öyle sarsılmış ve öyle ırgalanmışlardır ki, hepsi birlikte "Allah'ın yardımı ne zaman?" diye inlemişlerdir... Ve işte o zaman ilâhî yardım yetişmiş ve *"Allah'ın yardımı çok*

yakındır.” denmiştir. Aşağıdaki âyet bize bu gerçeği anlatmaktadır:

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتّٰى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ مَتٰى نَصْرُ اللّٰهِ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللّٰهِ قَرِيبٌ

“Sizden önce gelenlerin başına gelenler sizin de başınıza gelmeden Cennet’e gireceğinizi mi zannettiniz? Peygamber ve O’nunla beraber mü’minler: ‘Allah’ın yardımı ne zaman?’ diyecek kadar darlığa ve zorluğa uğramışlar ve sarsılmışlardı; iyi bilin ki Allah’ın yardımı yakındır.”[66]

Bir lokma ekmek bulunamadığı, bir yudum suya hasret gidildiği, üzerinde istirahat edilecek bir hasırdan dahi mahrum olunduğu bir devrede.. evet, işin bitme ve tükenme kertesinde, hâdiseler diliyle, gaipten gelen bir ses *“Dikkat edin, Allah’ın yardımı çok yakındır.”* diyecek ve bu sesi duyuncaya kadar siz hep iradenizi kullanacaksınız. Mum kendine düşeni yapacak ve yanacaktır. Sonra iş gidip o mumun altındaki tahtaya dayanınca ilâhî imdat yetişecek ve size mededresân olacaktır. Siz cüz’î iradenizi en son noktasına kadar kullanacaksınız; işte o zaman küllî irade kendine düşeni yapacaktır. Yani idbarınız ikbale, zillet içindeki durumunuz da izzet ve şerefe dönecektir.

Şimdi acaba iradenizi sonuna kadar kullandığınızdan emin misiniz? Eğer “Evet” diyebiliyorsanız, ben de sizlere şu müjdeyi verebilirim: Emin olun, gökleri ve yerleri tesbih tanesi gibi elinde evirip çeviren Allah sizin imdadınıza koşacaktır. O sonsuz kudret yine sonsuz iradesiyle, karşınızda cephe teşkil edenlerin bütün oyunlarını, tuzaklarını ters yüz edecek ve sizi koruyup muhafaza buyuracaktır. Mademki siz, size ait vazifeleri yaptığınızdan eminsiniz, o zaman benim verdiğim müjdelerden de emin olabilirsiniz. Zira ilâhî âdet bunun böyle olacağını söylemektedir…

Kaderin meşîet-i ilâhiye açısından tahlilini yaptığımız bu hususu tek bir cümle ile şöyle noktalayabiliriz:

Cenâb-ı Hak, her şeyi kuşatan ilmiyle, ileride bizim iradelerimizle yapacağımız her şeyi biliyor ve bildiklerini de tayin ve takdir ediyor.. sonra da bunları birer plan hâlinde Levh-i Mahfuz’a kaydediyor, daha sonra da melekler bizim hakkımızda bir defter tutup bütün amellerimizi yazıyor, böylece her iki defter de birbirinin aynı oluyor. Tabiî bunların hepsinde Cenâb-ı Hakk’ın dilemesi esas oluyor. Zira biz Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat olarak, “Allah dilerse

bir şey olur, Allah bir şeyin olmamasını murad buyurursa o şey de olmaz." kanaat ve inancını taşıyoruz.

4. YARATMA AÇISINDAN KAZA VE KADER

Her şeyi yaratan Allah'tır. "Şey" dediğimiz ne varsa hepsi O'nun mahlukudur. Biz de amellerimiz de buna dahiliz. Onun içindir ki Kur'ân-ı Kerim'de: وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ *"Sizi ve amellerinizi yaratan Allah'tır."*[67] buyrulmaktadır.

Efendimiz de bir hadislerinde: إِنَّ اللّٰهَ يَصْنَعُ كُلَّ صَانِعٍ وَصَنْعَتِهِ *"Her sanatkârı ve sanatını yaratan Allah'tır."*[68] ihtarında bulunmaktadır.

Bir taş veya bir mermer mi yontuyorsunuz? Sizi de yaptığınız o işi de yaratan Allah'tır. Size düşünme melekesini veren, sonra sizi düşündüren ve bir merhale ötede, düşündüklerinizi ifade ettiren yine Allah'tır. Öyle ise bizim irademize düşen nedir? Böyle bir meselede irade nasıl bir paya sahiptir?

İrade dediğimiz şey o kadar küçüktür ki, bakışlarınız ne kadar derin ve görüş ufkunuz ne kadar geniş olursa olsun yine onu göremez ve onu belirleyemezsiniz; çünkü onun hariçte hiçbir vücudu yoktur. O kadar küçüktür ki, ona terettüp eden işlerle onun arasında "tenasüb-ü illiyet" prensibine göre bir nisbet bulmak mümkün değildir. Evet, irademiz ne ölçüde küçük ise, yanı başımızda duran ilâhî lütuflar da o kadar büyüktür.

Yaratan, Allah'tır. Kur'ân, Sünnet ve inkişaf etmiş vicdanlar, bunun böyle olduğuna şahitlik etmektedir. Bu sebepledir ki, Allah Resûlü ve O'nun ümmeti olarak bizler, Cenâb-ı Hakk'ın bizim için iyi şeyler yaratmasını, kendi irademize dayalı olarak değil de rahmet kaynaklı olmasını isteriz.. sadece bir fikir vermek için burada bir iki duayı zikretmek istiyorum:

Buhârî'nin rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Efendimiz, *istihare duası* olarak bize şu duayı talim etmektedir:

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ وَأَسْئَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ. فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلَا أَقْدِرُ وَتَعْلَمُ وَلَا أَعْلَمُ وَأَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ. اَللّٰهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هٰذَا الْأَمْرَ خَيْرٌ لِي فِي دِينِي وَدُنْيَايَ وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي أَوْ عَاجِلِ أَمْرِي وَاٰجِلِهِ فَاقْدُرْهُ لِي وَيَسِّرْهُ لِي ثُمَّ بَارِكْ لِي فِيهِ وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هٰذَا الْأَمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِينِي وَدُنْيَايَ وَمَعَاشِي

وَعَاقِبَةِ أمْرِي أوْ عَاجِلِ أمْرِي وَاٰجِلِهِ فَاصْرِفْهُ عَنّي وَاصْرِفْنِي عَنْهُ وَاقْدُرْ لِيَ الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ ثُمَّ رَضِّنِي بِهِ

"Allahım, Senin ilmine danışıyor ve Senin kudretinden yardım diliyorum.. istediğimi de Senin büyük fazlından istiyorum.

Senin her şeye gücün yeter, benim ise hiçbir şeye gücüm yetmez. Sen her şeyi bilirsin, ben ise hiçbir şey bilmem. Sen "Allâmü'l-Guyûb" (Bütün gizlilikleri bilen)sin.

Allahım, eğer bu iş (burada işini zikreder) benim dünya ve ahiret kazancım adına, başlangıcı ve neticesi itibarıyla hayırlı ise ve Sen bunu böyle biliyorsan, o işi benim için takdir buyur, kolaylaştır ve sonra da onda, benim için bereket kıl. Ve yine Sen biliyorsun ki, bu iş benim din, dünya ve ahiretim hesabına başında veya sonunda hayırsızdır, onu benden uzaklaştır, beni de ondan uzak tut. Hakkımda ne hayırlıysa bana onu takdir et. Sonra da takdirine beni hoşnut eyle..."[69]

Efendimiz bu dualarıyla bize, kadere ait bazı sırları öğretmenin yanında bizi hayra kavuşturacak ve yine bizi şerden uzak tutacak yegâne güç ve kuvvet sahibinin Allah (celle celâluhu) olduğunu gösteriyor. O'dur ki, şerrin kötülüğünü vicdanımıza acı acı duyurur ve bizi ondan uzaklaştırır. Hayır hakkında da içimize bir inşirah, bir meltem salar ve vicdanımız bu inşirahla dolar taşar ve biz de bütün benliğimizle o hayrı kucaklamaya çalışırız. Zaten بِيَدِهِ الْخَيْرُ *"Hayır O'nun elindedir."*[70] Başkasının bize hayır vermesine veya gelmekte olan hayrı bizden uzaklaştırmasına imkân ve ihtimal de yoktur.

Hz. Yusuf'a musallat olan belâyı Allah defetmiştir. Gördüğü burhan nedir? Burada onun münakaşasını yapacak değiliz. Ancak ihlâsın özü hâline gelmiş bir peygamberi Cenâb-ı Hak, bir kadının şerrinden korumuş ve muhafaza buyurmuştur. Onun içindir ki, Kur'ân-ı Kerim'de meselenin bu yönü anlatılırken şöyle denmektedir:

كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوٓءَ وَالْفَحْشَٓاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ

"İşte ondan kötülüğü ve fenalığı böylece def ediverdik. Doğrusu o bizim muhlasîn (ihlâsa erdirilmiş) kullarımızdandı."[71]

İşte burada, kötülükle, iradenin meyli arasına Cenâb-ı Hakk'ın lütuf ve ihsanı giriyor ve ferdi, kötülüğe meyletmekten kurtarıyor. Şu kadar var ki, Hz.

Yusuf hakkında söylenen *"O bizim ihlâs sahibi kullarımızdandı."*[72] ifadesi, gösteriyor ki, Cenâb-ı Hakk'ın lütuf ve ihsanını celbeden Hz. Yusuf'un ihlâsıdır. Bu mânâyla irtibatı bakımından Efendimiz'in şu mübarek sözleri de çok mânidar ve çok mühimdir; O, şöyle buyurmaktadır:

أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ

"Dikkat edin, bedende bir et parçası vardır; o iyi olduğunda bütün beden iyidir. O bozulduğunda da, bütün beden bozulur. Dikkat edin, o kalbtir."[73]

Evet, kalbin ihlâsa ermesi ve Cenâb-ı Hakk'a karşı muhabbetle, saygıyla dolup taşması, üst üste kavisler hâlinde gelen belâları defetmeye bir vesile ve vasıta sayılmaktadır.

Yine Buhârî'nin rivayet ettiği bir hadiste, Efendimiz, bir dualarıyla, her şey gibi fiilleri yaratanın da Allah olduğu hususunu dikkatle hatırlatır. Bilhassa sabah namazlarında bazı imamların iftitah duası olarak okudukları bu duanın bir bölümü şöyledir:

اَللّٰهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ

"Allahım, Senin verdiğini geri çevirecek yoktur; Senin menettiğini de verecek.. Senin yanında iltimas olmaz. Bütün şeref Senindir ve Sendendir."[74]

Görüldüğü gibi, Allah'ın verdiği hükmü ve Allah'ın kazasını hiç kimsenin geriye çeviremeyeceği, bu duada talim edilmiş bulunuyor. Öyle ise, bize düşen sadece bir meyildir ve bir yöneliştir.

Esasen bizim fiillerimizin de Allah tarafından yaratılmış olması bizlere apayrı bir duygu ve güven aşılamaktadır. Bu öyle müjde dolu bir inanç ve bir düşüncedir ki, bizi yaratan Rabbimiz, bizi ef'âlimizle baş başa bırakmamakta, kudret ve ilmiyle her an ve her zaman bize bizden daha yakın bulunmaktadır. İnsan için bundan daha sevindirici ne olabilir? Biz bu duygularla kendimizi rahmetin kucağına salıveriyor ve bütün ef'âlimizi Cenâb-ı Hakk'ın yaratmasına havale ediyoruz. İşte bizdeki bu teslimiyet, meşîet-i ilâhiyenin bir rahmet dalgası gibi gelip bizleri önüne katıp sürüklemesine ve mârifet ummanının ortasına atıvermesine sebep oluyor. Bu ümit ve bu dileklerle O'nun dileme ve meşîetini bekliyoruz. Cenâb-ı Hak, bu beklentimizde bizleri haybet ve hüsrana

uğratmasın! Âmin.

Sözün başında da dediğimiz gibi, hidayet de dalâlet de Allah'ın elindedir ve bunların vücud bulmaları Cenâb-ı Hakk'ın meşîet ve yaratmasına bağlıdır.

Kur'ân-ı Kerim'de bu husus tafsilatıyla ele alınmıştır. Biz sadece misal olması bakımından bir iki âyete temas edeceğiz:

مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِۚ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا

"Kimi Allah hidayete erdirirse o hidayete erer. Kimi de dalâlette bırakırsa, artık onu irşad edecek bir mürşid bulamazsın."[75]

مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِۚ *"Allah kimi hidayete erdirirse ancak o hidayettedir."*[76]

وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ أَلَيْسَ اللّٰهُ بِعَزِيزٍ ذِي انْتِقَامٍ

"Allah kimi hidayete erdirirse onu saptıracak yoktur. Allah aziz ve intikam alıcı değil midir!"[77]

Allah kime hidayet murad ederse, onun gönlüne hidayet şuaları akar ve sonra da o gönülde karar kılar. Kimi de sapıklığa sürüklemek murad ederse, bütün vaiz ve hatipler onu kurtarmak için bir araya gelseler, onun imdadına koşsalar, ona anlatılacak her şeyi anlatsalar, tebliğ sevabını alsalar bile, o şahsın sapıtmasını önleme adına hiçbir şey yapamazlar. Çünkü onun hidayete erme liyakati selbolmuştur. Artık ne yapılırsa yapılsın hiçbir faydası yoktur. Günümüzün umumî manzarası, bunu göstermeye yeter ve artar zannediyorum.

Ancak burada şu hususu da nazardan uzak tutmamak gerekmektedir. Hidayet ve dalâleti Allah yaratır; ancak itibarî dahi olsa, onları mevcut iradenin istek ve talebi üzerine yaratır. Kul ister, Hâdi ve Mudill isimleriyle müsemma olan Allah (celle celâluhu) da, hidayet ve dalâleti yaratıverir. Dolayısıyla sapıtanın kendisi yine bizzat kul olur. Onun içindir ki biz, kıldığımız her namazda, Fatiha sûresini okurken Cenâb-ı Hakk'a dua edip yalvarır ve: غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ *"Allahım, bizi mağdub ve dâllînin yoluna sürükleme!"*[78] deriz. Efendimiz de bir hadislerinde *"Üzerlerine Allah'ın gadabı olanlar Yahudilerdir, dâllîn de Hıristiyanlardır."*[79] buyurmuşlardır.

Mevzuu bu noktaya getirdikten sonra, burada hidayetin mertebeleri üzerinde durmak icap etmektedir. Ta ki, çeşitli yanlış anlamalara meydan verilmiş

olmasın!

1 Buhârî, *kader* 6, *tevhîd* 54, *cenâiz* 82; Müslim, *kader* 6-8.

2 Bakara sûresi, 2/216.

3 Buhârî, *şurût* 15; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/325-330.

4 Bkz.: Buhârî, *şurût* 15; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/325-330; İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 4/287-293.

5 Bkz.: Yûsuf sûresi, 12/9-35.

6 İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye* 3/133-136.

7 İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye* 3/107-116.

8 Bkz.: Kasas sûresi, 28/1-35.

9 Bkz.: Nisâ sûresi, 4/157-158.

10 İnfitâr sûresi, 82/11-12.

11 İsrâ sûresi, 17/13.

12 Enbiyâ sûresi, 21/105.

13 Ra'd sûresi, 13/11.

14 Rûm sûresi, 30/30.

15 Nûr sûresi, 24/55

16 Yâsîn sûresi, 36/12.

17 En'âm sûresi, 6/38.

18 Buhârî, *bed'ü'l-halk* 1, *tevhîd* 22.

19 Kehf sûresi, 18/23-24.

20 Buhârî, *cihâd* 22, *nikâh* 119; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/275.

21 İnsan sûresi, 76/30.

22 Bakara sûresi, 2/253.

23 Ebû Dâvûd, *sünnet* 6; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/6.

24 el-Alûsî, *Rûhu'l-meânî* 26/63

25 Yûnus sûresi, 10/99.

26 En'âm sûresi, 6/35.

27 Mâide sûresi, 5/48.

28 Âl-i İmrân sûresi, 3/140.

29 Nisâ sûresi, 4/133.

30 Mâide sûresi, 5/54.

31 Buhârî, *bed'ü'l-halk* 6, *edeb* 41, *tevhid* 33; Müslim, *birr* 157.

32 Âl-i İmrân sûresi, 3/26.

33 Hûd sûresi, 11/107; Bürûc sûresi, 85/16.

34 İsrâ sûresi, 17/54.

35 Bkz.: Kaf sûresi, 50/16.

36 Bkz.: Bakara sûresi, 2/284.

37 A'râf sûresi, 7/188.

38 Buhârî, *rikak* 18, *merdâ* 19; Müslim, *sıfâtü'l-münâfikîn* 71-78.

39 Hûd sûresi, 11/32.

40 Hûd sûresi, 11/33-34.

41 En'âm sûresi, 6/80.

42 Sâffât sûresi, 37/102.

43 Sâffât sûresi, 37/102.

44 Kehf sûresi, 18/67.

45 Kehf sûresi, 18/69.

46 Yûsuf sûresi, 12/99.

47 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/72; Ma'mer İbn Râşid, *el-Câmi'* 11/28.

48 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/214, 224, 283, 347.

49 Tirmizî, *kader* 7, *daavât* 89, 124; İbn Mâce, *dua* 2.

50 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/315; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/168.

51 İbn Mâce, *mukaddime* 13.

52 Âl-i İmrân sûresi, 3/8.

53 A'râf sûresi, 7/54.

54 Zümer sûresi, 39/7.

55 Kasas sûresi, 28/77.

56 En'âm sûresi, 6/141.

57 Bakara sûresi, 2/190; Mâide sûresi, 5/87.

58 Nisâ sûresi, 4/36.

59 İsrâ sûresi, 17/16.

60 A'râf sûresi, 7/28.

61 Ra'd sûresi, 13/11.

62 En'âm sûresi, 6/125.

63 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 3/268; İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 2/186-188.

64 Bkz.: el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* 3/56.

65 Bkz.: Müddessir sûresi, 74/48-51.

66 Bakara sûresi, 2/214.

67 Sâffât sûresi, 37/96.

68 el-Buhârî, *Halku ef'âli'l-ibâd* s.46; el-Beyhakî, *el-İ'tikâd* s.144.

69 Buhârî, *teheccüd* 25; *daavât* 48, *tevhîd* 10; Ebû Dâvûd, *vitr* 31.

70 Tirmizî, *daavât* 36; İbn Mâce, *ticârât* 40; Dârimî, *isti'zân* 57.

71 Yûsuf sûresi, 12/24.

72 Yûsuf sûresi, 12/24.

73 Buhârî, *îmân* 39, *büyû'* 2; Müslim, *müsâkat* 107.

74 Buhârî, *ezân* 155; Müslim, *mesâcid* 137-138.

75 Kehf sûresi, 18/17.

76 İsrâ sûresi, 17/97.

77 Zümer sûresi, 39/37.

78 Fatiha sûresi, 1/7.

79 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/378, 5/32, 77.

Üçüncü Bölüm
KADER - İRADE
VE
HİDAYET İLİŞKİSİ

Bizim tespit edebildiğimiz şekliyle hidayetin iki mertebesi veya çeşidi vardır:

Birincisi: Şeriat-ı fitriye şartları içinde cereyan eden, cebrî hidayet.

İkincisi: İnsan iradesinin nazara alındığı hidayet.

1. ŞERİAT-I FITRİYE ŞARTLARI İÇİNDE CEREYAN EDEN HİDAYET

Her varlık, yaratılış ve fıtrat kanunlarına göre kendisi için takdir edilen hedef ve gayeye doğru giderken cebrî bir istikamet takip etmektedir. Buna ilâhî sevk demek daha uygundur.

İnsanın ilk yaratılışı, anne karnındaki ceninin bir rüşeym hâlinde gelişmesi ve embriyolojik safhalardan geçmesi işte hep böyle bir sevk ile cereyan etmektedir.

Umum mahlukat için de, maslahatları istikametinde devam edip duran böyle bir sevk ve insiyak günümüzde herkes tarafından bilinen bir mevzu. Buna tabiatperest ve maddeci zihniyet "İçgüdü" veya "Sevk-i Tabiî" diyedursun, bunun ilâhî bir sevk olduğuna vicdan dünyası ittifak hâlindedir. Zaten tevhid delilleri arasında saydığımız "Hidayet Delili" de –başlı başına müstakil bir mevzu olarak– bu şekilde cereyan eden sevk ve hidayetleri, doğrudan doğruya Cenâb-ı Hakk'ın varlık ve birliğiyle irtibatlandırmaktadır.

Zerrelerden kürelere kadar yani, atom çekirdeği etrafında dönen elektronlardan, gökyüzünde Mevlevî gibi dönen yıldızlara, galaksilere ve bütün gök cisimlerine kadar her şey bu sevk sayesinde kendisine düşen vazifeyi yerine getirmeye çalışmaktadır. Her şey, Allah karşısında matlup hâli alabilmek için, çizilen istikametten zerrece inhiraf etmeden varmak istediği hedefe doğru süratle koşar.

Tavuk yumurtaların üzerine yatar ve bütün bir kuluçka devresinde sabırla bekler. Aç durur, susuz kalır, kendisi ateşler içinde yanar ama, nöbetini terk etmez. Tavuk, çıkacak civcivlerden acaba haberdar mıdır? Daha sonra başlarına vurarak ellerindeki taneyi alacak olan bu tavuk, niçin onlar için böyle bir çileye katlanmaktadır?.. Cevabı bizce bellidir: Cenâb-ı Hak onu, o istikamete sevk etmektedir.

Ya o civcive ne demeli.. miadı dolup belli gün gelip çattığında, yumuşacık gagasıyla kabuğunu kırıp dışarıya çıkan bu civciv, evet, yumurtanın dışında, yumurtaya göre çok daha mükemmel ve geniş olan bir hayatın varlığını acaba nereden bilmektedir ki, oradan çıkmak için büyük bir gayret sarf etme ihtiyacını duymaktadır.

Dünyaya yeni gelen bir çocuk, hemen annesinin memesine sarılır ve emmeye başlar. Evvelâ, çocuğun doğumuna yakın anne memesine süt stoku yapan kim? İkinci olarak çocuğa orada süt olduğunu ve süt emme tekniğini öğreten ve rehberlik yapan kim? İşte bu ve benzeri bütün sorulara verilecek tek cevap vardır: O da bunların hepsi ilâhî bir sevk ile olmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim yer yer bize, bu ilâhî sevkleri hatırlatır. İşte onlardan birkaçı:

a. وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ۝ ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا

"Rabbin, bal arısına şöyle ilham etti: Dağlarda, ağaçlarda ve hazırlanmış kovanlarda yuva edin; sonra her çeşit üründen ye, sonra da Rabbinin gösterip müyesser kıldığı yollara koyul."[1]

Evet, arı, bal yapma tekniğini işte böyle bir irşad, talim ve hidayetle öğrenmiştir.

Allah arıya bal yapmasını, dağlarda, ağaçların kovuklarında ve kovanlarda barınmasını vahyediyor. Arı da bu vahiy ile petek yapmasını öğreniyor. Petek yapımında kullandığı hendese, hiç de arının bilebileceği ölçülerle olacak gibi değil. Demek petek yapımında kullanılan hendese de arıya vahiy ile öğretiliyor. Sonra arı kendisine has bir uçuşla çiçekten çiçeğe konuyor ve onlardan çeşitli hüzmeler alıyor. Bu arada gidiş gelişlerinde yolu kaybetmemek için belli bir metot kullanıyor. Geçtiği yerlere âdeta kendisine has izler bırakıyor ve dönüşünü de aynı izler üzerinden yapıyor. Nihayet, çiçeklerden topladığı hüzmeleri getirip peteklere koyuyor.

Kovanda da fevkalâde bir idare görüyoruz. Evet, burada da açık bir sevk-i ilâhî müşâhede ediliyor. Öyle ki, sistemini kurmuş güçlü bir devlet mekanizması ancak kovandaki kadar düzgün çalışabilir.

Kovana hâkim bir ana arı vardır, bir de vazifeleri sadece telkîh olan sayısı çok az erkek arı. Diğer arılar ise durma ve dinlenme bilmeden çalışan arılardır. Bunlar ise bir sistem içinde kendilerine düşen vazifeyi aksatmadan yerine getiren işçi arılardır.

Yumurta bırakma mevsimi gelince ana arı bütün peteklerin ağzına yumurtalarını bırakır. Tabiî kovanda bulunan az sayıdaki erkek arılar da fıtrî vazifelerini ifa ederler. Bunlar vazifelerini yaptıktan sonra artık işleri kalmamıştır. Dolayısıyla, kovanda tufeylî olarak sadece bal yemekle meşgul olurlar. Ana arı bunlardan birkaçını bırakarak diğerlerinin hepsini ifnâ eder, öldürür. Bıraktığı erkek arılar ise gelecek sene işe yarayacaklardır.

Erkek arıların, tufeylî olarak yaşamalarına müsaade edilmediği gibi, yabancı bir arının da kovana girip yerleşmesine müsaade edilmemektedir. Bu fevkalâde idarî ciddiyetin yanında bir de aynı oranda temizlik görürüz. Öyle ki, çiçeklerin özünü ve hüzmesini alan arı, peteğe döndüğünde şayet temizlik kurallarına uygun olmayan bir kılıkla dönmüşse, meselâ vücudunun bir yerinde çamur varsa, o hâliyle peteğe kabul edilmez. Veya bir arı yapısı itibarıyla kanun ve kurallara başkaldırıp anarşistlik yapıyorsa, o da derhal petekten uzaklaştırılır.

Acaba minnacık bir kafa taşıyan arıya bunları öğreten kimdir? Öğreten kimdir ki, elli milyon sene evvel yaşamış arıların yaptığı balla, bugünkü arıların yaptığı bal, terkip ve hendesî ölçü bakımından hiçbir farklılık göstermemektedir. Arı tekâmül etmemiş. Yaratıldığı andan itibaren yaptığı işin âlimi olarak yaratılmış, öyle de devam etmektedir. Peteğinin deliklerini altıgen olarak hazırlaması, üçgen veya dörtgen olarak hazırlamaması hikmetinden alın da, bal yapış keyfiyetine kadar, evet, önümüze nefis bir yiyecek ve aynı zamanda şifa kaynağı olarak gelen balın her safhasında biz, bir vahiy ve ilham esintilerini duyar gibi olmaktayız. Biz duyar gibi olmaktayız ama, ihtimal arı, bu ilham esintilerini kat'iyen duymakta ve yaptıklarını, gayr-i şuurî sevklerle yapmaktadır. Evet, arının bu icraatını sevk-i ilâhîye vermeden izah etmeniz mümkün değildir.

Hâsılı, arıya bal yapma sanatını Allah öğretti. Ana arıya, erkek arılara ve diğerlerine ayrı ayrı vazife görmeyi yine Allah talim etti. Allah'tır ki, ana arıyı orada hâkim, diğerlerini de ona itaatkâr kıldı...

b. Karınca da Cenâb-ı Hakk'ın ilhamına mazhardır:

حَتّٰٓى اِذَٓا اَتَوْا عَلٰى وَادِ النَّمْلِۙ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَٓا اَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْۚ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمٰنُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

"Sonunda karıncaların bulunduğu vadiye geldiklerinde bir karınca 'Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin. Süleyman ve ordusu bilmeden sizi ezmesin.' dedi."[2] âyeti bize bunu anlatmaktadır.

Karınca bu sözü nasıl söyledi? Elbette onun kendine göre bir dili ve karıncaların birbirleriyle görüşebilmelerinin bir şekli vardır. Şimdilerde zoologlar şunları heceliyorlar:

Mevcut iki karınca yuvası var. Bunlardan biri küçük bir hendeğin öbür tarafında bulunmaktadır. Yuvalardan birinden alınan bir karınca diğer yuvaya bırakılır. Çok kısa süren bir sessizlikten sonra, arkadaşlarını kaybetmiş yuvanın karıncaları, arıların kovandan boşaldıkları gibi yuvalarından boşalır, diğer yuvaya doğru ilerlemeye başlar ve üzerine çubuk uzatılmış hendekten geçerek diğer yuvaya hücum ederler. Şimdi bu karıncanın kaybolduğunu ve diğer yuvada bulunduğunu, arkadaşlarına kim haber vermiştir? İşin mütehassısları meseleyi şöyle izah etmektedirler:

Diğer yuvaya bırakılan karınca elektromanyetik dalgalar hâlinde çıkardığı şerarelerle, arkadaşı olan karıncalara gizli bir mesaj göndermiş ve başına gelen hâdiseyi ve nerede bulunduğunu koordinatlarıyla onlara haber vermiştir. Gayet gizlilik içinde cereyan eden bu muhavereden sonra da arkadaşları bu karıncayı kurtarmak için seferber olmuşlardır.

Demek ki, karınca da konuşuyor.. Cenâb-ı Hak, ona öğrettiği dili hususî bir ihsan olarak Hz. Süleyman'a da talim buyurmuştu. Onun için Hz. Süleyman âyette anlatılan şekliyle, karınca arkadaşlarını uyarınca tebessüm etmiş ve mazhariyetinin buudlarını "tahdis-i nimet" suretinde ilan ederek Rabbine yönelmişti.[3]

Karıncalar, cumhuriyet sistemi gibi bir sistemle idare edilmektedir. Bütün karıncalar çalışır ve yuvaya gıda stoku yapma işinde aktif görev alırlar. Tembel hiçbir karınca yoktur. Taşıdığı yük bazen kendisine ağır gelince, hemen arkadaşlarını çağırır ve bu ağır yükü birkaç karınca omuzlayarak yuvaya taşırlar. Onlar yaz boyu durup dinlenme bilmeyen bir gayret içindedirler. Sonunda yaptıkları stok kışı idare edecek duruma gelince, yuvalarına sığınır ve

kapıları da kapatırlar.

Ancak bazen onlara göre bir terslik olur. Nemli toprakta stok edilmiş buğday veya arpalarda nemlenme görülür. Bu durumda yapılacak şey, buğdayı veya arpaları dışarıya taşıyıp güneşlendirmektir; karıncalar da işte bunu yapar. Tahıl kuruduktan sonra da, tekrar içeriye taşırlar. Ancak, bazen bu taneler çimlenmeye başlayabilir... Bu durumda hemen taneyi ikiye böler ve ayırırlar. Şayet parçalardan birisi yine çimlenecek olsa, onu da tekrar ikiye bölerler. Böylece taneyi kendi istifadeleri çerçevesinde tutmuş olurlar. Şayet çimlenmesine göz yumsalar o tane onların işine yaramaz.

Karıncaya bütün bunları kim öğretmiştir? Bizim hafiza kuvvemiz kadar bir bünyeye sahip olmayan bu varlığa bütün bu girift meseleleri acaba kim talim etmiştir?

Her zaman olduğu gibi cevabımız yine bellidir. Karıncaya bütün bu hayat serüvenini ilham eden Allah'tır. Ve onlar böyle bir ilhamla sevkolunmaktadır.

Ebû Hüreyre'nin (radıyallahu anh) rivayet ettiği bir hadis-i şerifte, Allah Resûlü bize şöyle bir hâdiseyi nakletmektedir:

"Peygamberlerden biri, bir vadiden geçerken, gölgelenmek için bir ağacın altına oturmuştu. Oturduğu yerde de bir karınca yuvası bulunmaktaydı. Karıncanın birisi bu peygamberi ısırdı. O da kendisini ısıranın ne olduğunu bilmediği için yuvayı yaktırdı. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak'tan ona şöyle bir ikaz geldi:

"Bir karınca seni ısırdı diye, durmadan Allah'ı tesbih eden bir ümmeti mi yakıyorsun?"[4]

Görülüyor ki, karıncalar da bir ümmettir ve bizim bilmediğimiz bir dille, onlar da Cenâb-ı Hakk'ı tesbih etmektedir.

Hâkim'in *Müstedrek*'inde rivayet ettiği bir diğer hadiste de Efendimiz şöyle buyurmaktadır:

"Hz. Süleyman yağmur duasına çıkmıştı. Giderken de çoluk çocuk kim varsa hepsini götürmüştü. Ayrıca herkes evindeki davar ve hayvanlarını da yanlarına almışlardı. (Orada herkes yalvaracak, koyun ve kuzular meleşecek ve Cenâb-ı Hakk'ın rahmetini celbetmek için herkes kendi diliyle tazarru ve niyazda bulunacaktı.)

Hz. Süleyman ve yanındakiler yolda giderken, bir manzara Nebi'nin dikkatini çekti: Sırtüstü yatmış, büyükçe bir karınca, antenlerini el gibi

kullanarak havaya kaldırmış ve kendi diliyle bir şeyler söylüyordu. Hz. Süleyman dikkat kesildi ve karıncanın şu şekilde dua etmekte olduğunu duydu: 'Allahım, ben Senin mahlukatından bir mahlukum. Senin vereceğin rızıktan müstağni olamam. Eğer bize su gönderirsen sulanırız, rızka mazhar oluruz. Gayrı ne diyeyim. Bundan böyle ya su gönderir bizi yaşatırsın ya da biz böyle helâk olur gideriz.'

Hz. Süleyman, karıncanın bu içli feryadını duyunca etrafındakilere şöyle dedi: 'Artık geriye dönün. Sizin duanızdan başka bir dua sebebiyle Allah yağmur gönderecektir...' "[5]

Karınca bütün bunları sevk-i ilâhî ile, Cenâb-ı Hakk'ın ilham ve irşadıyla yapıyordu.

c. Kur'ân-ı Kerim, bütün hayvanat cinsinin kendileri arasında bir ümmet olduğunu ifade ederek şöyle buyurmakta ve kaderin bu yönüne dikkat çekmektedir:

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلٰى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ

"Yerde yürüyen hayvanlar ve kanat çırpıp uçan kuşlar da ancak sizin gibi bir ümmettir. Kitap'ta Biz hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Onlar sonra Rabbilerinin huzurunda toplanacaklardır."[6]

Ebû Dâvûd'un rivayet ettiği bir hadiste de Efendimiz: *"Eğer köpekler bir ümmet olmasalardı öldürülmelerini emrederdim."*[7] buyurmaktadırlar. Evet, onlar da kendilerine göre bir millet teşkil etmektedirler.

Kelaynakların nesli tükeniyor diye ilim adamları telaşa kapılmışlardı. Zira her varlığın, ekolojik dengede bir yeri vardır. Onun tükenmesi ise, dengeden bir gedik açılması demekti. Şimdi her varlığa böyle ekolojik dengede bir yer tutmayı kim öğretmiş ve kim talim etmiştir? İşte biz bu meseleye cebrî hidayet veya şeriat-ı fitriye şartları içinde cereyan eden hidayet nazarıyla bakıyor ve bütün bu sevklere ve insiyaklara da bu zaviyeden yaklaşıyoruz.

2. İNSAN İRADESİNİN NAZARA ALINDIĞI HİDAYET

Allah (celle celâluhu), çeşitli vesileler göndererek insanları hidayete erdirir.

Peygamberler insanların hidayetine vesile olduğu gibi gönderilen kitaplar da yine aynı şekilde insanların hidayetine vesiledir. Tebliğ yapan insanların yaptıkları tebliğ ve irşad faaliyetleri de bu mânâda birer vesile ve vasıta kabul edilebilir. Ancak burada unutulmaması gereken bir nokta vardır; o da şudur: Cenâb-ı Hak, böyle çeşitli vesileler gönderir, ama hiç kimseyi bu vesile ve vasıtaları kabullenmeye zorlamaz.

Durum böyle olunca da peygamber hanesindeki bir insan bile bazen hidayete eremez. Bazen de tam tersi olur; Firavun sarayında bir mü'min-i âl-i Firavun ve Âsiye yetişir. Tabiî bu çeşit hidayette daima beşer iradesi devreye girmektedir. Allah (celle celâluhu), hidayete götürücü bütün vesileleri yaratır. Hidayeti yaratmasına gelince o, insan iradesine bağlıdır. İrade dediğimiz mahiyet ve hüviyeti meçhul bu izafî varlık, burada da bir âdi şart olmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'in birçok âyetinde bu tür hidayet ele alınmaktadır. Biz, bunlardan bir ikisini zikretmiş olacağız:

a. وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمٰى عَلَى الْهُدٰى فَأَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

"Semud milletine doğru yolu göstermiştik, ama onlar körlüğü doğru yolda gitmeye tercih ettiler. Kazandıklarının karşılığı olarak onları alçaltıcı azabın yıldırımı çarptı."[8]

Demek oluyor ki, esasen Semud kavmine hidayet vesilesi ulaşmıştır. Bu Hz. Salih'tir (aleyhisselâm). Fakat onlar kendi irade ve ihtiyarlarıyla körlüğü tercih etmişler ve temerrütle burunlarının doğrultusunda giderek gayyaya yuvarlanmışlardır.

b. Allah (celle celâluhu), hidayete vesile olmaları için nice peygamberler göndermiştir. Ta ki, kendi iradeleriyle sapıtanlar, hiçbir mazeret ileriye süremesinler:

رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللّٰهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا

"Peygamberlerden sonra, insanların Allah'a karşı bir hüccetleri olmaması için, müjdeleyen ve korkutan peygamberler gönderdik. Allah Aziz'dir, Hakim'dir."[9]

İnsanlar sapıklıklarına karşı hiçbir mazeret ileri sürecek durumda değildir. Çünkü ard arda gelen peygamberler, insanlara hakikatleri bütün çıplaklığı ile

anlatmışlardır. Kötülüklerin encamını ve iyiliklerin insanı hangi zirvelere ulaştıracağını bir bir söylemişlerdir.

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيراً وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ

"Biz seni hak ile müjdeleyici ve inzar edici bir peygamber olarak gönderdik. Geçmiş her ümmet içinde de mutlaka bir uyarıcı (peygamber) bulunagelmiştir."[10]

Evet, hiçbir ümmet yoktur ki, içinde bir nebi zuhur etmiş olmasın. Bu itibarla her ümmete mutlaka nebi gelecek, mübeşşir ve münzir olarak onlara hakikatleri tebliğ edecek ve ardından da iradeleriyle onları dinleyenler hakkında Allah (celle celâluhu) hidayetini yaratacaktır. Sapıklığı tercih edenler ise dalâlette kalacaktır ki, bu da onlar için de Cenâb-ı Hak, dalâlet murad etmiş olacaktır. وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا *"Biz peygamber göndermedikçe hiç kimseye azap etmeyiz."*[11] âyeti bu hakikati ifade etmektedir.

Allah (celle celâluhu), herkese hakkı-hakikati öğretmek ve işin neticesinde itiraza hiçbir mahal bırakmamak için peygamberler gönderdi. Onlar da birer hidayet meşalesi gibi ümmetleri arasında yol gösterici oldular. Bizim payımıza düşen ise bir meşale değil bir hidayet güneşiydi. Zira bize gelen Hz. Muhammed Aleyhisselâm'dı, Nebiler Sultanı'ydı.

Dolayısıyla bizler için de hiçbir mazeret söz konusu olamaz. Çünkü Efendimiz'in mübarek sesini soluğunu duyduğumuz gibi, o günden bu güne Kur'ân'ın füsunkâr ifadeleri her an içimizi okşayıp durmaktadır.

Bununla beraber, Cenâb-ı Hak, ayrıca kemal-i kereminden her asrın başında birer müceddit gönderdi.[12] Onlarla içimizi saran toz ve dumandan gönüllerimizi temizledi. Evet, onlar vasıtasıyla her asrın insanı, dinî hayatına yeniden bir canlılık getirdi. Fakat bütün bunlar olurken insanın iradesi nazardan uzak tutulmadı. Yani, Cenâb-ı Hak, hidayete götürücü vesile ve vasıtaları yaratarak hidayeti yaratmayı kulun istemesine bağladı. Bu bölümde cebrî bir hidayet söz konusu değildir.

Bazen de Allah (celle celâluhu), insanların liyakatini nazara alarak, hidayet ve dalâleti doğrudan doğruya yaratır.

Allah (celle celâluhu), Nebi'sini gönderir. O Nebi, Hz. Ebû Bekir'e dini tebliğ eder. O da hiç duraklamadan tebliğ edilen mesajı kabul eder ve hakikat karşısında birden eriyiverir. Gönlü hidayetle apaydın olur, derken gider

“Sıddîkıyet”in zirvesine yükselir.

Yine Allah (celle celâluhu), Nebi’sini gönderir. Bu sefer de karşısına Ebû Cehil gibi biri çıkar. Cenâb-ı Hak, ezelî ilmiyle onun hidayete liyakatinin olmayacağını bildiğinden onun hakkında dalâleti yaratır. O da hakkındaki bu hükmü fiilleriyle tasdik eder. Her geçen gün küfür ve küfranını artırır. Baş aşağı gider. Sonunda hayatını, Bedir’de Allah Resûlü’ne karşı kılıç kullanırken noktalayarak bir çukura, hem de ebedî olarak yuvarlanır.[13]

c. Zaten Kur’ân-ı Kerim her iki hidayet şeklini şu âyette bir arada toplamış her iki hidayet şekline de dikkati çekmiştir:

وَاللّٰهُ يَدْعُوا إِلٰى دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

“Allah Dârüsselâm’a çağırır. Dilediğini de doğru yola eriştirir.”[14]

Cenâb-ı Hak, çeşitli vesileleri kullanarak insanları hidayete, sırat-ı müstakîme davet eder. Ancak, hidayete gelince, onu bizzat Kendi meşîetine bağlar. Dilediğini hidayete erdirir, dilediğini de dalâlette bırakır.

Meselenin bir küçük yönü insana aittir. O, Allah’ın davetine icabet eder ve hidayet vesilelerinden istifadeye çalışırsa, Allah da meşîetiyle tecellî eder ve onu hidayete erdirir.

Kur’ân-ı Kerim bir hidayet kaynağıdır. Ondan ancak Allah’ın diledikleri istifade edebilir ve Kur’ân sadece onlar için bir hidayet vesilesi olur. هُدًى لِلْمُتَّقِينَ *“Müttakiler için bir hidayet kaynağıdır.”*[15] denilmekle bu hakikate işaret edilmektedir. Kelimenin mânâ-i masdarî olmasından anlıyoruz ki, kul evvelâ müttaki olmaya çalışacak ve Kur’ân’dan istifade etme liyakatini ortaya koyacaktır ki, bu kula ait yöndür. Bu hususun Cenâb-ı Hakk’ın meşîetine bakan tarafı ise birkaç âyet aşağıda anlatılmakta ve şöyle denmektedir:

أُولٰئِكَ عَلٰى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ

“İşte onlar Rabbilerinden bir hidayet üzeredirler.”[16]

Onlar ki gaybe inanmışlar, namaz kılmışlar, oruç tutmuşlar, zekât vermişler ve kendilerine gelen kitaba da kendilerinden öncekilere gelen kitaplara da inanmışlar ve ahireti tasdik etmişlerdir. Bu davranış onları müttaki olma seviyesine çıkarmış ve Allah (celle celâluhu) da onlar için hidayet dilemiş ve hidayet yaratmıştır.

d. Ve yine Allah (celle celâluhu), Peygamberine hitaben şöyle buyurur:

وَكَذٰلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَاۜ مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلٰكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهٖ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَاۜ وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍۙ ۝ صِرَاطِ اللّٰهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِۜ أَلَا إِلَى اللّٰهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ

“Ey Habibim! İşte sana da buyruğumuzla Cebrail’i gönderdik. Sen kitap nedir, iman nedir, bilmezdin. Fakat Biz onu, kullarımızdan dilediğimizi onunla doğru yola eriştirdiğimiz bir nur kıldık. Şüphesiz sen de insanlara göklerin ve yerin sahibi olan Allah’ın yolunu, doğru yolu göstermektesin. İyi bilin ki, işler sonunda Allah’a döner.”[17]

İşte bu âyette de anlatıldığı gibi, hidayette iki mertebe görüyoruz. Birinci mertebede sadece vesile ve vasıtalık var ki, Kur’ân-ı Kerim bu vesile ve vasıtalığı da bazen hidayete erdirme olarak vasıflandırmaktadır. Esasen bu tür hidayete erdirme vesilelikten öteye de geçmez. Hidayetin ikinci mertebesine gelince bu, Cenâb-ı Hakk’ın insan gönlünde hidayeti yaratmasıdır. Bu yaratmayı Cenâb-ı Hak, vesilelerle yaptığı gibi bazen de doğrudan doğruya yapmaktadır. O’nun bu şekilde hidayete erdirmesi ise, sırf bir lütuftur. Büyüklerimiz buna “Cebr-i Lütfî” demişlerdir. Rabbimiz’den niyazımız, bizleri de böyle cebrî bir lütuf ile hidayete erdirmesidir.

Neticede bir kere daha ifade edelim ki, hem hidayet hem de dalâlet doğrudan doğruya Cenâb-ı Hakk’ın yaratmasıyla vücuda gelir. Bu mânâyı ifade eden şu hadis-i şerif de bu hakikati tam tenvir eder:

بُعِثْتُ مُبَلِّغًا أَنَا وَدَاعِيًا وَلَيْسَ إِلَيَّ مِنَ الْهُدٰى شَيْءٌ وَخُلِقَ إِبْلِيسُ مُزَيِّنًا وَمُبْغِيًا وَلَيْسَ إِلَيهِ مِنَ الضَّلَالَةِ شَيْءٌ

“Ben tebliğ ve davet edici olarak gönderildim. Hidayet meselesinde benim hiçbir müdahalem ve salâhiyetim söz konusu değildir. Şeytan da bâtılı süslü göstermek ve sizi azdırmak için gönderilmiştir. Onun da dalâlet hakkında bir söz ve salâhiyeti yoktur.”[18]

İnsan, iradesiyle talepte bulunur. Sonra da Cenâb-ı Hak talep edilen şeyi yaratır. Şu kadar var ki, insanın sevap cihetine iktidarı çok az olmasına rağmen, günah ve şer cihetine surî bir iktidarı vardır. Zira şer ve günahlar tahrip nevindendir. İnsan bir kibritle bir evi yakabildiği gibi, çok küçük bir iradeyle de şer ve günah işlemeye güç yetirebilir. Hâlbuki ona isabet eden bütün sevap

ve hayırlar Cenâb-ı Hak'tan gelmektedir. Kula düşen ise bu sevap ve hayır kapısında sebat edebilmektir. Onun kasdı ve azmi hayır olduğu müddetçe de Allah (celle celâluhu), ona hayır ve sevabı nasip edecek ve onun için bütün hayır yollarını kolaylaştıracaktır. Hidayet, bu zaviyeden bakılacak olursa herkes için ve her zaman ve zeminde lâzımdır.

1 Nahl sûresi, 16/68-69.

2 Neml sûresi, 27/18.

3 Bkz.: Neml sûresi, 27/19.

4 Buhârî, *cihâd* 153; Müslim, *selâm* 148.

5 ed-Dârakutnî, *es-Sünen* 2/66; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 1/473.

6 En'âm sûresi, 6/38.

7 Tirmizî, *sayd* 16, 17; Ebû Dâvûd, *edâhî* 22; Nesâî, *sayd* 10.

8 Fussilet sûresi, 41/17.

9 Nisâ sûresi, 4/165.

10 Fâtır sûresi, 35/24.

11 İsrâ sûresi, 17/15.

12 Bkz.: Ebû Dâvûd, *melâhim* 1; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 6/324.

13 İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 4/33; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 2/46.

14 Yûnus sûresi, 10/25.

15 Bakara sûresi, 2/2.

16 Bakara sûresi, 2/5.

17 Şûrâ sûresi, 42/52-53.

18 ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/11; el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 3/204.

Dördüncü Bölüm
KADERLE İLGİLİ SORU VE CEVAPLAR

Soru 1: Elestü: Kâlû-belâ ne demektir?

Cevap: Bu sözler, Yaradan'ın yarattıklarıyla, hususiyle insanla olan mukavelesine ait bir kısım sözlerdir ki bu mukavelede: أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"* diye sorulur. Karşılığında da: بَلٰى *"Evet, Rabbimizsin!"*[1] cevabı alınır.

Bu meselenin iki yönü vardır:

1. Bu soru kime ve nasıl sorulmuştur?

2. Ne zaman sorulmuştur?

Birinci şık itibarıyla, birkaç mülâhaza arz edilebilir.

a. İnsan henüz hiçbir şey değilken "var olma" emrini alması ve onun da bu emre, "evet" demesi ki; tekvînî mahiyette bir soru-cevap ve bir mukavele sayılır.

b. İnsan atomlar âleminde, hatta bu âlemin de ötesinde parçacıklardan ibaret iken, her şeyi bir kemale doğru sevk edip terbiyeye tâbi tutan Rabbülâlemîn, bu parçacıklara insan olma şevkini duyurarak, o istikamette onlardan bir söz ve misak almasıdır ki, bu da, her zerrenin kendi takatinin çok üstünde, Kafdağı'ndan ağır yükleri omuzlayarak, Rabbin "var etme" teklifine "evet" demesinden ibaret sayılabilir…

Bu iki şekilde cereyan eden "soru-cevap" veya "teklif ve kabul" söz ve beyanla değil gibidir. Buna binaen bir kısım tefsirciler bu mukaveleye istiare-i temsiliye tarikiyle yapılmış bir mukavele nazarıyla bakmışlardır. Yani, sanki öyle denilmiş, öyle cevap verilmiş ve öylece hukukî kıymeti haiz bir sözleşme kabul edilmiş; yoksa, beyanla ve yazışma ile yapılmış bir akit değildir.

Aslında, bin bir çeşit hitap ve bin bir çeşit cevap sahibi Rabbin, "hitap ve cevap" indeksini (fihristini) nazara almadan böyle bir hükme varmak, tekellüften salim olamaz. Buna da yeri gelince temas edeceğiz.

c. Bu türlü bir ikrar isteği ve şehadette bulunma sözleşmesi insanın kendini

duyması ve kendinin, kendinden başka bir şey olmadığını anlamasından ibaret, bir nefis mârifeti, bir *"Nefsini bilen Rabbini bilir."*[2] hakikatini temsil; bir mahiyet âyinesini seyre koyulma ve bu yolla şuuruna akseden rengârenk hakikatlerin petekleşmesine şahit olma ve bu şehadeti ilân etmektir. Ne var ki, bu icap ve kabul, bu duyma ve uyanma, çok açık ve hemen sezilecek gibi de değildir. Belki, çok ikaz ve tembihlerle duyulup hissedilebilecek şeylerdendir ki; irşadın ehemmiyeti de, bu noktadan ileri gelmektedir.

İnsana emanet edilen nefis veya benlik (ego), Yaratıcı'nın yüce varlığını bilmek ve itiraf etmek için ona verilmiştir. Zaten onun varlığının gayesi de bu bilme ve itiraftan ibarettir. Binaenaleyh, insan, varlığıyla O'nun varlığını, sıfatlarıyla O'nun servet ve gınasını, aczi ve fakrıyla O'nun iktidar ve ihsanlarını gösterir. Bu bir ilk mevhibe ve ihsandır. Bu ilk ihsana terettüp eden idrak ve irfan ise, her varlıkta O'nun varlığını; her ziyada O'nun nurunu hissettiği yüce Yaratıcı'yı, ilan ve itiraftır. Bu ise "elestü" ve "belâ" mukavelesi demektir.

Bu mukavele, kudret ve iradenin yazdığı muhteşem kitabın mânâsını anlama ve hâdisat satırlarının esrarını kavrama neticesinde, âdeta bir "icap ve kabul" gibidir.

d. Bu sözleşme ve sözleşme içindeki sual-cevap, cismaniyete göre düşünülmemeli ve yine ona göre değerlendirilmemelidir. Hak (celle celâluhu) bütün varlıklara, kendi mahiyetlerine göre emirler verir ve yine mahlukattan yükselen sesleri, sadâları dinler, anlar ve yerine göre onlara cevap verir. Kelâmî ıstılahla ifade edecek olursak; insan gibi ayrı ayrı dil ve lehçelerle meramını ifade eden varlıkların her dediğini anlayan Hz. Allah (celle celâluhu), aynı zamanda, öyle ayrı ayrı lisan ve lehçelerle, onlara emirler verir, hakikatleri anlatır; insan ve kâinatı şerheder; yarattıklarından sözler alır, misaklar yapar ve mukavelelerde bulunur ki, lafzî kelâm ve beyanla yapılan bütün bu konuşmalar "kelâm-ı lafzî" cümlesindendir. Bir de, bize göre kelâm ve beyan olduğu açık olmayan, hayvanlara olan ilhamdan, meleklerin mazhar olduğu ilâhî hitap tarzına kadar, Hakk'ın bir çeşit konuşması vardır ki, o da, "kelâm-ı nefsî"nin ayrı bir tezahür ve tecellîsidir.

Allah'ın, bu çeşit konuşması, insanın kalbine gelen esintilerden, melekler âlemine kadar çok geniş bir dairede cereyan ediyor olmasına rağmen, her dairenin "alma-verme" keyfiyeti başka başka olduğundan, bu dairelerden herhangi birine, ne gelen mesajı, ne de ondan yükselen söz ve ifadeyi, bir başka

daireye göre ne duymak, ne de tespit etmek mümkün değildir.

Aslında bizlerin her şeyi duyabileceğini iddia etmek de çok yanlış bir kanaattir. Zira bugün artık anlamış bulunuyoruz ki, bizler, duyulma cinsinden olan şeylerin ancak, milyonda birkaçını duyabilmekte; görülebilecek şeylerden de ancak, o kadarını görebilmekteyiz. Bu demektir ki, bizim duyduğumuz ve gördüğümüz âlem, duymadığımız ve görmediğimiz âlemlere nispeten bir hiç hükmündedir.

Bu itibarla, Cenâb-ı Hakk'ın zerrelerle konuşması, sistemlere emirler vermesi, terkipler, tahliller yapması, çok yüce buudlarda cereyan edip durduğundan, bütün bunların bizim küçük ölçücüklerimizle tespit edilmesi mümkün değildir.

Allah (celle celâluhu), zerrelerle mukavele yapacak, moleküllerle mukavele yapacak, hücrelerle mukavele yapacak; atomlar âleminde, anne karnında, çocukluk devresinde mukavele yapacak, fakat biz bunları, kendi ölçücüklerimiz içinde açık seçik olarak hiçbir zaman tespit edemeyeceğiz.

Hele bu görüşme, insan ruhu ve o ruhta bir mekanizma olan vicdanla olmuşsa…

İnsan ruhu, müstakil bir varlıktır ve bu husus bugün artık münakaşa götürmeyecek şekilde vuzuha kavuşmuştur. Çeşitli dallarıyla, bütün ilim dünyasını saran parapsikoloji, günümüzde ruhu, mevcudiyetiyle, fonksiyonlarıyla; düşleriyle, temennileriyle; ümitleriyle, emelleriyle öylesine merak mevzuu hâline getirdi ki, âdeta ondan bahsedilmedik bir sosyete salonu ve ilmî mahfil kalmadı... Tamamen ayrı ve müstakil bir mevzu teşkil eden ruhun üzerinde başka bir yerde durduğumuz için, şimdilik sadece mevzuumuzla alâkalı kısmına temas edeceğiz.

Ruh, insan bedeninden evvel yaratıldığından ve bir bakıma zaman üstü bir mahiyete sahip bulunduğundan, misakla alâkalı icap ve kabul onunla yapılmışsa, anlama ve anlatma kıstaslarımız içinde onu kavramamız kat'iyen mümkün değildir. Şayet o, rüyalardaki diline ve duymasına benzer şekilde konuşuyorsa; telepatide olduğu gibi, ses titreşimlerine ihtiyaç duymadan muhabere temin edip anlayabiliyorsa ve hatta bu husus kendine has ağırlığıyla, dağılan Sovyetler Birliği'nde dahi –materyalist bir dünya olması itibarıyla çok mânidardır– alâka görmüşse, ruhun kendine mahsus konuşması kabul ediliyor demektir. Bu farklı konuşma, farklı bantlara alınacak; farklı kasetlerde

korunacak ve yeri geldiğinde kendine has hitabetle ortaya çıkacak; kendi dilini kullanarak konuşacak ve yine nev'i şahsına mahsus (orijinal) tedaileriyle (çağrışım) ortaya çıkacaktır.

Binaenaleyh, "elest bezminde" de ruhlar Rab'le mukaveleye çağrıldılar. Cismaniyet berzahı arada olmadığı için, her şeyi ayan beyan gördüler ve "evet" diyerek böyle bir mukaveleye imza attılar. Ancak, günümüzde çokça bulunduğu gibi bir kısım kimseler, ruh kitabının vicdan bölümünü hiç kurcalamadıkları için böyle bir imzaya ve misaka rastlamadılar. Rastlamalarına da imkân yoktu; çünkü o âleme ne bir bakışları, ne de araştırmaları olmamıştı. Aslında, Kant'ın, Yaratıcı'yı tarif istikametinde yazılan bütün kitapları arkaya atarak, Bergson'un, umum kâinata sırt çevirerek dinlemek istedikleri sessiz kitap da işte bu idi... Ruh dinlenilecek; ruhun ilhamlarına kulak verilecek; vicdanın dilini anlama laboratuvarları tesis edilecek ve şuura akseden indekste hakikatin çehresi görülmeye çalışılacaktı...

Vicdan dediğimiz bu kitap başlı başına yüce hakikatin en yanılmaz şahidi ve mukaveleye imza atan akittir ama, böyle bir dili öğrenme cehdinden mahrum olanlara bunu anlatmak çok da kolay olmasa gerek…

Şayet kafalar, şartlanmışlıktan arınabilse, insan, vicdanının bu ilk misaka "evet" dediğini duyacak ve görecektir. Aslında âfâkî ve enfüsî tefekkür ve araştırmalardan maksat da işte budur. Zihin kendi saplantılarından kurtarılacak, mefkûreye hürriyet kazandırılacak ve serbest düşünce adesesiyle vicdandaki bu ince yazılar okunmaya çalışılacaktır. Bu yolla kalbin derinliklerine bakmaya kendini alıştırmış nice kimseler vardır ki, iç müşâhede ve iç duygularıyla, elde ettikleri vâridâtı, hiçbir kitapta görmeleri mümkün değildir. İlâhî kitapların remiz ve işaretleri dahi, ancak bu adese altında kendilerine has renklilikleriyle zuhur ederler. Bu ufku göremeyen kendini aşamamışlar ise, hiçbir zaman bundan bir şey anlayamayacaklardır.

Şimdi, gelelim meselenin ikinci yönüne, acaba bu mukavele ne zaman yapıldı? Hemen arz edeyim ki; bu mevzuda, nasslarda kat'î bir şeyin gösterilmesi oldukça güçtür. Ancak bu hususta tefsircilerin bir kısım beyanlarının bulunduğunu söyleyebiliriz: Bu icap ve kabul;

- Spermin döl yatağına seyahati esnasında olmuştur.
- Ceninin insan şeklini iktisap ettiği zaman olmuştur.
- Veyahut çocuğun rüşde erdiği, kendini bildiği zaman olmuştur.

Bütün bu mütalâaların kendilerine göre müdafaa yol ve usulleri de vardır. Ne var ki, bunlardan birini diğerine tercih ettirecek; hatta bunlardan başka bir diğer hususa râcih kılacak ciddî bir sebep göstermek de bir hayli zordur.

Bu misak ruhlar âleminde olabildiği gibi, ruhun kendi atomlarıyla münasebete geçtiği başka bir âlemde de olabilir. Embriyolojik safhaların herhangi bir devresinde olduğu gibi, rüşde erileceği âna kadar geçen herhangi bir devrede de olabilir…

Düne, bugünle beraber seslenen ve dünü bugünle beraber duyan ve dinleyen Allah (celle celâluhu), bütün bu devrelerin hepsinde de bu misakı almış olabilir. Bizler, vicdanlarımızın derinliklerinden gelen böyle bir sesi duymakta ve kalbimizin bu bezme şehadetine muttali bulunmaktayız.

Ne var ki, mide, açlığını kendine has diliyle anlattığı, vücud, elem ve acılarını kendi kelimeleriyle dile getirdiği gibi, vicdan da kendi dilini kullanarak, kendi terminolojisine sadık kalarak sözleşmelerden bahisler açıyor; duyduğu acı ve ızdıraplar için inliyor; verdiği sözde sadık kalmak için çırpınıyor ve muttasıl bir dalgalanma hâlinde heyecanlarını sürdürüyor. Bir çocuk gibi, iniltileriyle dikkati çektiğinde, kendini mesut ve tali'li sayıyor; hâlini anlatamadığı, derdine nigehbân bulamadığı zamanlarda da inkisar içinde kıvranıp duruyor.

En yüce hakikate bir mir'ât-ı mücellâ olan gönül ne zengin bir kütüphane, ne muhteşem bir kayıt defteri, ne âli bir mahfaza, ama, ondan anlayan mütalâacının nazarında!...

Soru 2: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" sualine "Evet, Rabbimizsin." ile cevap verildiğine aklî delil var mıdır?

Cevap: Bazı meseleler vardır ki, bunları aklen izah etmek çok zordur. Anlatılabilirse de bu gibi şeylerin ancak mümkün olduğu anlatılabilir. Aslında, Allah (celle celâluhu) böyle bir şeyden bahsediyorsa, artık meselenin itiraz edilecek tarafı kalmamış demektir.

Bu soruyu iki cihetten ele alabiliriz:

1. Böyle bir şey vâki olmuş mudur? Olmuşsa, bunun isbatı nasıl yapılır?
2. Mü'min fert bu işten haberdar olmuş mudur?

Evvelâ, Cenâb-ı Hakk'ın, herhangi bir âlemde, ruhlara *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"* Onların da: *"Evet, Rabbimizsin."* demesi, kat'î midir, suali vârid oluyor. Bu mevzu Kur'ân-ı Kerim'de iki âyette ele alınmıştır. Birisinde:

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِيٓ اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلٰٓى أَنْفُسِهِمْۚ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْۜ قَالُوا بَلٰىۚ

"Rabbin, Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini almış ve onları kendilerine şahit tutarak 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim.' (demişti)."[3] denilmekte ve böyle bir sözün alındığından bahsedilmektedir. Eski ve yeni bütün tefsirciler bu söz alınma meselesi hakkında pek çok şey söylemişlerdir.

Daha önce de kısmen arz edildiği gibi, bir kısmı "zerrât âleminde daha atomlar hâlindeyken, ileride terkip hâline gelecek bu zerrelerden, ruhları ile beraber söz alınmıştır." demektedir. Bazı tefsirciler de, "Bu, çocuğun anne karnına düştüğü zaman alınmış bir sözdür." derler. Bir hadis-i şerifin de teyidine dayanarak, bazı mudakkik müfessirler de derler ki, "Hayat nefhedildiği anda o insandan alınmış bir sözdür."[4] kanaatini izhar ederler.

Esas itibarıyla Cenâb-ı Hakk'ın varlıklarla konuşması çeşit çeşit ve değişiktir. Biz burada, belli bir şekil, belli bir stilde konuşuyoruz. Ama bundan başka bizim iç dış duygularımız, zâhir ve bâtınımız, kafa ve ruhumuz, nefsî ve lafzî konuşma tarzlarımız vardır... Zaman zaman bu dilleri de kullanır ve onlardan anlayanlara yine onlarla bir şeyler anlatmaya çalışırız.

Kalbin kendine göre bir konuşması vardır ki, kalb konuşur ama bu konuşma duyulmaz. Bize deseler: "Kendi içinizden ne konuştunuz öyle?" Biz de: "Şunu şunu dedik." diye anlatır ve bu husustaki kelimeleri de sırayla diziveririz. Bu, nefsî bir konuşmadır.

Bazen olur ki, rüyalarımızda bir şeyler konuşuruz. Başkalarından da bir şeyler duyarız. Ama yanımızda bulunan hiç kimse bunu duymamıştır. Sonra da kalkar, kelimesi kelimesine, konuştuğumuz ve duyduğumuz şeyleri başkalarına naklederiz. Bu da değişik stilde bir konuşma şeklidir.

Bazı kimseler uyanıkken dahi, misal âleminden nazarlarına arz edilen misalî levhaları görür ve misalî şahıslarla konuşurlar. Belki bir kısım maddeciler bunlara inanmaz ve "halüsinasyon" derler; varsın desinler... Resûl-i Ekrem'in mazhariyetlerinden bir tanesi de bu idi: Âlem-i misale, âlem-i berzaha ait misalî levhalar, O'nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) kudsî nazarına arz edilir, O da gördüğünü, duyduğunu, anladığını başkalarına naklederdi. Bu da ayrı bir konuşma şeklidir.

Vahiy ise, bambaşka bir konuşma tarzıdır. Hz. Peygamber'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) vahiy geliyordu. Efendimiz dışında kimse hiçbir şey duymuyor ve anlamıyordu. Eğer bu maddî kulağa gelecek bir şey idiyse, yakınında bulunan kimselerin de duyması gerekirdi. Oysaki bazen zevcelerinden birinin dizine başını koyup yatarken veya mübarek dizini birinin dizine koyduğu hâlde vahiy gelirdi de, O (sallallâhu aleyhi ve sellem) duyardı ama, öbürleri ne bir şey duyar ne de hissederlerdi. Resûl-i Ekrem ise, o vahyi harfiyen beller ve onlara anlatırdı. Bu da başka bir ses, başka bir konuşma tarzıdır...

Velinin kalbine ilham geliyor: Âdeta onun içine bir şeyler fısıldanıyor. Bu da değişik stilde bir konuşma. Morsla konuşma gibi bir şey... Morsda nasıl "di.. di.. dâ..dit; dâ..dâ..dit" denir; operatör hemen maksadı anlar. Öyle de bir kısım şeyler velinin kalbine dikte edilir, veli de onlardan bir kısım mânâlar çıkarır. Meselâ veli: "Şu anda falan oğlu falan kapının önüne geldi." der, açarlar kapıyı ve bakarlar ki o adam karşılarında... Bu da ayrı bir konuşmadır.

Bir de telepati var… Şimdinin ilim adamları, bir gün o yolla mükemmel bir muhabere gerçekleştirebileceklerini hesaplıyorlar. Bu da ayrı bir konuşma şeklidir. Kalbin kalbe teveccühü, insanların birbiriyle içten muhaberesi. Bu da bir başka beyan...

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, Allah (celle celâluhu), "lâ yuâd ve lâ yuhsâ" (sayısız, pek çok) konuşma stilleri yaratmış.

Şimdi gelelim meselemize. Allah (celle celâluhu) bize أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"*[5] buyurdu; ama, bunu hangi konuşma stilinde ifade etti bilemiyoruz. Şayet, velinin kalbine dikte edilen Mors alfabesi gibi bir tarzla bildirmişse bunu, herhâlde kulaklarımızla duyacağımız bir sesle beklememiz doğru olamaz. Bu bir ilham ise, vahiy değildir. Vahiy ise, ilham değildir. Ruha bir konuşma ise, cesede bir konuşma değildir. Cesede bir hitap ise, o zaman da ruha hitap nevinden değildir...

Şu nokta çok önemlidir: İnsanlar, misal âleminde, berzah âleminde veya ervah âleminde gördükleri, duydukları şeyleri, bu âlemin mikyasları ile değerlendirdikleri takdirde yanılırlar. Muhbir-i Sâdık (sallallâhu aleyhi ve sellem) bize diyor ki: *"Kabirde Münker-Nekir gelir, size soru sorar."*[6] Acaba adamın neyine soru soracaklar?

İster cesedine sorsunlar, ister ruhuna; netice değişmez. Sorduklarını ölü

duyar ama onun yanında bulunan kimseler kat'iyen duymazlar. Hatta bir teyp koyup, mikrofonunu da kabrin içine sokuverseler, yine bir ses tespit edemezler. Çünkü artık mükâleme başka buudlarda cereyan ediyor, sizin buudlarınızda değil. Hani Einstein'in ve daha başkalarının ortaya attığı dördüncü, beşinci buud var ya, işte onun gibi, mekân değişikliğine göre mesele değişecek, başka bir hüviyetle karşınıza çıkacaktır.

Binaenaleyh, bu أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ[7] Allah'ın (celle celâluhu) ruhla olan, ruha mahsus bir mükâlemesidir. Bunun tesirini ben duyayım, hıfz edeyim şeklinde beklememek lâzımdır. Belki vicdandan bir his şeklinde aksedeceği intizar edilmelidir. Biz vicdanla ve ona gelen ilhamlarda bunu hissedebiliriz.

Bir keresinde bu meselenin izahını yaparken birisi dedi ki: "Ben bunu duymadım." Ben de "Duydum!" dedim. "Sen duymamışsan başının çaresine bak! Çünkü ben duyduğumuzu çok iyi hatırlıyorum." Ne ile duyduğum sorulacak olursa; içimdeki ebed arzusuyla, mütenâhî olduğum hâlde nâmütenâhî arzularımla duydum bu sesi.

Evet, esasen ben Allah'ı da hakkıyla bilemem; çünkü sınırlıyım. Sınırsızı nasıl idrak edeyim? İşte sınırsıza karşı içimdeki bu hâhişkârlık ve arzu ile onu duyduğumu anlıyorum. Şu sınırlı âlemde benim gibi bir böcek, sınırlı âleminde, sınırlı hayatını yaşayıp ölmesi gerekirken ve onun düşünce sahasına giren şeyler de böyle sınırlı şeylerden ibaret olması gerekirken, ben sınırsızlık içinde nâmütenâhîyi düşünüyorum. İçimde ebed arzusu var; ruhumda Cennet ve Cemâlullah arzusunu taşıyorum. Bütün dünya benim olsa, gamım gitmiyor. İçimde bu hâl var ki, bundan dolayı ben "Onu duydum." diyorum.

Vicdan dediğimiz şey her ne ise, kendisine ait fakülteleriyle, bölümleriyle daima Allah'ı terennüm eder ve o hiç yalan söylemez. Ona arzu ettiği, talep ettiği şeyi verdiğiniz zaman, onu huzura kavuşturmuş olursunuz. Onun için latîfe-i Rabbaniye olan kalbin ancak, vicdanın bu huzuru ile huzura kavuşacağına işareten Kur'ân-ı Kerim:

اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِ أَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ

"Dikkat edin! Kalbler, ancak Allah'ı zikir ve O'nu duyuşla mutmain olur, oturaklaşır ve huzura kavuşur."[8] buyuruyor.

Bir diğer husus da şudur. Bergson gibi bir kısım feylesoflar bütün aklî, naklî delilleri bir tarafa bırakarak, Allah'ın varlığı hususunda sadece vicdanlarını delil olarak kullanmışlardır. Hatta bir keresinde Kant, "Ben, Allah'ı azametine

uygun anlayabilmek için bütün malumatımı arkaya attım!" der. Bergson sadece "sezgi"siyle bu istikamette yol almak ister ve onun tek delili de vicdanıdır... Vicdan, Allah'ı inkârdan muzdariptir. Vicdan Allah'a imanla huzura kavuşur. İnsan vicdanın sesini derinden derine dinlediği zaman, ezelî ve ebedî bir Mâbud arzusunu her zaman onun içinde duyacaktır.

İşte bu hâl, bu eda, insanın vicdanında sessiz kelimelerle ifadesini bulan ve Allah Teâlâ'nın: أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"*[9] hitabına verilen: بَلٰى *"Evet Rabbimizsin."* cevabıdır ki; dikkat etse herkes, ruhun derinliklerinden kopup yükselen bu sesi duyabilir. Yoksa bu, kafada, cesette aranırsa tenakuza düşülmüş olur. O, herkesin vicdanında meknî olarak vardır. Ancak, isbatı, kendi sahasında yapılabilir bir husustur. Ehl-i tahkik, ehl-i şuhud, asfiyâ, evliyâ ve enbiyâ, bunu açık seçik görmüş ve göstermişlerdir.

Ama aklî isbatına gelince, mahsusatı ispat ettiğimiz gibi, yani bir çınar ağacını, bir çam ağacını göstermek gibi, bunu göstermemiz mümkün değildir. Ne var ki vicdanını dinleyen, içinden geçenleri seyreden, bunu görecek, bilecek ve duyacaktır.

Soru 3: İrade-i külliyenin yalnız ve yalnız Allah'a ait olduğu Kur'ân-ı Kerim'de beyan olunmuştur. Bunun yanı sıra, cüz'î bir iradenin insana verildiği de malumdur. Hâl böyle olunca, günah işleyen bir kişi kendi iradesine uyarak mı günah işler, yoksa Cenâb-ı Hakk'ın irade-i külliyesi mi günah işletir?

Cevap: Meselenin kısaca ifadesi şudur: İnsanın elinde irade vardır. Biz buna ister cüz'î irade, ister meşîet-i beşeriye, isterse insanın kesb (kazanma) gücü diyelim. Cenâb-ı Hakk'ın yaratmasına da, küllî irade, halketme kuvveti veya kudret, irade ve tekvin diyelim. (Bunlar Allah'ın sıfatlarıdır.) Mesele, sadece Cenâb-ı Hakk'a ait yönü ile ele alındığında, âdeta, Cenâb-ı Hak zorluyor da, olacak şeyler öyle oluyor, şeklinde anlaşılır. Bu suretle de, işin içine cebr girer. Mesele yalnızca insana ait yönüyle ele alındığı zaman ise insan kendi işlerini kendi yapıyor, şeklinde anlaşılır. O zaman da işin içine "Herkes kendi fiilinin hâlıkı" düşüncesinden ibaret olan "Kaderîlik" fikri girer.

Kâinatta olup biten her şeyi Allah yaratır. Bu soruda "küllî irade" diye geçen şey de işte budur. Hatta وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ *"Sizi de, işinizi de, Allah yarattı."*[10] âyeti bunu ifade eder. Yani sizin de, sizden sâdır olan ef'âlin de

hâlikı yalnız Allah'tır. Meselâ siz taksi yapsanız veya bir ev inşa etseniz, bu işleri yaratan Allah'tır. Siz ve ef'âliniz, Allah'a aitsiniz. Ama ortaya gelen bütün bu işlerde, size ait bir husus vardır ki, o da bir kesb ve bir beşerî mübaşerettir. Bu ise âdi bir şart ve temayül gibi bir şeydir. Tıpkı dünyaları aydınlatacak olan bir elektrik şebekesinin düğmesine dokunmak gibi…

Bu durumda "Sizin hiçbir şeyiniz, hiçbir müdahaleniz yok." denemeyeceği gibi, işin tamamen size ait olduğu da söylenemez. İş tamamıyla Allah'a aittir. Fakat Allah size ait bu işleri yaratırken, sizin cüz'î müdahalenizi de âdi şart olarak kabul etmiş ve yapacağı her şeyi onun üzerine inşa buyurmuştur.

Meselâ şu caminin içindeki elektrik mekanizmasını, Allah kurmuş, işler ve çalışır hâle getirmiştir. Yeniden bunu tenvir etme işi, ameliyesi de Allah'a aittir. Elektron akımlarından bir ışık meydana getirme, camiyi tenvir etme birer fiildir. Bunlar da "Nuru'n-Nur, Münevviru'n-Nur, Musavviru'n-Nur" olan Hz. Allah'a (celle celâluhu) aittir. Ama bu caminin aydınlanması mevzuunda, sizin de bir mübaşeretiniz vardır; o da, Allah'ın kurduğu bu mekanizmada, Allah'ın ayarladığı düğmeye sadece dokunmanızdır. Kurulması, sizin irade ve takatinizin çok fevkinde olan o mekanizmanın, tenvir vazifesini yapması ise tamamen Allah'a aittir.

İsterseniz biraz daha açalım: Meselâ, hazırlanıp işler, çalışır, yürür hâle getirilmiş bir makine düşünelim ki; sadece çalıştırmak için onun düğmesine dokunma vazifesi, size verilmiş olsun. O makineyi harekete geçirme ise, onu kuran ve inşa eden zata mahsustur. İşte, beşere ait bu küçük mübaşerete biz, "kesb" veya "cüz'î irade" diyoruz. Allah'a ait olana ise "halk etme, yaratma" diyoruz. Böylece bir irade inkısamı karşımıza çıkıyor:

A. Küllî İrade

B. Cüz'î İrade.

İrade dediğimiz; murad etme, dileme demektir ki tamamen Allah'a aittir.

وَمَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ

"Allah'ın dilediğinden başkasını dileyemezsiniz…"[11]

Bu husus, yanlış anlaşılmasın. Biz böyle düşünürken, "Kulun da bir parmak dokundurma denecek kadar iradesi vardır." diyerek, tamamen "cebrî determinizma" diyeceğimiz çarpıklıktan uzaklaşmış bulunuyoruz. "İşi meydana getiren Allah'tır." derken de, Mutezile mezhebi ve rasyonalistler gibi düşünmediğimizi gösteriyoruz. Bu suretle de ne Ulûhiyetinde, ne de

Rubûbiyetinde Allah'a eş ve ortak koşmuş oluyoruz. Allah (celle celâluhu) nasıl ki, zâtında birdir; icraatında da birdir, işini başkasına yaptırtmaz. Allah (celle celâluhu) her şeyi kendisi yaratmıştır. Fakat teklif, imtihan gibi birtakım sırlar ve hikmetler için, beşerin mübaşeretini de şart-ı âdi olarak kabul buyurmuştur.

Meseleyi daha fazla tenvir için, burada bir büyük zatın bu mevzuda irad ettiği bir misali arz etmek istiyorum. Diyor ki: "Sen bir çocuğun isteğiyle, onu kucağına alsan; sonra sana dese ki, beni falan yere götür; sen de onu oraya götürsen; o da orada üşüyüp hastalansa; şimdi o çocuk sana: "Beni niye buraya getirdin?" diye itirazda bulunabilir mi? Bulunamaz, çünkü kendisi istedi. Üstelik ona: "Sen istedin!" diyerek iki de tokat vurursun."

Şimdi bu hususta çocuğun iradesi inkâr edilebilir mi? Edilemez; zira o talep etti ve istedi.[12] Ama onu oraya getiren sensin... Hastalanma işini de, çocuk kendisi yapmadı. Belki ondan sadece bir talep sâdır oldu. Binaenaleyh, burada hastalığı verenle oraya götüren ve bu işi talep eden, birbirinden ayrılmış olur. Biz kadere ve insanın iradesine bu mânâ ve anlayışla bakarız.

İşin doğrusunu, her şeyi takdir eden Allah bilir.

Soru 4: Kur'ân-ı Kerim'de, "Ben, kime dalâlet murad edersem, dalâletten ayrılmaz; kime hidayet murad edersem hidayetten ayrılmaz." deniliyor. Hem de "İnsanoğluna akıl, fikir verdim, iradesini kendi eline bıraktım, ayrıca doğru yolu da eğri yolu da gösterdim. Hangisinden giderse gitsin." deniliyor. Bunlar, nasıl telif edilir?

Cevap: Bu soruda iki şık var; birincisi: "İrade-i külliye ile Cenâb-ı Hak nasıl diliyorsa, öyle mi oluyor; yoksa insan kendi iradesini mi kullanıyor?" Bu sorudaki âyet şöyledir:

مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِۚ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا

"Allah bir kimseyi hidayete erdirirse, kimse onu saptıramaz. O kimi de dalâlete iterse, onu hidayete getirecek bir yardımcı bulamazsın."[13]

Mânâ olarak *hidayet*, doğru yol, rüşd, nebilerin gittiği istikametli yoldur. *Dalâlet* ise, sapıkların yolu; doğru yolu kaybetme ve umumî şehrahtan ayrılma demektir.

Dikkat edilirse, bunların her ikisi de birer iş, birer fiildir ve beşere ait yönü ile birer uf'ûle, birer fonksiyondur. Bu itibarla, bunların her ikisini de Allah'a

vermek iktiza eder. Arz ettiğimiz gibi, her fiil Allah'a râcidir. Ona râci olmayan hiçbir iş gösterilemez. Dalâleti, Mudill isminin iktizasıyla yaratan, hidayeti, Hâdi isminin tecellîsine bağlayan ancak Allah'tır (celle celâluhu). Demek ki, ikisini veren de Hak'tır. Ama bu demek değildir ki; kulun hiçbir dahli, mübaşereti olmadan, Allah tarafından cebren dalâlete itiliyor veya hidayete sevk ediliyor da, o, ya dâll (sapık) veya râşid (dürüst) bir insan oluyor.

Bu meseleyi kısaca şöyle anlamak da mümkündür: Hidayete ermede veya dalâlete düşmede bu ameliye ne kadar olursa olsun meselâ: Bu iş on ton ağırlığında bir iş ise, bunun aşr-ı mi'şarını (yüzde birini) dahi insana vermek hatadır. Hakikî mülk sahibi Allah'tır ve o iş mülk sahibine verilmelidir.

Müsaade buyrulursa biraz daha açayım: Allah hidayet eder ve hidayetinin de vesileleri vardır. Camiye gelme, nasihat dinleme, fikren tenevvür etme, hidayetin yollarından bazılarıdır. Kur'ân-ı Kerim'i dinleme, mânâsını tetkik ve derinliklerine nüfuz etme, hidayet yollarındandır. Aynı şekilde Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) huzur-u risaletpenâhîlerine gitme, rahle-i tedrisi önünde oturma, O'nu can kulağı ile dinleme, O'nun gönülden ifade edilen sözlerine kulak verme ve O'ndan gelen tecellîlere gönlünü mâkes yapma, hidayet yollarından birer yoldur. İnsan bu yollarla, hidayete mübaşeret eder. Evet, camiye geliş, küçük bir mübaşerettir. Ama Allah (celle celâluhu), camiye gelişi hidayete vesile kılar. Hidayet eden Allah'tır; fakat bu hidayete ermede Allah'ın kapısını, "kesb" unvanıyla döven kuldur.

İnsan, demhaneye, meyhaneye, puthaneye gider; böylece "Mudill" isminin kapısının tokmağına dokunmuş ve "Beni saptır!" demiş olur. Allah da murad buyurursa onu saptırır. Ama dilerse engel çıkarır, saptırmaz. Dikkat buyrulursa, insanın elinde o kadar cüz'î bir şey vardır ki, bu ne hidayeti ne de dalâleti asla meydana getiremez.

Misal mi istiyorsunuz? Bakınız! Siz Kur'ân-ı Kerim'i ve va'z u nasihati dinlediğiniz zaman; keza, ilmî bir eser okuduğunuz zaman, içiniz nura gark oluyor. Hâlbuki bir başkası, minarenin gölgesinde ezan-ı Muhammedîyi duyarken, va'z u nasihati işitirken, hatta en içten münacâtlara kulak verirken rahatsızlık duyuyor ve tedirgin oluyor da; "Bu çatlak sesler de ne?" diye ezanlar hakkında şikâyette bulunuyor.

Demek oluyor ki; hidayet eden de, dalâleti veren de Allah'tır (celle celâluhu). Ama bir kimse dalâletin yoluna girdiyse, Allah (celle celâluhu) da

binde 999,9 ötesi kendisine ait işi yaratır; –tıpkı düğmeye dokunma gibi–, sonra da insanı, dalâlete meylettirir. O arzusundan ötürü de ya cezalandırır veya affeder.

Soru 5: Allah (celle celâluhu) çok insanlara, araba, apartman, mal, mülk, itibar, arkadaş, şan, şöhret vermiş. Bazı insanlara da fakirlik, dert, musibet, elem, keder, vermiş; sonraki insanlar çok mu kötü, yoksa Allah öbürlerini çok mu seviyor? Uçmak için yaşayanla, sürünmek için yaşayan arasındaki fark nedir?

Cevap: Böyle bir soru, ancak öğrenmek maksadı ile sorulabilir. Başka türlü günaha girilmiş olur. Esasen, içinde böyle bir derdi olan insanın da, bunu sorması lâzımdır.

Allah (celle celâluhu) dilediğine at, araba, han, hamam, taksi, apartman verir; dilediğini de fakr u zaruret içinde kıvrandırır. Ancak bütün bunlarda, aile v e saireden gelen bazı sebepler de inkâr edilmemelidir. Meselâ, bir insanın mal kazanma dirayet ve kiyasetini inkâr etmek mümkün olmadığı gibi, kendi devrinin şartları içinde kazanma yollarını bilmesi de, kazancına sebep olması bakımından inkâr edilemez. Bununla beraber Allah, bazı kimselere, liyakat izhar ettiği hâlde, yine onlara mal-menal vermemiştir. Mamafih, zayıf bir hadis-i şerifte; Allah'ın, malı sevdiğine de sevmediğine de verdiği, din ve imanı ise sadece sevdiğine verdiği ifade edilmektedir[14] ki, mevzuumuz itibarıyla oldukça mânidardır.

Bir de, mal-mülk mutlaka hayır sayılmamalıdır. Evet, bazen Allah (celle celâluhu) mal-menal ve dünyevî huzur ve saadet isteyenlere, istediklerini verir; bazen de vermez. Ama Allah'ın (celle celâluhu) hem vermesi, hem de vermemesi hayırlıdır. Zira sen iyi bir insan ve verileni de yerinde kullanacak isen, senin için hayırlıdır. İyi bir insan değil ve istikametten de ayrılmış isen, Allah'ın vermesi de vermemesi de senin için hayırlı değildir.

Evet, istikametin yoksa, fakirlik de senin için küfre bir sebep olur. Çünkü o seni Allah'a karşı isyana sevk eder de, her gün O'na karşı yeni bir isyan bayrağı açarsın. Yine şayet sen istikamette değilsen; kalbî ve ruhî hayatın da yoksa, senin zenginliğin de senin için bir belâ ve musibettir,

اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ

"Mal ve evlât, dünya hayatının ziynetidir ve bir ibtilâdır."[15] Şimdiye

kadar çok kimseler bu imtihanı kaybetmiştir. Nice servet sahibi kimseler vardır ki, servet içinde yüzdükleri hâlde, nankörlüklerinden ötürü, kalblerinde tecellîden en ufak bir parıltı ve aydınlık yoktur.

Binaenaleyh, bunlara Cenâb-ı Hakk'ın mal ve menal vermesi bir istidraç ve sapmalarına bir vesiledir. Ama bunlar her şeyden evvel ruhî ve kalbî hayatlarını öldürdükleri ve Allah'ın verdiği fıtrî kabiliyetleri çürüttükleri için buna müstahak olmuşlardır.

Bu arada, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) şu hadislerini kaydetmek de yerinde olur: *"İçinizde öyleleri vardır ki, ellerini kaldırıp Allah'a kasem ettikleri zaman, Allah (celle celâluhu) onların yeminlerini yerine getirir. Ve yeminlerinde hânis kılmaz. Berâ b. Mâlik, onlardan birisidir."*[16] Hâlbuki Enes'in kardeşi Berâ'nın ne yiyeceği ne de yatacak bir yeri vardı. O âdeta, kût-u lâ yemûtla yaşıyordu.

İşte Berâ gibi saçı başı karışık, nice pejmürde görünüşlü ve perişan sayılacak kimse vardır ki, onlara büyük insanlar nazarıyla bakılmış ve kalblerinin büyüklüğü, içlerinin derinliğiyle değerlendirilmişlerdir. Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) diliyle yemin etseler, Allah, yeminlerinde yalan çıkarmayacağı kişiler olarak vasıflandırılmışlardır.

Onun için, ne müstakillen servet ne de fakirlik bir felakettir. Belki yerine göre fakirlik de servet de Allah'ın en büyük nimetlerindendir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) iradesiyle fakirliği ihtiyar buyurmuştur. Hz. Ömer'e hitaben,

أَمَا تَرْضٰى أَنْ تَكُونَ لَهُمُ الدُّنْيَا وَلَنَا الْاٰخِرَةُ

"İstemez misin dünya onların olsun, ahiret bizim."[17] buyurmuşlardır. Hz. Ömer, dünya servetleri devlet hazinesine aktığı hâlde, bir fakir insan gibi kût-u lâ yemûtla geçinmiş ve fazlasını istememiştir.

Ama öyle fakirlik de vardır ki, –Allah muhafaza buyursun!– küfür ve dalâlettir. Meselâ, yukarıdaki sözler tahkik niyetiyle bir mü'minin ağzından çıkmasaydı da, bir nankörün ağzından çıksaydı, Allah'ın nimetlerine karşı şikâyet eden o kişi kâfir olurdu.

Demek ki, yerine göre fakirlik nimet, yerine göre de devlet. Asıl mesele, kalbde musaddıkın bulunmasıdır. Yani:

"Yâ Rabbi, Senden ne gelirse gelsin makbulümdür.

Hoştur bana Senden gelen, ya hıl'at ü yahut kefen;
Ya taze gül, yahut diken, lütfun da hoş, kahrın da hoş."
diyebilmektir.

Şarkî Anadolu'da da; *"Senden, o hem hoş, hem bu hoş."* derler.

İnsan hil'at giyip servet içinde de yüzse, Allah'la beraber olduğu takdirde, Abdülkadir Geylânî gibi, yine ayağı velilerin omuzunda ve mübarek başı da Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) dâmenine dokunacaktır. Ama Allah ile münasebeti yoksa, o fakirin dünyası da hüsran, ahireti de hüsran demektir. Keza Allah ile beraber olmayan zengin, zâhiren dünyada mesut gibi görünse de, neticede ağır bir hüsrana uğrayacaktır.

Soru 6: Allah niçin kullarını bir yaratmadı? Kimini kör, kimisini topal olarak yarattı?

Cevap:

1. Allah mülk sahibidir. Mülkünde istediği gibi tasarruf eder. Kimse O'na karışamaz ve O'nun icraatına müdahale edemez. Senin zerratını yaratan, terkibini düzenleyen Allah'tır. İnsanî hüviyeti bahşeden de yine Allah'tır (celle celâluhu). Sen bunları sana lütfeden Allah'a daha evvel bir şey vermemişsin ki, O'nun karşısında bir hak iddia edebilesin. Eğer sen, sana verilenler mukabilinde Allah'a bir şey vermiş olsaydın, "Bir göz verme, iki göz ver; bir el verme, iki el ver!" gibi iddialarda bulunmaya.. "Niye iki tane değil de bir ayak verdin?" diye itiraz etmeye belki hak kazanırdın. Hâlbuki sen Allah'a (celle celâluhu) bir şey vermemişsin ki, –hâşâ ve kellâ– O'na adaletsizlik isnadında bulunasın. Haksızlık, ödenmeyen bir haktan gelir. Senin O'na karşı ne hakkın var ki, yerine getirilmedi de haksızlık irtikâp edildi!

Allah Teâlâ Hazretleri seni yokluktan çıkarıp var etmiş; hem de insan olarak... Azıcık dikkat etsen; senin dûnunda birçok mahlukat var ki, onlara bakıp nelere mazhar olduğunu düşünebilirsin.

2. Cenâb-ı Allah, bazen insanın ayağını alır; onun karşılığında ahirette pek çok şey verir. Ayağını almakla o kimseye aczini, zaafını, fakrını hissettirir. Kalbini Kendisine çevirtip, o insanın duygularında inkişaf başlatırsa çok az bir şey almakla, pek çok şeyler vermiş olur. Demek ki zâhiren olmasa bile hakikatte bu ona, Allah'ın lütfunun ifadesidir. Tıpkı şehit edip ona Cennet vermek gibi...

Evet, bir insan, muharebede şehit olur. Bu şehadetle Mahkeme-i Kübra'da,

Allah'ın huzurunda, sıddîkların, salihlerin gıpta edeceği bir makama yükselir. Onu gören başkaları "Keşke Allah bize de harp meydanında şehadet nasip etseydi." derler. Binaenaleyh, böyle bir insan parça parça da olsa çok şey kaybetmiş sayılmaz. Belki aldığı şey ona nisbeten çok daha büyüktür.

Çok nadir olarak bazı kimseler bu mevzuda küskünlük, kırgınlık, bedbinlik ve aşağılık duygusu ile inhiraf etseler bile, pek çok kimselerde bu kabîl eksiklikler, daha fazla Allah'a teveccühe vesile olmuştur. Bu itibarla haşarat-ı muzırra nevinden bir kısım kimselerin, bu meseledeki kayıplarının serrişte edilmesi yerinde değildir. Bu mevzuda esas olan, ebede namzet insanların ruhlarında, o âleme ait iştiyakı uyarmaktır. Bu arızalıda, arızaların itmesiyle Hakk'a teveccühü, başkalarında da ondan ibret alarak kanatlanmalar şeklinde kendini gösteriyorsa, maksada uygun ve hikmetlidir.

"Her işte hikmeti vardır, Abes fiil işlemez Allah..."[18]

Hz. İbrahim Hakkı

Soru 7: Bir tabiî afette ölenlerin hepsinin eceli birden mi gelmiştir?

Ecel, bir varlığın kendi şartları ve kendi buudları içinde geçireceği sürenin sonu ve o varlığın hayat serencamesinin bitimi demektir. Sonradan var olan her şey, aslında böyle bir *"son"* ve *"bitim"* yazısıyla dünyaya gelir.

Varlığın akıp gidişi içinde, başlangıçla bitimi birbirinden ayırmak mümkün değildir. Her şey, bir damla gibi er geç toprağın bağrına düşer, erir. Ve bir ırmak gibi er geç akar bir denize karışır.

Bu, hemen bütün varlıkların müşterek alın yazısıdır. Bu yazı ile her varlık gün yüzüne çıkar ve yine bu yazı ile geldiği gibi ayrılır gider.

Başlangıçlar bitimin emaresi; sonradan meydana gelişler, sona erişin esasıdır. Başlangıcı olmayanın sonu da yoktur. Ezelî olandır ki, ancak ebedî olan da O'dur.

Sonradan meydana gelen her şeyin varlığına hükmeden, onu belli bir programla bu âleme gönderen ve her şeyini görüp gözeten bir Yüce Varlık'tır ki; bütün bu gelip gitmelerin, doğup-batmaların dışındadır. Olmuş, olacak bütün müddetler ve süreler de, O'nun tasarrufu altındadır.

Bu itibarla da, ne gelmelere ne gitmelere *"tabiî"* demek doğru olmayacağı gibi, afetler ve onlara bağlı hâdiselere de *"tabiî"* demek kat'iyen uygun değildir. Eşyanın varlığa mazhariyeti, haricî bir emir ve irade ile ve aynı

zamanda bir vazife çizgisinde cereyan etmektedir.

İnsan, hayvan, nebat ve diğer bütün varlıklar, kendilerine hükmeden bir kudretle gün yüzüne çıkar, teşhir ve âyinedarlık vazifelerini yerine getirir, sonra yerlerini başkalarına bırakarak sahneden silinip giderler.

Bu âlemde, hem doğuşlar, hem de ölüşler birer teşhir, birer imtihan olarak cereyan etmektedir. Her şeyin varlığa erişi, gizli bir Mevcud'un apaçık delil ve tercümanı olduğu gibi, müddet hitamında ayrılıp gitmesi de, evveli olmayan o Gizli Varlık'ın, ebediyet ve ölümsüzlüğüne delâlet etmektedir.

Evet, hiçten ve yoktan varlığa eren biz ve her şey, varlığımızla birinin varlığını görmemiz, duymamız ve bilmemizle, gören, duyan, bilen birinin mevcudiyetini gösterdiğimiz gibi, bir hayat boyu sırtımızda emanet olarak taşıdığımız her şeyi terk edip gitmekle de, bir bir gelenlere; bir bir gidenlere, gidip gelmeyenlere mukabil, sır olan bir "BİR"i göstermekteyiz. O,

اَلَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا

"O'dur ki, hanginiz daha güzel iş yapacağınızın imtihanını vermek için, hayatı ve ölümü yaratmıştır."[19]

Gelişin sırrını kavrama, bulunuşun imtihanını verme ve gidişe hazır olma. İşte insan için mühim olan da budur!.

Şimdi bu küçük hazırlıktan sonra, mevzuumuz olan "Bir anda ölenlerin hepsinin eceli birden mi gelmiştir?" hususunu ele alalım:

Evet, hepsinin eceli birden gelmiştir. Ve böyle olması için de ciddî ve kayda değer hiçbir mâni yoktur. Varlığı bütünüyle elinde tutan Yüce Zât, zerrelerden sistemlere kadar her şeyi ve herkesi kendi kaderi içinde birden var ettiği gibi, birden de öldürebilir. Ne ayrı ayrı yerlerde bulunmalar ne de vasıf ve keyfiyet farklılığı bu mevzuda hiçbir mâni teşkil edemez.

Kudreti Sonsuz'un tasarrufunu göstermek için, tamı tamına o kudreti aksettirecek misal bulamamakla beraber, yine de, O'na ayna olabilecek ve bir fikir verebilecek pek çok şeyden bahsetmek mümkündür.

Ezcümle; güneşe yönelen değişik evsaf ve keyfiyetteki varlıklar, herhangi bir karışıklığa sebebiyet vermeden, ona bakarak hayatlarını sürdürür; onun ziyası altında renkten renge girer; onunla en revnektar hâle gelir ve onun doğuşu ve batışıyla ölgünleşir, pörsür ve söner giderler. Aynen onun gibi, her şey, aynı baharın kucağında döllenir; aynı yazda serpilir gelişir ve aynı sonbaharda

hazanla sararır; fakat hepsinin kaderi ayrı ayrıdır. Hepsi, o geniş ilmin plan ve programıyla, o sonsuz irade ve meşîetin yönlendirmesiyle; evet, gelişigüzel ve kendi isteklerine göre değil, o meşîet ve iradenin istediği istikamette varlık gösterir ve mevcudiyetlerini sürdürürler.

وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

"O, karada ve denizde olan her şeyi bilir... Düşen bir yaprak ve karanlıklar içine gömülen hiçbir dâne yoktur ki, apaçık bir kitapta bulunmasın."[20]

Ağaçların, otların, tohumların, dânelerin hayat ve ölümleri, gelişme ve semereleri bu kadar ciddî takip edilip de, insan gibi en ekmel bir varlık hiç başıboş bırakılır mı? Bir şeyi görmesi diğer şeyi görmesine; bir şeyi işitmesi diğer şeyi işitmesine mâni olmayan kâinatların Yüce Sahibi, elbette en aziz mahluku, en değerli sanatı olan insanın, her hâline ehemmiyet verecek ve O'nun bir ferdine, sair varlıkların cins ve nevinin mazhar oldukları şeyleri lütfederek, âlemlerin fihristi olan insanı, hususî olarak ele alacak, hususî iltifatına mazhar edecek, hususî sevkiyatıyla huzurunda şereflendirecektir.

Bu davet ve sevkiyat, bazen bir döşekte, bazen bir harp meydanında, bazen de herhangi bir felaket ve afetle olabilir. Hatta ayrı ayrı mıntıkalarda toplu olarak veya teker teker de meydana gelebilir. Yaratıcı'nın insana bakışı zaviyesinden, bunlar, asla neticeye tesir etmezler. Her insanın zimamını elinde bulunduran; her canlıyı istediği kadar hayatta tutup sonra da salıveren Sonsuz İlim ve Kudret Sahibi, nezdindeki Kitab'a göre, belli fert ve kitlelerin ruhlarını kabzetmesi gayet normal ve mâkuldür. Evvelce de temas edildiği gibi, bu, önceden terhis edilmeleri tesbit edilmiş bir askerî birliğin, vakti gelince, en büyük kumandan tarafından tezkere işleminin icra edilmesi gibi bir şeydir.

Ayrıca, ruhların kabziyle vazifeli meleğin vazifesinin şümulüne temas edildiği yerde de belirtildiği gibi, ruhları kabzetme vazifesiyle mükellef o kadar çok melek vardır ki; bir anda binlerce afetin kol gezdiği her yerde, sahibinin irade ve takdiri altında, her vefat edenle bir değil birkaç melek görüşebilir ve ellerindeki kitaplara göre, değişik takdirlerle kurbanlarını istikbal edebilirler.

Bu türlü afetler, çok ciddî tetkiklere tâbi tutulduğu zaman, gerçekten, hem bir ilk takdiri, hem de ölenlerin ecellerinin birden geldiğini görmemek mümkün

değildir. Bu husustaki enteresan ve harika hâdiselerin bütününü tespit etmek için ciltler lâzımdır. Üstelik yazılanlar da ciltleri aşacak kadar çoktur. Gün geçmiyor ki, kitaplara mevzu olacak, böyle fevkalâde hâdiselerden birkaçını matbuatta görmüş olmayalım.

Meselâ, şehirlerin altını üstüne getiren korkunç bir zelzelede, binlerce insan bütün gayretlere rağmen kurtarılamamalarına mukabil, zelzeleden günlerce sonra, kendilerini korumaktan âciz yüzlerce çocuğun, hiçbir zarar ve ziyana uğramadan toprağın altında istirahat ederken bulunmaları.. hem kanala yuvarlanan bir römork içindeki bütün işçilerin boğulmalarına karşılık, çok ötelerde hiçbir arızaya uğramadan, suyun üzerinde yüzüp duran kundakta bir çocuğun bulunması.. hem bir uçak kazasında, en mahir ve tecrübeli kimselerin kaçamayıp cayır cayır yanmalarının yanında, uçağın düşmesiyle iki yüz metre öteye fırlayan mini mini bir yavrunun hiç arıza almadan kurtulması... gibi yüzlerce hâdise ispat etmektedir ki; hayat da ölüm de, kendi kendine olmayıp, aksine, bilen, gören ve idare eden birinin tedbiriyle meydana gelmektedir.

Hayata, birer birer veya toplu olarak gelen her varlık, kütük ve sicil defterlerindeki vazife bitimi ve ecellerine kadar, fıtratın ince sırlarını kavrama, tabiat ötesi gizlilikleri keşfetme, bizleri ve onları gönderen Zât'a âyine ve tercüman olma mükellefiyetiyle ömürlerini doldurur, parça parça veya toplu olarak terhis edilirler.

Bu bilme, tesbit ve sonra da vefat ettirme, yani aynı anda ecellerini getirme ve işlerini bitirme, her şeyi baştan sona en iyi şekilde bilen Allah (celle celâluhu) için, gayet kolaydır. Kaldı ki, her insanın etrafında bir yığın meleğin bulunduğunu ve bundan başka pek çok can alan meleklerin de olduğunu, gizli açık her şeyi Bilen'den öğreniyoruz. Bu bahiste ayrıca, şöyle küçük bir itiraz da vârid olabilir: "Bu kabîl musibetlerde, müstahak olanlarla beraber, bir hayli de masum telef olup gitmektedir. Acaba buna dair de bir şeyler söyleyebilir misiniz?"

Hemen arz edeyim ki, bu istifham da yine, akide ve tasavvurdaki bir yanlışlıktan doğmaktadır. Eğer hayat, sadece dünyevî hayattan ibaret bulunsaydı ve insanın evvel ve âhir yeri burası olsaydı belki bu itirazın da mâkul bir yanı ve bir mesnedi olduğu iddia edilebilirdi. Hâlbuki insan için burası bir ekim yeri, bir gayret sahası ve bir bekleme salonu ise; öteki âlem, bir harman ve hasat yeri, bir bağbozumu ve semere zamanı; nihayet sıkıntılardan kurtulup saadetlere erme mekânıdır.

Bu itibarla da, burada iyinin kötüyle; mücrimin nezihle vefat etmesinde hiçbir gayri tabiîlik yoktur. Bilakis, işin böyle cereyan etmesi en mâkul ve en mantıkî olanıdır. Zira ikinci dirilişle, herkes niyet ve davranışlarına göre hususî bir varlığa erecek, ona göre muamele görecek ve ona göre ya tekdire maruz kalacak veya ulûfe alacaktır.

Hâsılı; ölüm ve ecel, bu dünyada bulunma ve hizmet etme süresinin bitiminden ibarettir. Böyle bir süre, insanın iradesini nefyetmeme çizgisinde, önceden hazırlanmış, tescil edilip kütüklere geçirilmiş bir plan keyfiyetinde olup ve yine her şeyi bilip gören Zât'ın emir ve fermanıyla, mevsimi geldiğinde infaz edilmesinden başka bir şey değildir. Bunun toplu olmasıyla, münferit olması arasında da, mantıkî hiçbir fark yoktur.

Öyle zannediyorum ki, pek çok meselelerde olduğu gibi burada da, Yüce Yaratıcı'nın sonsuz ilim, kudret ve iradesini bilememe; inhirafın başlıca sebeplerinden birini teşkil etmektedir. Diğer bir sebep de, eşya ve hâdiselere bakış zaviyesinin yanlışlığıdır. Olup biten şeyler muvacehesinde kafalarımızı hatalı tabiat ve tesadüfler anlayışından sıyıramamış ve gönüllerde tecride erememişsek; içimiz zayıf akidelerle, şeytanî vesveselerin muharebe meydanı hâline gelecektir.

Bir de gönül dünyamızın fakirliği ve yeterince beslenememesine karşılık –mesnetsiz dahi olsa– her gün kâse kâse şüphe ve tereddütlerin içirilmesi, öyle korkunç bir felâkettir ki; nesillerin istikametinin bozulmasına değil de, hâlâ istikametini muhafazada muvaffak olmalarına hayret edilmelidir.

Ehemmiyetsiz gibi görünen bu kabîl meselelerde, haddinden fazla tahşidat yapıldığı iddia edilebilir. Ne var ki, imana taalluk eden hususların hiçbirinde biz, böyle bir düşünceye katılmayacağız. Nazarımızda itikatla alâkalı en küçük mesele, dağlar cesametinde ve cihanbahâdır. Bu itibarla da üzerinde ne kadar titizlikle durulsa, değer ve yerindedir.

Bu hususu nazar-ı itibara alan arkadaşlarımızın sıkılmayacaklarını ve bizi bağışlayacaklarını umarız.

Soru 8: İnsanın ne zaman ve nasıl öleceği önceden belirlendiğine göre, onu öldürenin suçu nedir?

Cevap: Her şey gibi ölümün de zaman ve keyfiyeti, önceden tesbit edilmiştir. Yani kâinat için vârid ve vâki olan her şey, insan, insanın hayatı ve ölümü için de vârid ve vâkidir. Belli yollarla varlığa erme, belli esaslar içinde varlığını

sürdürme ve belli bir zamandan sonra da sahneden çekilme, her varlık için kaçınılmaz bir hakikattir. Evet, her şey, çok geniş ve umumî bir kader dairesi içinde ve kendisi için belirlenmiş bir çizgide doğar, gelişir, sonra da ölür gider. Bu, ezelî, değişmez bir yol ve ebedlere kadar da devam edecek bir çark ve düzendir.

Zerrelerden sistemlere kadar, hayret verici bir düzen ve baş döndürücü bir âhenkle işleyen şu koca kâinatın bağrında doğan ve gelişen pozitif ilimler, o ilimlere ait sabit prensipler ve âlemşümul kaidelerde, her şey için böyle bir ilk belirleme, bir tayin ve takdir açıkça müşâhede edilmektedir. Böyle ilk bir planlama olmadan, ne kâinattaki nizam ve âhengi izah etmek ne de onun bağrında müsbet ilimlerden herhangi birini geliştirmek mümkün değildir. Kâinatın olabildiğine hendesî, olabildiğine riyazî ve bir kısım tesbit ve takdirlere göre hareket etmesi sayesindedir ki, fizik laboratuvarında belli prensiplere göre araştırma yapmak, anatomiyi belli kaideler içinde mütalâa etmek ve anlatmak ve yine sabit bir kısım kaidelerle fezanın derinliklerine açılmak mümkün olabilmiştir.

Âhenksiz bir kâinatta, plansız programsız bir dünyada ve nizamsız işleyen bir tabiat mecmuasında, pozitif ilimlerden hiçbirini düşünmeye imkân yoktur. İlimler, aslında, varlık içinde mevcut olan bir kısım kaide ve prensiplere adese olmuş, onları göstermiş ve onların birer unvanı olarak kitaplara geçmişlerdir.

Bu ifadelerle ilimleri ve keşifleri küçümsemek istemiyoruz; sadece onların yer, önem ve ağırlıklarını hatırlatıyor ve onlardan çok daha mühim hususlara dikkat edilmesi lâzım geldiğini belirtiyoruz ki, o da, ilimlerden ve keşiflerden evvel kâinatın sinesinde bir kalb gibi atan nizam ve âhenktir. Bu nizam ve âhengi, bir ilk belirleme ve kaderî bir programla bütün cihanlara esas yapan kudret ne mübecceldir!

Bu, yukarıdan inme ve hâkim kanunları insan topluluklarına tatbik etmek isteyen içtimaiyatçılar bile çıktı. Böyle koyu bir kadercilik, daha doğrusu aşırı Cebriyecilik her zaman tenkide açık olsa da, böyle bir tespit âlemşümul bir âhenk ve bu âhengin dayandığı ezelî programı itiraf bakımından, oldukça mânidardır.

Aslında inanç ve itikada müteallik bir hakikat, kendi kendine vardır ve haricî desteklere, tasdiklere dayanma ihtiyacından da çok muallâ ve müberrâdır. Ne var ki, bakışları çeşitli haricîliklerle bulanmış, kalbi bunlara ait hezeyanlarla yerinden oynamış tali'siz neslimize "Yerine dön!" çağrısında bulunurken, onu

baştan çıkaranların tenakuzlarına, işaret yoluyla dahi olsa temas etme faydalı olacağı kanaatindeyiz. Ve işte bunun için sözü uzattık ve sadet harici beyanlarda bulunduk. Yoksa bütün kâinatın fevkalâde bir tenasüp ve uyumluluk içinde işlemesi, atomlardan, galaksilere kadar her şeyin göz doldurucu bir nizam ve âhenkle hareketi, bütün eşyayı sımsıkı birbirine bağlayan bir tayin ve takdire ve bir hâkimiyet ve cebre delâlet etmektedir. Kuruldu kurulalı bütün dünyalar, bu mutlak hâkimiyete boyun eğmiş, O'nun iradesine ram ve O'na inkıyat üzere, hâlden hâle dönerek devam edip durmaktadır.

Ancak, insan ve benzeri diğer irade ve hürriyete sahip varlıklar için de, ilk yaratılış tamamen cebrî ve sair varlıklarla aynı çizgide olsa bile, daha sonra bu iradeli varlıklar, iradeleri altına giren hususlarda, emsallerinden tamamen ayrılırlar. Böyle bir farklılıktan ötürü de, "önceden belirlenme"nin mânâsı, insan ve benzerleri için değişik bir hâl alır. Esasen, sorulan soru da, insanın bu farklı yönünü sezememiş olmadan ve onu da tıpkı diğer eşya gibi mütalâa etmekten doğmaktadır. Bu itibarla, insan ve sair varlıklar arasında mevcut böyle bir farkı kavrama, kısmen dahi olsa, meseleyi halleder kanaatindeyiz. Gerisi, ilm-i ilâhînin bütün eşyayı çepeçevre ihata etmesini kabullenmekten ibarettir.

Evet, insanın diğer varlıklardan farklı olarak bir hürriyet ve iradesi, bir meyil ve seçme istidadı vardır. Ve işte, o hürriyet ve irade, o meyil ve seçmeye göre; iyi ve kötü, sevap ve günah insana nispet edilir. İnsan irade ve isteğinin, meydana gelen o büyük neticeler karşısında, ağırlığı ne olursa olsun; o irade, Yüce Yaratıcı tarafından bir şart ve sebep olarak kabul edilmişse, onu hayırlara ve şerlere çevirmesine göre suçlu veya suçsuz olması; irade dediğimiz cüz'î emrin hayra veya şerre meyil göstermesine dayanmaktadır.

Bu meylin neticesinde meydana gelen hâdise, insanoğlunun sırtına yüklenemeyecek kadar ağır olsa da, o bu temayülle ona çağrıda bulunduğu için, mesuliyet veya mükâfat da ona ait olacaktır. O mesuliyet ve cürümü önceden tayin ve takdir eden, sonra da belirlediği zaman içinde onu yaratan Zât, mesuliyet ve cürümden muallâ ve müberrâdır.

Meselâ, O yüce Zât, iklimlerin değişmesi gibi çok büyük bir hâdiseyi, bizim nefes alıp vermemize bağlayıp sonra da dese ki: "Şu miktarın üstünde nefes alıp verirseniz, bulunduğunuz yerin coğrafî durumunu değiştiririm." Bizler, tenasüb-ü illiyet prensibi açısından, nefes alıp verme ile, iklimlerin değişmesi arasında bir münasebet görmediğimiz için, yasak edilen şeyi işlesek; o da, vaad

ettiği gibi iklimleri değiştirse, takatimizin çok fevkinde dahi olsa bu işe biz sebebiyet verdiğimiz için sorumlu da biz oluruz.

İşte bunun gibi, herkes elindeki cüz'î irade ve ihtiyariyle, sebebiyet verdiği şeylerin neticelerinden ötürü, ya suçlu sayılır ve muâheze görür veya vefalı sayılır, mükâfata mazhar olur.

Şimdi, biraz da meselenin ikinci şıkkı üzerinde duralım. Yani, Yaratıcı'nın, her şeyi çepeçevre içine alan ilmiyle, insan iradesinin tevfik edilmesi keyfiyetini...

Allah'ın (celle celâluhu) ilmine göre, bütün varlık ve varlık ötesi her şey, sebep ve neticeleriyle iç içe ve yan yanadır. Öyleki o noktada, önce-sonra, sebep-netice, illet-mâlul, evlât-baba, bahar-yaz bir vâhidin iki yüzü hâline gelir. Ve yine o ilme göre sonra önce gibi, netice sebep gibi, mâlul illet gibi, bilinir ve hükmedilir.

Kimin, hangi istikamette, nasıl bir temayülü olacak ve kim âdi bir şart ve sebepten ibaret olan iradesini, hangi yönde kullanacaksa, bütün bunlar, önceden bilindiği için; o sebeplere göre meydana gelecek neticeleri takdir ve tesbit etmek, insan iradesini ne bağlamakta ne de zorlamaktadır. Aksine, onun meyilleri hesaba katılarak hakkında bu takdirler yapıldığı için, iradesi kabul edilmekte ve ona değer verilmektedir. Nitekim bir büyük zat, hizmetçilerine; "Sizler öksürüğünüzü tuttuğunuz zaman, şahane hediyeler elde edeceksiniz; sebepsiz öksürdüğünüz takdirde de, hediyeleri kaybetmekle beraber, bir de itab göreceksiniz!" dese, onların iradesini kabul etmiş ve desteklemiş olur. Aynen öyle de, Yüce Yaratıcı kullarından birine: "Sen şu istikamette bir meyil gösterecek olursan, ben de senin meyil gösterdiğin o şeyi yaratacağım. Ve işte senin o temayülüne göre de, şimdiden onu belirlemiş bulunuyorum." diye ferman etse, onun iradesine ehemmiyet atfetmiş ve kıymet vermiş olur.

Binaenaleyh, ilk belirlemede iradeyi bağlama olmadığı gibi, insanı, rızası hilâfına herhangi bir işe zorlama da yoktur.

Ayrıca kader ve ilk belirleme Allah'ın (celle celâluhu) ilmî programlarından ibarettir. Yani kimlerin hangi istikametlerde meyilleri olacak, onu bilmesi ve kendinin yapıp yaratacağı şeylerle, bir plan ve program hâline getirmesi demektir. Bilmekse, hariçte olacak şeylerin şöyle veya böyle olmasını gerektirmez. Hariçte olup biten şeylerin şöyle veya böyle olmasını insanın temayüllerine göre, Yaratıcı'nın kudret ve iradesi icat eder.

Bu itibarla varlığa erip meydana gelen şeyler, öyle bilindikleri için var olmuş değillerdir. Bilakis, var oldukları şekillerle bilinmektedirler ki, ilk takdir ve tayin de işte budur. Kelâmcılar bunu, "İlim, mâluma tâbidir." sözüyle ifade ederler. Yani, bir şey nasıl olacak öyle biliniyor; yoksa öyle bilindiği için meydana gelmiyor. Nasıl ki, bizim, ilmî tasarı ve planlarımız pratikte tasavvur ettiğimiz şeylerin vücud bulmasını gerektirmiyor; öyle de, Yüce Yaratıcı'nın tasarı ve planları sayabileceğimiz ilk belirlemeler de, hariçte, herhangi bir şeyin var olmasını mecburî kılmayacağı bedihidir.

Hâsılı: Allah, olmuş-olacak her şeyi ihata eden geniş ilmiyle; sebepleri neticeler gibi; neticeleri de sebepler gibi bilmektedir. Kimlerin iyi işler yapmaya niyet edeceklerini ve kimlerin kötü şeylere teşebbüste bulunacaklarını bilmiş ve işte bu teşebbüs ve niyetlere göre neler yaratacağını belirlemiş ve takdir etmiştir. Zamanı gelince de, mükellefin meyil ve niyetlerine göre, takdir buyurduğu şeyleri dilediği gibi yaratmıştır.

Onun için, bir insanın nasıl ve ne zaman öleceğinin ve bir başkasının da bu fiile sebebiyet vereceğinin önceden tayin edilmiş olması, mesuliyeti giderici değildir. Zira takdir, onun hürriyet ve iradesi hesaba katılarak yapılmıştır. Bu itibarla da, onun cürmü kendisine isnat edilecek ve ona göre de muâhezeye tâbi tutulacaktır.

Kaderle alâkalı bu derin meselenin bilhassa kendi kaynaklarında tekrar tekrar mütalâa edilmesi şarttır. Bizim yaptığımız şey, sadece selefin sağlam prensipleri içinde meselenin avamî bir anlayışa intikal ettirilmesinden ibarettir.

Soru 9: İrade-i külliye ve irade-i cüz'iye ne demektir?

Cevap: İrade-i külliye, avam halk arasında, Cenâb-ı Hakk'ın iradesine verilen bir isimdir. Fakat sahabe, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn döneminde bu ıstılah söz konusu değildir. Yani, onlar Cenâb-ı Hakk'ın iradesine küllî irade; beşerin iradesine cüz'î irade dememişlerdir. Ne var ki, halkın meseleyi anlayabilmesi için böyle bir ıstılah vaz'etmede çok fazla zarar olmasa gerek. Tabiî, benim bu sözüm de yine tenkide açıktır.

Esasen böyle bir ıstılah, vak'aların neticelerinden çıkarılmış tabiî bir değerlendirme ifadesidir. Dolayısıyla da bu değerlendirmenin haklı bir dayanak noktası var sayılabilir.

Aslında, Cenâb-ı Hakk'ın iradesine küllî irade denmekle şu mânâlar kasdolunmuştur: Bütün irade Allah'a aittir. İrade, O'nun iradesine verilen bir

isimdir. O murad buyurduğu zaman, başkasının iradesine bakmaksızın, murad buyurduğu şeyi yaratır. Burada, daha önce dikkatinizi çektiğimiz bir hususu yeniden hatırlatmak istiyoruz. Bazıları yanlış olarak, "O dilediğini yaratır, dilemediğini yaratmaz." der. Bu söz yanlıştır. Doğrusu şu şekilde olmalıdır: *"Allah'ın (celle celâluhu) olmasını murad ettiği şey olur. Olmamasını murad ettiği şey de olmaz."*

Kâinatta cebir hâkimdir. Allah (celle celâluhu), kâinatı yaratırken hiç kimseye sormamış ve hiçbir iradeyi esas almamıştır. O, فَعَّالٌ لِمَـا يُرِيدُ *"Dilediğini yaratır."*[21] Fakat insanlara da bir irade vermiştir. Bu irade, insan için bir terakkî veya tedennî vasıtasıdır. İradenin verilişi, Cenâb-ı Hakk'ın Rahmân ve Rahîm isimleriyle alâkalıdır. Yani, doğrudan doğruya Cenâb-ı Hakk'ın bu isimlerin tecellîsiyle insana bir lütfudur. Yoksa, İsm-i Âzam ve "Allah" lafzı hesabıyla eşyaya bakacak olursak tüm kâinat ciddî bir cebir içinde çalkalanıp, durmaktadır.

Evet, "Mülk sahibi mülkünde istediği gibi tasarruf eder." kaidesi bütün varlıklar için geçerlidir. Sadece insandır ki, ona mahiyeti meçhul bir irade verilmiştir. O, bu iradesini hayra sarf ettiği zaman, Allah (celle celâluhu) hayrı yaratacak, şerre sarf ettiği zaman da, eğer murad buyurursa, şerri yaratacaktır. Burada bizi böyle bir hüküm verme cüretine sevk eden de yine Cenâb-ı Hakk'ın Rahmâniyet ve Rahîmiyetine olan itimadımızdır.

Yani, biz hayrı istediğimiz zaman kat'iyen inanıyoruz ki, Cenâb-ı Hak o hayrı yaratacaktır. Fakat, bazen insanın istediği şerri Allah (celle celâluhu), lütfu olarak yaratmaz. Meselâ, birisi insanın kafasına girer, onu yoldan çıkarmak ister, o da ona meyleder. Fakat Cenâb-ı Hak o insanın ya mazide işlediği güzel bir ameli sebebiyle ya da istikbalde yapacağı iyi amelleri vesilesiyle onun dalâletini murad etmez ve onun için o kötülüğü yaratmaz. Hatta bir engel çıkarır ve onu öyle bir kötülükten alıkor, kötü yere gitmesine meydan vermez. Bu, Cenâb-ı Hakk'ın atâsıdır. Ancak Cennet dahi bir bakıma insanın iradesini kullanmasına bağlı olduğundan, Cenâb-ı Hak hayır adına istenen şeyleri yaratır. Elverir ki insan bütün hayırları silip süpüren büyük bir günahla Cenâb-ı Hak'tan gelecek atâ ve ihsana liyakatini ortadan kaldırmış olmasın.

Soru 10: Cenâb-ı Hakk'ın atâ kanununu izah eder misiniz?

Cevap: Atâ kelime olarak, lütuf, ihsan ve bahşiş demektir. İ'tâ da aynı kökten gelir.

Mevzuumuzla alâkası ise atânın kaza ve kader ile alâkalı yönüdür. İnsan, şerri talep ederse, Cenâb-ı Hak da onun için o şerri takdir buyurur. Zaten insan hakkında yapılan takdirler, onun iradesi hesaba katılarak yapılmaktadır. Meselâ: Benim elimi kaldırmam, daha ben elimi kaldırmadan önce hakkımda takdir edilmişse; Cenâb-ı Hak bunu benim irademi veya meylimi o istikamette sarf edeceğimi bildiğinden dolayı takdir etmiştir. Zira Cenâb-ı Hakk'ın ilim sıfatı bütün eşyayı –olmuşu ve olmamışı–, Kendi zâtı da dahil her şeyi içine almaktadır. Binaenaleyh O, benim yapacağım işleri de biliyor ve ona göre takdirde bulunuyor; "Falan kulum elini kaldırmaya meyledecek, Ben de onu yaratacağım." veya "Ben bunu böyle yazdım." diyor. İşte bu, kaderdir. Yani, bunun böyle yazılması kaderdir. Vakti gelip de benim elimi kaldırmam ise kazadır. O da hakkımda yapılan takdirin yerine getirilmesi demektir.

Atâyı ise şu şekilde anlayabiliriz: Meselâ kul, iradesini, meylini şer istikametinde sarfeder. Fakat Cenâb-ı Hak o kulun güzel bir hâli, kalbinin güzel bir durumu veya iyi bir davranışı sebebiyle ona hususî bir atâda bulunur ve şer işlemesine meydan vermez. Böylece daha önce hakkında verilen takdir infaz edilmemiş olur. Atâ kazaya, kaza da gidip kadere tesir eder. Fakat bütün bunlar Levh-i Mahv ve İsbat'ta cereyan eden şeylerdir. Yoksa ilm-i ilâhîde herhangi bir değişiklik söz konusu değildir. Levh-i Mahv ve İsbat, bir bakıma insanın hususî defteridir. Buralarda değişiklik söz konusu olabilir; fakat Levh-i Mahfuz-u Âzam'da değişiklik söz konusu olmaz.

Atâ bir lütuftur. Lütuflarda ise istihkak şart değildir. Esasen meseleye bu zaviyeden baktığımızda bizim işlediğimiz bütün hasenelerin Cenâb-ı Hakk'ın atâsı olduğunu görürüz.

1 A'râf sûresi, 7/172.

2 el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 1/225, 4/399, 5/50; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 2/343.

3 A'râf sûresi, 7/172.

4 Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili* 4/2331.

5 A'râf sûresi, 7/172.

6 Buhârî, *cenâiz* 68, 87; Müslim, *cennet* 70.

7 A'râf sûresi, 7/172.

8 Ra'd sûresi, 13/28.

9 A'râf sûresi, 7/172.

10 Sâffât sûresi, 37/96.

11 İnsan sûresi, 76/30.

12 Bediüzzaman, *Sözler* s.509 (Yirmi Altıncı Söz, İkinci Mebhas).

13 Kehf sûresi, 18/17.

14 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/387; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 1/232.

15 Kehf sûresi, 18/46.

16 Tirmizî, *menakıb* 54; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 7/66.

17 Buhârî, *tefsîru sûre* (66) 2; Müslim, *talâk* 31.

18 İbrahim Hakkı, Ehl-i Sünnet İnancı 11. beyit.

19 Mülk sûresi, 67/2.

20 En'âm sûresi, 6/59.

21 Bürûc sûresi, 85/16.

Kaynakların Tespitinde Faydalanılan Eserler

el-Aclûnî, İsmail İbn Muhammed el-Cerrâhî (v. 1162 h.); ***Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs,*** I-II, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1405 h.

Ahmed İbn Hanbel, Ebû Abdillah eş-Şeybânî (164-241 h.); ***el-Müsned,*** Çağrı Yayınları, I-VI, 2. baskı, İstanbul (1413-1992).

el-Alûsî, Ebu's-Senâ, Şehâbeddin Mahmud İbn Abdillah (v. 1270 /1854); ***Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'-u'l-mesânî,*** I-XXX, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

el-Aynî, Bedrüddin Ebî Muhammed Mahmud b. Ahmed (v. 855 h.); ***Umdetü'l-kârî şerhu Sahihi'l-Buhârî,*** I-XXIV, Dâru'l-fikr, tsz.

Bediüzzaman, Said Nursî (v. 1960); ***Sözler,*** Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2010.

el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin (v. 458 h.); ***Delâilü'n-nübüvve,*** I-VII, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1985.

________ ; ***el-İtikad,*** Dâru'l-âfâki'l-cedide, Beyrut, 1401.

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail (v. 256 h.); ***el-Câmiu's-Sahih,*** Çağrı Yayınları, I-VIII, 2. baskı, İstanbul (1413-1992).

ed-Deylemî, Ebû Şucâ Şireveyh İbn Şehredâr (445-509 h.); ***el-Müsnedü'l-firdevs bi me'sûri'l-hitâb,*** *[Tahkik: Muhammed es-Saîd Besyûnî es-Zağlûl],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1986.

ed-Dârakutnî, Ebu'l-Hasan Ali İbn Ömer (v. 385 h.); ***Sünenü'd-Dârakutnî,*** *[Tahkik: es-Seyyid Abdullah Haşim Yemânî el-Medenî],* I-IV, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1386/1966.

ed-Dârimî, Abdullah b. Abdirrahman (181-255 h.); ***es-Sünen,*** Çağrı Yayınları, I-II, 2. baskı, İstanbul (1413-1992).

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (202-275 h.); ***es-Sünen,*** Çağrı Yayınları, I-V, 2. baskı, İstanbul, 1413-1992.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. el-Müsenna (210/307 h.); ***el-Müsned,*** I-XIII, Dâru'l-Me'mun li't-türâs, Dimaşk, 1404/1984.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır (v. 1942); ***Hak Dini Kur'ân Dili,*** Azim

Dağıtım, İstanbul, 1992.

el-Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdillah en-Neysâbûrî (v. 405 h.); ***el-Müstedrek ale's-Sahihayn,*** I-V, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1990.

İbn Ebî Şeybe, Abdullah İbn Muhammed (v. 235 h.); ***el-Musannaf fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr,*** *[Tahkik: Kemal Yusuf el-Hut],* I-VII, Mektebetü'r-ruşd, Riyad, 1409 h.

İbn Sa'd, Ebû Abdillah Muhammed b. Sa'd el-Menî' (v. 230 h.); ***et-Tabakâtü'l-kübrâ,*** I-VIII, Dâru sâdir, Beyrut, tsz.

İbn Hibban, Ebû Hâtim Muhammed el-Büstî (v. 354 h.); ***el-İhsân fî takrîbi Sahîh İbn Hibbân,*** I-XVII, *[Tertîb: Alâüddîn Ali b. Belbânî; Tahkîk ve ta'lîk: Şuayb el-Arnavût],* Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1988.

İbn Hişâm, Abdülmelik İbn Hişâm İbn Eyyûb el-Himyerî (v. 213/ 828); ***es-Sîratü'n-nebeviyye,*** I-VI, *[Tahkik: Tâhâ Abdurrauf Sa'd],* Dâru'l-cîl, Beyrut, 1411.

İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ İsmail İbn Ömer ed-Dimaşkî (v. 774 h.); ***Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim,*** I-VIII, Dâru Kahraman, İstanbul, 1992.

__________, ***el-Bidâye ve'n-nihâye,*** I-XIV, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr b. Ferah (v. 670); ***el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân,*** I-XX, Dâru'ş-şa'b, Kahire, 1372 h.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (207-275 h.); ***es-Sünen,*** I-II, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413-1992.

Ma'mer İbn Râşid (v. 151 h.); ***el-Câmi',*** I-II (Abdurrezzak'ın el-Musannef'inin sonunda), el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1403 h.

el-Münâvî, Muhammed el-Med'uvv bi Abdirraûf; ***Feyzu'l-Kadîr şerhu Câmii's-sağîr,*** I-VI, el-Mektebetü't-ticariyyeti'l-kübrâ, Mısır, 1356 h.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Haccâc en-Neysâbûrî (v. 261 h.); ***el-Câmiu's-Sahih,*** I-III, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413-1992.

en-Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (215-303 h.); ***es-Sünenü'l-kübrâ,*** I-VI, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1411/1991.

en-Nevevî, Ebû Zekeriyya Yahya İbn Şeref (631-676 h.); ***Şerhu Sahihi Müslim,*** I-XVIII, Dâru'l-fikr, 1401/1981.

et-Taberânî, Ebu’l-Kâsım Muhammed b. Ahmed (v. 360 h.); ***el-Mu’cemü’l-evsat,*** *[Tahkik: Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefî],* I-X, Dâru’l-Harameyn, Kahire, 1415 h.

__________, ***el-Mu’cemü’l-kebîr,*** *[Tahkik: Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefî],* I-XX, Mektebetü’l-ulûmi ve’l-hikem, Musul, 1404 h.

__________, ***Müsnedü’ş-Şâmiyyîn,*** I-II, Müessesetü’r-risâle, 1984.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (209-279 h.); ***el-Câmiu’s-Sahih,*** I-V, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413-1992.

92001-20110511